

ДМИТРО АНДРІЄВСЬКИЙ

РОСІЙСЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ

I

СОВЕТСЬКА ІМПЕРІЯ

**НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
В ЕВРОПІ**

П а р и ж 1958

**РОСІЙСЬКИЙ КОЛОНІЯЛІЗМ
І
СОВЕТСЬКА ІМПЕРІЯ**

ДМИТРО АНДРІЄВСЬКИЙ

РОСІЙСЬКИЙ КОЛОНІЯЛІЗМ

I

СОВЕТСЬКА ІМПЕРІЯ

ІЗ
КНИГ
О. ЛАЩЕНКА

~~- 1157~~

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО, 4

23740

**НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
В ЕВРОПІ**

П а р и ж 1958

**Видання Першої Української Друкарні
у Франції**

Всі права застережені

В С Т У П

Колоніялізм та імперіялізм

Колоніялізм та імперіялізм в своїх первопочатках є явищами різного порядку. Якщо колонії є плодом геоекономічних обставин, то імперії є вислідом геополітичних умов. Як збільшення числа бджіл у вулику потягає за собою роювання, так розріст етнічної групи призводить до переселення частини її на нові землі. В обох випадках зростається нова спільнота, з новим осідком, з окремою організацією, в початках подібна до матірньої спільноти. Дуже часто колонія перебирає назву метрополії. Натомість імперія значить — поширення влади метрополії на чужі терени і на чужі етнічні групи, підпорядкування одних другій. Географічно відмінні одні від других, панівні та підвладні спільноти чи країни мають відмінні організації. Так відрізняються колонізація та підбої в їхній первооснові. Однак в дальшому розвою колоніялізм та імперіялізм, як системи, здебільшого зливаються і переплітаються так, що геоекономіка і геополітика діють в одному й тому ж напрямку.

Для прикладу колоній в їх чистому вигляді, можна вказати на заселення давніми греками Сіцилії та півд. Італії. Ці колонії були колись паростками старої Еллади й носили назву Великої Греції. В новітні часи, колоніями Англії стали Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія, колонією Франції була Канада, колонією Португалії — Бразилія і т. д. Всі вони перейшли, заки здобути окреме національно-державне існування, через етап підпорядкування метрополії. З другого боку класичним прикладом імперії може служити Римська Імперія, коли «вічне місто» поширило свою владу на майже всі прибережні Середземному морю країни. Спаяні в одну політичну систему, ці підвладні країни

перейшли через стан колоній, щоб пізніше унезалежитись від метрополії. Подібними імперіями пізніше ставали Іспанія та Нідерланди, а пізніше Вел. Британія. На всіх цих прикладах колоній та імперій слідно діляти чинників зрізничкування та усуцільнення людських спільнот і всі вони підлягли загальному законowi еволюції, що ним є перехід від народження через дозрівання до занепаду і який є законом життя та смерті.

В різні доби процеси колоніалізму та імперіалізму відбуваються відповідно до тогочасних умов та місцевих обставин. Для нашої доби ті умови визначаються вимогами промислової цивілізації, опертої на машині. Під цим оглядом В. Британія дає чи не найкраще унагляднені явища колоніалізму та імперіалізму. Ще в XVII ст. вона була країною хліборобів. Тіснота острова спонукала населення його шукати в XVI ст., слідами іспанців та португальців, нових земель. Згодом до цієї геоекономічної спонуки прилучилось авантурництво мореплавців, коли пірати типу Дрейка з XVI ст. стали здобувати для королівської корони нові заморські землі. Але справжнє імперіальне покликання відчували англійці щойно в XIX ст. коли тверде вугілля, що ним була багата Англія, зробилося головним джерелом енергії, коли винайдено парову машину і коли розвинулась промисловість, яка вимагала сировини і ринків в більшому розмірі, як їх мала метрополія. Тоді Англія стала потребувати розросту її держави і тоді вона перетворилась на колоніальну імперію. Тоді то прем'єр Дізраелі поклав на голову королеви Вікторії імперську корону.

З наведених прикладів видно, як колоніалізм та імперіалізм зближуються і взаємно себе просякають. Метрополія, отже, є тим шнем, на якому виростають колоніальні паростки або до якого вщеплюються шляхом підбою чужородні землі, щоб протягом якогось часу творити одне державне тіло. Колонії своїми територіями й чисельністю свого населення звичайно переважають метрополії. Нарід метрополії, як більш давня та більш зріла спільнота, є з правила більше культурним за людність колонії, яка часто перебуває в стані примітивної цивілізації. Ця обставина дозволяє фізично слабшій метрополії панувати над числово потужнішими колоніями. Метрополія накидає колонії свою владу, вигідний для себе політичний статут, ставлячи колонію в положення підпорядкованости. Отже, метро-

полія і колонія є географічно, національно-етнічно, ду-ховно-культурно й політично відмінні. Вони тримають-ся разом силою спільного інтересу, а частіше примусу й насильства.

В практиці минулого і сучасного можна помітити різного роду колонії. Історично найбільш давньою є ма-буть «колонія визиску», себто того типу колонія, коли слабіша мілітарно й культурно країна стає для сильні-шої джерелом сировини й тереном збуту товарів. Того роду колонії були чи не найбільш поширені в минуло-му й нині ще ними повна так зв. Чорна Африка. Це мабуть найбільш зненавиджений рід колоній, де лю-дина обертається в робочу худобу, якій не належиться ні гідності, ні умов життя найбільш упосліджених верств населення метрополії.

Другого роду колоніями є «колонії заселення», яки-ми стали заморські країни, куди свого часу перекину-лось багато англійської людності, як от Канада, Ав-стралія, Нова Зеландія. Одноплемінні з матірньою кра-їною, того роду колонії скоро стають на рівну стопу з метрополією. Врешті третій тип колоній можна назва-ти «колонією обрамування» або «колонією командуван-ня». В того роду країнах тубільці є підданими, але не горожанами метрополії і вони займають в адміністра-ції свого краю підрядні становища, тоді як провідні, командні пости там позаймані службовцями з метропо-лії. В такому положенні перебувала Індонезія під Гол-ляндією та свого часу Індокитай під Францією. Ця форма колоніяльної залежності є посередньою між двома поданими раніше.

Щодо методів колоніяльної політики, то тут можна відзначити два відмінних підходи до справи і які ми умовно назвемо французьким і англійським. В першо-му випадку метрополітальний нарід виходить з zalo-ження своєї вищости над колоніяльним і намагається асимілювати цей останній політично, культурно, побу-тово — себто зробити з нього резервуар живої крові для себе. Річ ясна, що метрополія намагається тримати колоніяльний нарід якнайдовше на найнижчому щаблі соціальної драбини — чорноробів, копальняних робіт-ників тощо, але засадничо для його членів не замика-ється доступу і до вищих становищ. І так в Північній Африці певні категорії арабів уважались французьки-ми горожанами і вони мали право ставати членами французького парламента, ба навіть бути Головою Ра-ди Республіки (Сенат), як то є нині. Англійці натомість

не шукали асиміляції тубільців і їх службовці та колоністи в підвладних країнах трималися осторонь місцевого населення, не зливались з ним. Тим не менше метрополія дбала, оскільки на це дозволяли матеріальні інтереси її, про культурне піднесення тубільців, а навіть робила заходи для підвищення їх до того, щоб вони ~~т~~часом могли перебрати адміністративні функції в їх країні. Власне англійська політика найбільш сприяла перетворенню «колоній визиску» чи «колоній заселення» в «колонії обрамування», що добре видно на прикладах Індії, Цейлону, Бірми, Маляї та Південної Африки.

Європейські народи стали за останні століття творцями колоніальної системи. Їхні імперії поснували між усіма континентами велетенську сітку колоніальних зв'язків, які злучили населення нашої планети в одне людство. Вони поширили західню цивілізацію на всі країни земної кулі і підпорядковували їй багато старші цивілізації, як от цивілізацію Китаю та Індії. В наслідок того, західня культура зіткнулася з різного роду й рівня цивілізаціями, від найбільш розвинених до найбільш примітивних, де ще затримався феодальний лад (Північна Африка), ба — навіть решти доби неоліту (Нова Гвінея).

Для зрозуміння процесів колоніалізму та імперіалізму важно є приглянутись до психологічного ефекту європейської культури на тубільців. Річ ясна, що поневолені народи колоній, при стичності з культурою європейських метрополій, зазнавали глибоких змін в їх побуті, в укладі соціального життя, в їх ментальності, але з другого боку й народи метрополій та їхня доля узалежнювались від народів колоній.

Народи підвладних країн бували здебільшого спільнотами вужчого географічного засягу, мали патріархальний уклад життя, обмежені матеріальні потреби й віками устійнені вірування з їхньою містикою. І раптом європейські народи приносять цим примітивним громадам нові умови фізичного життя, засоби сподучення, нові суспільні відносини, нові способи думання. Зпочатку дикуни готові бачити в білих богів, які зійшли з хмар на землю. Але християнські місіонери вчать дикунів про рівність людей, білих і кольорових, перед єдиним Богом. Щобільше, ті місіонери наділюють кольорових авторитетом священників, єпископів, обов'язуючим для всіх вірних без огляду на колір шкіри. Переїшовши через школи, члени колоніальних наро-

дів засвоюють собі ідеї свободи і людської гідности, що лежать в основі західнього лібералізму. Щобільше, через науку Маркса вони довідуються, що власне робітники, пролетарі є покликані до проводу в суспільно-політичному житті майбутнього. Крім того колоніальні народи, збірна свідомість яких раніш не виходила поза рами роду, племені чи касты, через науку про націю дістали ширшу свідомість національної спільноти, опертої на спільності раси, мови, географічного простору.

Цим шляхом примітивні колоніальні народи з бігом часу стали виробляти на нації, свідомі свого права, інтересу, гідности. А тим часом поліпшення матеріяльного та суспільного життя підвладних народів не йшло в парі з розвоєм їх свідомости. Розглядані при світлі новозасвоених ідей, умови їх існування зчасом стали видаватись незносними і викликати подражнення людської і національної гідности. Звідси стала появлятих нехить, а відтак ненависть до народу-пана. І так в душі колоніального народу, який зазнав завдяки метрополії блага освіти, став виростати болючий комплекс меншевартости, почуття несправедливости, ворожисть до чужинця-займанця. На місце розвіяної примітивної містики з'являється нова містика, нова ідеологія, часто ідеологія націоналізму.

Такий є звичайно шлях розвою нової свідомости у колоніальних народів, яких європейці причастили до сучасної цивілізації і європейської культури. Він є болючий для колоніальних народів і загрозливий для метрополій. Коли в положення підвладної колонії раптом дістався народ цивілізований і вихідна точка його психологічної еволюції під впливом нових обставин, не лежить низько, особливо, коли цей народ колись був незалежним, чи навіть імперіяльним, то цей шлях переходиться багато скорше і висліди його бувають ще більш вражаючі.

У світлі наведених історичних прикладів та переведеної аналізу психологічної еволюції мусять бути більш зрозумілі і події, яких ми є свідками. Старі імперії розкладаються в наслідок постаріння метрополій, їхньої ветхости, в наслідок відходу від них колоній, що набули сили. Розкладаються під тиском нових умов їхньої власної цивілізації. Етап промислового капіталізму замикається і народжуються нові форми соціальних, економічних та політичних взаємовідносин в лоні окремих народів як також взаємовідносин між народами.

ми і державами. І власне занепад чи навіть зник історичних явищ колоніалізму й імперіалізму є чи не найбільш знаменним для нашої переломової доби, що й переходить людство саме тепер.

Та вже в старому, що відходить в небуття, часто криється зародок нового, що приходить йому на зміну. Тому варто уважно приглядатись сучасному етапові еволюції старих форм, а в тому числі і колоніалізові та імперіалізові. Для того візьмемо знов за приклад практику Франції та Англії, як найбільш характерні.

Колишня Французька Імперія зветься нині, себто від 1946 р. «Французькою Унією». Вона складається з метрополії, що носить назву «Республіки Франції», та різного роду підвладних країн, які за їх правно-політичним статутом поділяються на чотири категорії: «заморські провінції» (Алжир, Мартінік) «заморські країни» (колонії злучені в федерації Зах. Африки і Екваторіяльної Африки), «території під опікою» (кол. протекторати Того, Камерун), «держави під опікою» (Ляос, Камбодж).

Три перші категорії підвладних країн належать до Республіки і є заступлені в Національній Асамблеї, в Раді Республіки і в Асамблеї Унії, а четверта посилає делегатів лише до Асамблеї Унії. В підвладних країнах існують крайові Асамблеї з двома окремими репрезентаціями: тубільців і колоністів. Певна частина тубільців заморських країн та територій під опікою (ті, що покінчили французькі школи або належать до робітничих союзів тощо) вважаються від 1936 р. французькими горожанами і мають право голосування в виборах до Національної Асамблеї, а решта тубільців того права позбавлена. З цих кількох подробиць соціально-політичного ладу французьких підвладних країн можна бачити, як мають себе почувати народи їх. Це в значній мірі пояснює те напруження відносин, яке витворилося в Алжирі.

Дещо інакше представляється Бритійська Імперія, яка від 1931 року носить назву «Комонвелс Націй», навіть без зазначення «Бритійський», як то було між 1926 та 1931 рр. В тій конструкції крім В. Британії, яка є метрополією, об'єднано багато різних країн, що мають дуже відмінні статuti, від статуту Домінії, «незалежної республіки» (Індія та Пакістан), через «протекторати» (Занзібар чи Базутоленд) до звичайних колоній (Родезія. Тобаго). Звенном, яке лучить ці «бритійські» і «небритійські» нації, є Королівська корона, як також

«імперіяльні конференції» доміній, участь в «Раді Безпеки» і т. д. За статут Комонвелсу можна уважати Вестмінстерський акт з 1931 р., як також економічну угоду в Оттаві з 1932 р. Для зносин з домініями, які є фактично незалежними державами, існує окремий Державний Секретар, а для колоній — Колоніальний Офіс. Участь доміній в Комонвелсі є добровільна і підвладні країни, що визволилися по другій світовій війні, мали свободу вибору. Одні з них приступали до спілки (Індія, Пакістан в 1947 р.), а інші відходили (Бірма). Отже, в Бритійській Імперії підвладні країни. в міру дозрівання їх державного життя, діставали можливість ставати незалежними.

Цікавий приклад дає історія Бритійської імперії останніх років, коли вона втратила колонію — Золоте Побережжя, щоб Комонвелс міг набути дев'ятого члена під назвою Гана. Йдеться про ту саму країну тропічної Африки, яка за кілька років відбула еволюцію від колоніального стану до самостійности.

В перебігу подій, серед яких деякі імперії розкладаються, а інші перетворюються, немало ролю відіграють ЗДА та ССРСР. Коли американські колонії Англії унезалежнилися від метрополії і стали Злученими Державами, вони з бігом часу самі почали обростати колоніями, як от Філіпіни чи Порто Ріко. Та посідаючи величезні природні засоби і дуже уємний внутрішній ринок, ЗДА потребували тих колоній хіба лише з стратегічних мотивів, а тому вони їх бодай частково без великої для себе шкоди позбулися. Щобільше, ЗДА немало впливали на Францію та Англію, щоб допомогти визволитись Індії, Індокитаю тощо. Практикуючи віддавна політику «відкритих дверей» до світових ринків, ЗДА здобували доступ до тих країн і не боялись конкуренції їхніх колишніх метрополій. Іншими мотивами кермувався Сов. Союз, допомагаючи Бірмі, Малайї, Індонезії, Алжирові позбуватись колоніальної залежності. Тим способом він підмулював капіталістичні країни і ширив комуністичні впливи серед населення колишніх колоній, використовуючи їх ворожість до метрополій.

Так нам представляються процеси, зв'язані з колоніалізмом та імперіялізмом. В тих процесах ми додаємо діяння певних законів суспільного життя як також виразно бачимо неабияку роллю людської волі, що виявляється чи то в гоні до свободи, чи то в гоні до влади. Одного ми не помічаємо в згаданих процесах, а

саме того, що прийнято називати в псевдо-науковому жаргоні «поступом». Річ в тому, що серед наших сучасників покутує легенда, яка каже, що світ і людство йде від гарного до ліпшого і що цей поступ несе людині неодмінно щасливе майбутнє. Тож і комуністи, відкликаючись до теорії поступу, твердять, що колоніалізм та імперіалізм занепадають в силу закону поступу. Щодо нас, то ми відкидаємо саму ідею якісного поступу, бо не бачимо критерія, яким можна б виміряти поліпшення в ділянках соціальної, моральної чи естетичній. В кожному разі, технічні удосконалення, вимірювані кількісно, ще не вичерпують ідеї поступу. Ця ідея з'явилась десь на порозі ХІХ ст. і є не більш реальною, як легенда про «золотий вік» наших предків з тією, однак, різницею, що ці останні відносили ту щасливу добу до минулого, а наші сучасники — до майбутнього. Тож і заник колоніалізму та імперіалізму аж ніяк не наближують людство до щастя, а є одним з етапів вічного коловороту, що зветься еволюцією, яка переходить часто революційними шляхами.

Так чи інакше було б помилкою думати, що в колоніалізмі та імперіалізмі нема нічого іншого крім зла. Так воно не є. Вже з того, що ми сказали, видно, як поширення влади культурніших народів на примітивніші несе для цих останніх немало добра. Там, де були пущі та джунглі, колоністи прокладали шляхи, вони навчали дикунів борювати хвороби, вони принесли їм грамоту і письмо, чим дали духово незрячим знання світу земного і потойбічного. Одним словом — колоністи полегшили в деяких ділянках долю людську, хоч в інших — обтяжили її.

Те саме можна сказати і про творців імперій. Вони дали людській цивілізації розгін і велич. Без будівельного генія римлян, без пишноти французьких королів, без політичного змислу бритійців європейська культура була б значно бідніша. Навіть єгипетські фараони, способи використання невольничого труда яких дорівнюють сучасним советським способам, дали людству немалі мистецькі цінності, які, шоправда, коштували немало сліз і крові. Та такий вже закон життя, що зло є зворотною стороною добра.

«Колоніалізм умер», казала королева Голляндії, визнаючи офіційно в 1948 р. незалежність Індонезії і, мабуть, мало хто буде жалувати за цим покійником. Росіянин Федотов в своїй праці «Судьба імперії» також засудив імперіалізм свого власного народу. Ті форми

суспільних відносин між людьми відійшли в минуле і навряд чи ще колись повернуться. На їх місце приходять нові форми, що народжуються на наших очах.

Одним з тих нових паростків на старому пні імперій є британська форма Комонвелсу. Незалежно від нього з'являється інша форма добровільних політичних в'єднань, що прибирає назву «Об'єднаної Європи». Ідея європейської політичної спільноти здійснюється на основі спільности економічних інтересів народів Європи. Вже маємо «Європейську Спільноту вугілля і сталі», до якої долучується організація «спільного європейського ринку», а далі вже приходить «Евратом» для спільного використання атомної енергії. Декому мерехтить перед очима получення двох континентів в одну економічну цілість Еврафрики. І це то нуртування нових явищ є наслідком процесу зрізничування людства та получення націй в більші державні та міжнародні з'єднання.

Та як би то не було з дальшою еволюцією міжнародних взаємин і надалі лишається в силі закон боротьби за існування чи то людини в спільноті, чи то нації серед інших народів. Коли народжуються нові форми життя свободних людей чи народів, то одночасно з'являються і нові небезпеки поневолення їх. Досить вказати на можливості поневолення людини машиною чи цілих народів атомною зброєю. Тож грубо помиляється той, хто думає, що зник колоніалізму та імперіалізму автоматично забезпечує народам мир, справедливість і добробут. Мають право на ці речі лише ті, хто уміє їх добути і втримати. Тому то накреслена вище еволюція міжнародних взаємовідносин — нікого і в ніякому разі не звільняє від боротьби за право, за свободу і за ліпше місце під сонцем.

I

СОЮЗНІ РЕСПУБЛІКИ СОВ. СОЮЗУ КОЛОНІЯМИ РОСІЇ

1. Від Московії до ССРСР

Влада старої царської Росії старанно ховала від стороннього ока відрубність колоній Російської імперії, замінюючи навіть їх історичні назви на вигадані, як от Україну на Юго-Западний Край чи Польщу на Привіслянській Край, обертаючи їх в звичайні провінції і поділяючи їх на губернії. Уряд ССРСР того з різних причин робити не може, а тому нині наявність колоній в Сов. Союзі є виразніша. Однак і сов. уряд не радо подає до загального відома фактичні та числові інформації про ССРСР в цілості і про його складові частини, особливо щодо національних відносин. Тим не менше він казав видати в 1956 р. Статистичний Збірник «Народное хозяйство», який дозволяє приглянутись ближче союзним республікам Сов. Союзу. У нашому викладі ми користуємось цим виданням, доповнюючи офіційні відомості даними з інших джерел.

За даними з 1956 р. Сов. Союз, який охоплює 22,4 міл. кв. кілометрів з населенням 202 мільйонів душ, складається з 16 союзних республік. З них Російська Сов. Федеративна Соц. Республіка займає простір 16,9 міл. кв. клм. і має населення 112,6 мільйонів, а інші 15 союзних республік — Українська, Білоруська, Естонська, Латвійська, Литовська, Грузинська, Вірменська, Азербейджанська, Казахська, Киргизька, Узбекська, Таджикиська, Туркменська. Карельська і Молдавська, разом займають простір 5,5 міл. кв. клм. з населенням 87,6 міл. Автономних республік в Сов. Союзі начислюється 16, з них в складі РСФСР — 12 (Комі, Удмурт,

Мері, Мордва, Татарська, Башкірська, Чувашська і ін.), дві в складі Грузії і по одній в складі Азербайджану та Узбекистану. Крім того є ще автономні національні області — 9 в складі РСФСР та по одній в Азербайджані та Таджикистані, а також національні округи — разом 10. Перед другою світовою війною існували ще автономні республіки чи області Криму, калмиків, приволзьких німців, чечено - інгушів і карачаїв, але по війні вони були скасовані, а їх населення в кількості 1,7 міль. виселене.

Між цими політично-адміністративними одиницями треба вирізняти території, з яких одні є оточені російською етнічною територією, а другі положені побіч неї і становлять відрубні географічні та етнічні одиниці.

В 1956 р. скасовано Карело-Фінську Республіку як союзню, проте в наших обчисленнях, як і в Збірнику, вона фігурує між союзними республіками.

Перша категорія складається з автономних республік та обпастей Російської Сов. Фед. Соц. Республіки, що займають простір коло 4,58 міль. кв. клм. з населенням коло 14 міль. і які становлять — так би мовити — внутрішні російські колонії чи скорше території національних меншин Росії. Щодо другої категорії, то до неї належить п'ятнадцять неросійських союзних республік, до яких треба долучити країни Північного Кавказу, простором 175.000 кв. клм. з населенням коло 4 міль., які включено в склад РСФСР. Разом ця друга категорія країн охоплює 5,6 міль. кв. клм. і має населення коло 90 міль. Ці то країни знаходяться цілком в положенні зовнішніх колоній і вони то й служать предметом нашого огляду, який лишає на боці **внутрішні** колонії, влонені в російську національну територію.

Совети одідичили від царської влади Російську Імперію ще більших розмірів, як нинішній Сов. Союз, бо до неї належали перед першою світовою війною ще Фінляндія та Польща, хоч не належали зах. області України, що перебували в складі Австро-Угорщини і які були влучені в Українську Рад. Сов. Республіку щойно по другій світовій війні (Галичина, Буковина, Закарпаття). На основі Російської Імперії, по зміні її західних кордонів, і постав Советський Союз.

Процес складання і розросту Російської Імперії завважив дуже сильно і виразно на процесі консолідації Сов. Союзу. Тут і там діяли ті самі російські імперія-

історичні сили. Стара Росія виросла під зверхністю Татарської Орди з Московського Князівства, яке вже в XV ст. стало розростатись на схід і на захід, на північ і на південь, доки не дійшло в XX ст. розмірів Рос. Імперії. Розріст на схід набув розгону після перемоги царя Івана Грозного над татарами, коли він здобув у 1552 році Казань і коли Єрмак здобув в 1582 р. Сибір. Відтоді відкрились двері для московської територіальної експансії на Північну Азію. Ще перед тим, десь на переломі XV-XVI ст., московські князі підгорнули під себе північні князівства та вільні республіки Новгороду й Пскова. Розріст на захід продовжувався за царя Івана Грозного, коли він провадив Ливонську війну, а особливо за царя Петра I, який шукав «прорубати вікно» на захід і переніс навіть столицю на береги Балтійського моря. Розріст на південь започатковано приєднанням в 1654 р. України до Московщини та набрав розгону за царя Петра I і Катерини II, коли території Великого Війська Донського та Правобережну Україну влучено в Росію. В процесі цього розросту Московське Царство обертається в Російську Імперію. Вона провадить свою експансію, сягаючи в початку XIX ст. аж на Закавказзя і наприкінці того ж ст. до Туркестану. На переломі XIX-XX ст. Російська Імперія вже набрала повноти своїх зовнішніх і внутрішніх засягів. Такою її перебирають в часи революції 1917 р. Совети.

Перетворення Московщини в Росію переведено царями, як пише Крупницький, «не шляхом мирного об'єднання країн навколо себе, але гвалтовним захопленням їх». На думку автора, тут діють «сила, хитрощі, гроші, вміла дипломатія супроти татар, уміння використовувати слабші сторони противника... це була політика східнього характеру». 1) До того всього долучується месіаністична ідея Третього Риму, стихійна колонізація та захоплювання чужих територій піонерами типу Єрмака, як то було, зрештою, і з іншими імперіями, коли колонії здобувались піратами, за якими йшла державна влада. Характерною рисою розросту Росії було те, що тут не було гону до морів і вихід в море, чи то на півдні чи на півночі, на заході чи на сході приходив як наслідок гону до опанування суходолу. Лише Петро I свідомо й уперто шукав теплового моря. Колоніальна експансія Росії переводилась, як пише Колярдж, ме-

1) Б. Крупницький: «Федералізм на сході Європи». «Українське Слово», ч. 739, з 1956 р.

тодами «рухомих кордонів», які не були розмежуванням національних територій, не спирались на міжнародні права, ані не відповідали відносинам політичних сил, лише все мали тимчасовий характер і служили ніби вихідними позиціями для дальшого просування. Ці риси російської експансії надають їй виразний характер колоніалізму. Вони не перевелись і під Сове-
тами.

Від початку російську державу характеризує сильний централізм. Коли ще в Новгороді і в Пскові існували федеративні тенденції, то Москві вони були не лише чужі, але й відразливі. Тут панувала необмежена деспотична влада царя, який був паном своїх підданих, що називали себе без огляду на їх високу рангу, — «холопами» і яким цар роздавав землі. «Московська політична лінія завжди була і залишилась унітарною і централістичною» — пише Крупницький. Підгортаючи під себе чужі землі, Московщина, а пізніша Росія, не рахувалась з місцевими інтересами, традиціями, звичаями, вона знала лише свій егоїстичний інтерес і безоглядно накидала підкореним народам свій лад. Московська влада завжди була тиранічною — і під князями, і під царями, і під імператорами супроти власних підданих і супроти чужих народів. Такою вона залишилась і під Сове-
тами.

Вихована в школі російської державности, російська демократія пересякнена тим же централізмом. Централістами були декабристи і хоч у Північному Товаристві висувались ідеї федералізму, то в Південному переважали ідеї унітарної держави, і полк. Пестель не лише заперечував право на незалежність прилучених до Росії неросійських народів, але проповідував приєднання ще нових земель. Отже, тут колоніалістичні тенденції йшли в парі з лібералізмом. Панує централізм і у російських народників і такі революціонери, як Герцен та Бакунін, були винятками, що не змінювали загальної настанови. Такі світочі російської ліберальної думки, як Белінський, були виразного імперіалістичного і централістичного наставлення. Воно яскраво проявилось у російській демократії під час революції — в уряді Керенського.

Ленін наслідував централістичну думку, з одного боку — зах. марксизму, а з другого боку — російської демократії. Однак під впливом факту національних рухів в старій Росії він був змушений застановитись над проблемою багатонаціональної держави. «Він рішучо

був за збереження російської імперії, як єдиної, хоч і зрештою реформованої державної організації» 2) — пише Цюцора. «Марксисти ні в якому разі не будуть проповідувати федеративного принципу, ні децентралізації» — заповідав Ленін. Тому і його большевицька партія була задумана, як «об'єднана суворо централізована революційна організація». 3) Такою вона лишилась і понині. А запроваджена в конституції Сов. Союзу (чи то ленінській з 1924., чи то сталінській з 1936., чи то зрештою в 1944.) засада федералізму є лише облудною уступкою поневоленим народам і спотворенням в практиці федералістичної ідеї. Позірна децентралізованість державної будови була зрівноважена чи скорше уневажена стислою централізованістю комуністичної партії, яка є рішальною для всього Сов. Союзу.

2. Статути колоній

На такому державному зрубі й на основі такої політичної традиції постав Союз Советських Соціалістичних Республік. Большевики мусіли витесувати свій державний твір з матеріялу доволі невдячного, бо національно різнородного і для їхніх унітарних ідей мало пригожого. Адже ж на просторах кол. Російської Імперії, в наслідок її колоніальної політики, опинилось коло 180 різних етнічних груп, племен, народів, націй. Наукова аналіза перепису 1926 р. устійнила 169 виразних етнічних груп, з яких 47 тюркського походження, 39 кавказьких, 27 угро-фінських, 17 іранських, 9 палеоазійських, 8 індоевропейських, 5 семітських і 17 всяких інших. Багато з них перебувало в дуже примітивному стані розвою, лише в стадії ставання націями. І коли взяти склад X конгресу професійних спілок 1949 р., то там було заступлено лише 32 групи, здібних засвоїти собі того рода організацію. З цього числа лише 12 могли створити, відбудувати чи зберегти під час революції свої дійсно національні державні організації. Такий стан речей був доволі сприятливий для задержання гегемонії росіян, які були в меншості, бо на 100 міль. неросійського населення в 1952 році росіяни обчислювались на 95 мільйонів. А з друго-

2) Б. Цюцора: «Ленінська концепція багатонаціональної держави та державне відродження України». «Розбудова Держави», ч. 16, ст. 41.

3) Там же.

го боку той самий стан речей витворював для них поважні труднощі при перебудові і в змаганні за збереження єдності кол. Російської Імперії.

Коли большевики будували свій Сов. Союз засобами революції і шляхом зовнішніх воєн, вони мусіли мати до діла з цілим рядом вже існуючих, щоправда новопосталих, але самостійних національних держав. Першою проголосила свою незалежність в грудні 1917 року Фінляндія, за нею пішла Україна проголошенням самостійності в січні 1918., далі Білорусія в березні того ж року. Балтійські країни зробили це переважно в лютому, а Кавказькі — в квітні 1918. Нарешті Польща заявила себе самостійною в листопаді 1918 р. Советам довелось боротись збройно проти національних урядів новопосталих держав, об'єднувати наново ті країни і переорганізовувати Російську Імперію в Союз Советських Соціалістичних Республік, що вони й dokonали актом з 6. липня 1923 р. При тому вони скасували Північно-Кавказьку Республіку, включивши її територію до РСФСР, а згодом одноцілу Республіку Туркестану шляхом довгого процесу розложили на п'ять окремих республік — Казахстану, Кіргістану, Узбекистану, Таджикистану і Туркменістану.

Збереження Советами національних держав при житті не було ніякою ласкою, ані вислідом застосування якихось засад, як напр. засади самовизначення, чи федерації, лише конечністю, якій мусіла покоритись верхівка московсько-большевицької партії. Примушування народів до спільного державного життя з Росією не було легкою справою, коли культурні й державні традиції одних з них тісно лучили їх з західньо-європейським світом, а інші своїм походженням, культурою, мовою і релігією були пов'язані з великими цивілізаціями Азії. Багато з завойованих Росією народів мали значно давніші традиції, як Росія, яка їм видавалась варварською. Зрештою геополітичне положення та міжнародні зв'язки деяких з тих народів не дозволяли Москві легковажити доконаного шляхом революції факту державної незалежності. А нарешті — і це найголовніше — Совети здавали собі справу, що здобуті ціною боротьби і кривавих жертв державність і незалежність глибоко лежать на серці ще вчора поневолених, а нині визволених, народів і вони ніколи не погодяться на відібрання їм того здобутку.

Стоючи перед такою дійсністю, Совети застосували до окремих країн кол. Російської Імперії відповідні по-

завичайно-адміністративні статuti. Вони виробили чотири форми тих статутів, якими старались, уживаючи при тому насильства, замінити державні конституції незалежних держав.

Цікаво відзначити, що в «Бритійському Комонвелсі» застосовується сім різних статутів, а саме: 1) незалежної республіки (Індія), 2) домінії (6 — наприклад Канада), 3) кондомінії (3 — напр. Судан), 4) протекторату (10 — напр. Сомаліленд), 5) колонії (35 — напр. Родезія), 6) колонії - протекторату (7 — напр. Уганда), 7) мандату (7 — напр. Танганайка), які відповідають історичним, політичним і культурним умовам кожної одиниці.

Советськими формами статутів є: статут незалежної союзної республіки в складі Союзу Сов. Соц. Республік, статут автономної республіки при якійсь союзній республіці, статут автономної області і нарешті — статут національної області. Ті статuti різняться за сьом місцевої влади і то так, що дві останні позбавлені всякого політичного змісту і спираються лише на мовний підставі. Оскільки автономні республіки є вложені в одну з союзних республік, їхні статuti покриваються з статутами цих останніх, на яких ми й зупинимось.

Конституції п'ятнадцяти неросійських союзних республік не різняться істотно від конституції Рос. Сов. Федер. Соц. Республіки, але це не перешкоджає тому, щоби РСФСР була властивою метрополією, а інші союзні республіки колоніями її. Вже той факт, що столицею Сов. Союзу є історична столиця Росії, — є вимовним. Тут сидить центральний уряд Сов. Союзу, якому належить повнота влади над усіма неросійськими республіками. За конституцією Сов. Союзу, той уряд тримає в своїх руках не лише зовнішні справи, справи оборони, внутрішню безпеку, транспорт, народне господарство, але й прокуратуру та вищу освіту для цілого Союзу. Для урядів союзних республік залишаються скорше функції місцевих виконавчих органів в справах другого порядку. Навіть той факт, що від лютого 1944 р. союзні республіки мають свої міністерства зовнішніх справ і оборони, справи не міняє, бо ці міністерства є звичайними фікціями. Коли порівняти конституції сов. союзних республік з статутами деяких британських колоній, як от Того чи Буганда, або з прерогативами місцевих самоуправ в європейських країнах, то виявиться, що так звані суверенні республіки ССРСР

значно більше залежать від Москви і мають менший засяг влади, як колонії і провінції інших нефедеративних держав. Зрештою так зв. Рада Національностей Сов. Союзу, що складається з представників союзних республік, є позбавлена всякої праводавчої, а тим більш езекутивної влади. Це лише параван, призначений для маскування безправности неросійських народів та їх колоніальної залежності від Москви.

Рішальним чинником в справі суверенности є не державна конституція, але статут Комуністичної Партії Сов. Союзу та її практики. Партія є єдиною і неподільною для цілого Сов. Союзу. Вона постачає майже 100 % делегатів до цілої системи рад, від місцевих через республіканські до всесоюзної, як також кермує цілим професійним життям і адміністрацією Союзу. Верховна Рада служить парламентом Сов. Союзу, який також — зрештою — є під диктатом Центрального Комітету чи Політичного Бюро Партії. Союзні республіки мають лише окремі секретаріати партії, якого секретаріату аж до останнього часу не мала РСФСР, бо для неї керівним органом служив Центральний Комітет всесоюзної партії, що зайвий раз вказує на метрополітальний характер Росії.

Партія є хребтом державно-політичної влади Сов. Союзу і тим звеном, яке лучить всі складові частини ССРСР. В руках партії донедавна перебувала політична поліція, яка багато разів міняла свою назву (ЧЕКА, ГПУ, МВД і т. д.), а також Червона Армія. Сьогодні комуністична партія Сов. Союзу числить коло 8 мільйонів членів, а прибудівка її, Комсомол — 18 мільйонів. Тут властиво скупчено владу советської держави.

І ця всевладна Комуністична Партія Сов. Союзу є не лише через свого основоположника Леніна, але всіма своїми традиціями, духом і складом суто московська, як російською була жовтнева большевицька революція. І то без огляду на ту чи іншу роль, яку в ній грали чи грають члени неросійських народів з Сталіном на чолі. Вони, як і якась німкеня цариця Катерина, були лише знаряддям російської політично-етнічної стихії. Цей суто російський характер партії робить російський нарід відповідальним за большевизм, що признають навіть деякі росіяни, як от пані Кускова, хоч інші це заперечують. Для узгіднення цього факту, який зрештою не укладається в числа, досить зазначити, що в 1922 р. росіяни становили серед членів партії 71,96, тоді як українці лише 5,88 %, хоч пропор-

ціл між чисельністю росіян і українців є мабуть три до одного. В 1927 р. XV з'їзд партії мав в своїм складі росіян 62 %, а українців 9,8 %. В 1955 р. відсоток українців піднісся до 12 %. Знов же комуністична партія в Україні, де до останнього часу секретарями призначувались коли не росіяни, то поляки, відсоток українців в 1940 р. не переходив 56 %, тоді як росіяни становили 37,2 %, інші — 6,8 % (в 1955. українці — 67,8 %, росіяни — 29,6 %, інші — 2,6 %). Тож не дивно, що Комуністична Партія Сов. Союзу є знаряддям влади російського народу, а Росія є фактично метрополією для своїх неросійських колоній, яким Москва накидає через партію свою ідеологію, соціально - економічний режим, державну владу, культуру, мову і т. і.

3. Політика метрополії

Колоніальна політика Москви супроти неросійських країн Сов. Союзу чи не найкраще проявляється в ділянці державної господарки. Згідно з конституцією Сов. Союзу, природні багатства на всіх просторах С. С. С. Р., як зрештою всі землі і промисловість, належать не окремим особам, ані групам, ані окремим республікам — лише всьому союзові, державі. В той спосіб центральна влада, яка є в руках росіян, може розпоряджатись тими багатствами, землею, заводами по своїй уподобі, себто використовувати їх для панівної нації. І так нафта Баку не належить азербайджанському народові. Багатства Казахстану, що має найбільші в світі поклади хрому, посідає 57,4 % покладів міді, 56,3 % покладів олова, 49,8 % покладів цинку цілого Сов. Союзу, — є в руках Москви. Україна, яка виробляє 50 % чавуну, 37, % сталі, понад 25 % машин і добуває 60 % залізної руди, 50 % вугілля, постачає 60 % пшениці і 75 % цукру цілого Сов. Союзу — не має на них права.

В своїй економічній політиці російська метрополія найменше журиться інтересами неросійських народів Сов. Союзу й використовує їх для своїх егоїстичних вигід і для своїх великодержавних цілей. При районуванні просторів Сов. Союзу та укладанні господарських плянів Москва не бере до уваги союзні республіки як геоекономічні одиниці, а при розміщенні промислових закладів не завжди числиться з доцільністю, що вимагає будови заводів поблизу покладів сировини. Правда, Совети часом підносять питання інтересів со-

юзних республік, але лише для пропаганди. У першій п'ятирічці по другій світовій війні на 1945-50 рр. передбачалося «забезпечити всебічне зміцнення і зріст республіканської господарки в системі народньої господарки ССРСР», однак ця постанова лишилась на папері.

Коли взяти за приклад Укр. Рад. Соц. Республіку, то питома вага її загальної продукції в ССРСР за означений період, замість збільшитись — зменшилась. І так показники видобутку й виробу впали для вугілля з 50,5 % на 31,6 %, для залізної руди з 68,5 % на 50 %, для чавуну з 61,2 % на 49,7 %, для сталі з 47,1 % на 37 %, для електричної енергії з 24,9 % на 16,7 % у відношенні до всесоюзних показників. Значення цього вияснюється, коли порівняємо зміни продукції на період 1940-55 рр. для цілого Сов. Союзу, Російської Фед. Соц. Республіки і Української Рад. Соц. Республіки. В той час, коли продукція зросла для першого на 320 %, для другої на 313 %, то для третьої лише на 219 %. То значить, що ССРСР та РСФСР розвиваються коштом УРСР.

Факт упослідження колоній перед метрополією знаходить підтвердження при зіставленні продукції на душу населення в РСФСР і неросійських союзних республіках. Напр. в 1955 р. виріб чавуну був для першої — 145 кг., а для других — 200 кг., але вже для сталі: для першої — 240 кг., а для других — 213; виріб автомашин був того ж року для першої — 3,6 штук на тисячу душ населення, а для других — 0,4 штук на тисячу душ; виріб тканини був для першої 47 метрів на душу, а для других — 7 метрів. Отже, колонії служать скорше за постачальника сировини й півфабрикатів (чавун), тоді як метрополія виробляє з них фабрикати (сталь), широко використовуючи природні запаси колоній. Вивчаючи економічний стан союзних республік, А. Поплюйко відзначає, що в них «ні розміри загальної продукції, ні суми капіталовкладень не досягають середнього рівня Сов. Союзу, який в свою чергу повністю залежить від характеру розвитку Російської Федерації». 4)

Колоніальну залежність союзних республік від Ро-

4) Доц. А. Поплюйко: «Социалистическое размещение промышленности и экономическое развитие союзных республик». «Вестник Института по изучению истории и культуры ССРСР», ч. 6(13) за 1954 р., ст. 28.

сті видно також і з всесоюзних бюджетів. З цілої суми в 1956 р. на ті республіки припадало лише 23,7 %, в той час як людиність цих республік становить 43,8 % загального числа населення СРСР. В 1951 р. припадало ще менше, бо лише 20,8 %. Цей зріст відсотку треба пояснювати тим, що в зв'язку з XX з'їздом компартії багато підприємств (67 % в Україні) було передано республіканським урядам і це збільшило кошти адміністрування їх, а за тим і відсоток республіканського бюджету. З бюджетів також видно, як Москва господарить в своїх колоніях. За бюджетом 1941 р. витрати центральної влади виносили на народне господарство 86,3 %, а республіканських урядів лише 6,3 %, решта ж 7,4 % припадала на так звані місцеві, себто самоврядувальні установи. Центр фінансував промисловість на 93,8 %, хліборобство — на 77,1 %, транспорт — на 98 %. Лише соціально-культурні потреби фінансувались республіканськими урядами в більшій мірі, бо на 14,3 %, тоді як центром — на 35,7 %.

Зіставлення цих чисел показує, в якій величезній мірі Москва розпоряджає матеріальними засобами своїх колоній.

Впарі з господарським визискуванням чужонаціональних країн йде колонізація їх метрополією. Так є і у Советів. При тому колонізація служить Советам для різних цілей, які здебільшого комбінуються, як от цілям економічним, політичним і стратегічним. Для зменшення тугости національного елемента, з неросійських країн вивозиться людиність, ба — навіть цілі народи, до інших російських чи неросійських областей, а на її місце надсилають росіян. Така систематична колонізація була переведена в Карелії, коли треба було забезпечити Москві посідання порту Петсамо і покладів нікелю, а також відсунути фінське населення від Ленінграду. Будова Мурманської залізниці та каналу Сталіна між Білим і Балтійським морями також послужила заселенню росіянами цього аванпосту проти Скандинавії. Тими способами кількість фінського населення Карелії зведена до 25 %. З стратегічних мотивів заселено росіянами естонські острови, а з Східної Пруссії вивезено всіх німців. З тією ж метою. саме в момент напруження відносин з Туреччиною, було вивезено в 1946 році все татарське населення Криму. В Туркестані провадиться дуже інтенсивна колонізація європейськими хліборобами і робітниками, а тубільців виво-

зиться на уральські копальні, або в Україну, ніби для плекання там бавовни.

В наслідок того в Казахстані за дві останні п'ятилітки постав дефіцит тубільного населення в 1,5 мільйона душ. Також і в Кіргізстані від 1926 р., коли тубільці становили там дві третини населення, число їх зійшло в 1939 р. до рівня половини загалу людности. На місце вибулих тубільців приходять здебільшого росіяни, особливо коли будуються нові міста, яких в неросійських областях за час 1917-1947 рр. постало 209 на загальне число 508. В тих нових містах замешкують партійці, адміністратори та технічний персонал, надси-ланий Москвою. І так — в міській раді Караганди в 1933 р., на 115 радних з тубільців, росіян було 81. Як відомо, по другій світовій війні колонізація Казахстану завдяки заходам Хрущова пішла ще швидшим темпом.

Розглядаючи сов, методи колонізації неросійських країн, один дослідник слушно зазначає: «Вклад робочих рук створює багато певнішу базу для імперіялістичної чинности, як вклад капіталу». 5)

Совети провадять русифікацію неросійських країн Сов. Союзу не лише в ділянці матеріальній, але, йдучи слідами царської Росії, намагаються здушувати національне почуття та національну культуру неросійських народів. Вони втручаються в духове життя тих народів, накидаючи їм ідеологію комунізму, як нову релігію. Тому вони ліквідували в Україні Греко-Католицьку Церкву, а Українську Автокефальну Православну Церкву підпорядковували Московському Патріярхові, який став агентом російської влади. Так само поборюють Совети магометанську релігію в Туркестані й на Кавказі. Під притокою модернізації запроваджують Совети у письменстві татар на місце арабської абетки спочатку латинську, а пізніше в 1939 р. кирилицю, якою улетшують собі завдання русифікації. В Узбекистані вони забороняють уживання в письмі національної мови «шагатай», а в Дагестані поборюють мову турецьку, насаджуючи на її місце російську. В Грузії в 1947 р. на 800 середніх шкіл існувало аж 300 російських, що зовсім не відповідає відсотковій перебуваючих там росіян. Середньо-Азійський Університет в Ташкенті, де російські професори становлять 88 %, стає розсадником російської культури.

5) W. Kolarz: «La Russie et ses colonies», ст. 418.

Советські науковці, чи просто адміністрація, поводяться безпечно з народнім епосом неросійських народів, представляючи, напр., фінський епос Калевалу, як надиханий духом ніби комуністичної ідеології і як антирелігійний твір, а з узбекського національного поета Новой роблять советського патріота. Москва змушує письменників всіх неросійських народів славословити російський народ, як «старшого брата», якому ті народи мусять завдячувати майже всі свої духові вартості й матеріальні здобутки. Культурний тиск Советів в Україні доходить до варварства і вандалізму, коли руйнуються історичні пам'ятки і київські фрески перевозяться до Москви. Українська Академія Наук кількома наворотами зазнавала немилосердної чистки, як от в 1945 р. за націоналізм. Навіть словники в Україні піддаються цензурі, яка дбає за штучне наближення української літературної мови до російської, а історія України пишеться за вказівками, як колись царів, так нині — партійних чинників.

У висліді розгляду культурної політики Советів Колярдж приходить до висновку, що «коли сов. режим триватиме далі в сучасних формах, для народів Росії (автор має на увазі народи ССРСР — прим. складача) нема виглядів на майбутнє під оглядом політичного та культурного розвою». 6)

В своїй колонізаційній політиці Совети переслідують ще одну далекоюсяглу мету, яка виявляється на кожному кроці, коли вони згадують про «советський народ». Всіми своїми заходами вони намагаються перетопити десятки і сотки етнічних груп в одну націю на зразок, напр. американської нації. Для того вони немилосердно поборюють давні традиції, які в'яжуть, напр., чувашів з кол. болгарським царством, що існувало на Волзі, чи калмиків лучать з будійським Тибетом, звідки вийшли їхні предки, або розвінчують Північно-Кавказького героя Імам Шаміля. Совети переслідують всякі ідеї пантуранізму, пантуркізму чи панісламізму, що нуртують в Азербайджані, в Криму, в Туркестані. Замість того вони накидають дружбу російського народу.

В устах большевиків саме гасло «пролетарі всіх країн єднайтесь» звучить, як «єднайтесь під зверхністю старшого брата». Характерним прикладом намагання большевиків підвести національні змагання по-

6) Там же, ст. 422.

неволеного Москвою народу під російський знаменник було святкування, заряджене в 1954 р. в цілому Сов. Союзі «возз'єднання» України з Московщиною. Цим способом вони хотіли переконати всі неросійські народи СРСР, що єдиний порятунком для них є в підпорядкуванні Росії. Для улегшення собі завдання злиутування всіх народів в один російський комплекс, Совети застосовують засаду «дівіде ет імпера» і стараються розбивати всі інші історією виплекані комплекси, як от єдність Туркестану, який вони поділили на п'ять відрубних республік.

Та чи всі намагання Советів творити штучно й насильством єдину «советську націю» можуть мати успіх і практичні наслідки, в тому треба сумніватись, як треба сумніватись, чи їхні намагання перетворити людську природу на комуністичного «робота» їм вдадуться.

4. Національні відносини

В кожному неросійському народі практики Советів викликали і викликають великий спротив. Зараз же по завоюванні Грузії, бо вже в 1924 р., там вибухло повстання. Визнавши автономію Криму, Москва в 1927 р. мусіла ліквідувати опозицію татар на чолі з прем'єром Кримської Республіки В. Ібрагімовим. Господарювання Советів в Азербайджані дало підставу для опозиції під назвою «наріманізму» та «ханлудагонізму» в самій комуністичній партії тієї країни, на боротьбу з якою довелось висилати двома наворотами в 1927. та 1930 рр. самого Кірова. В Кіргізістані жертвами репресій проти «національного збочення» впали в 1937 р. такі видатні місцеві провідники, як прем'єр Ю. Абдурахманов та Т. Рискулов, кол. асистент Сталіна в 1922 р. В Узбекистані, де в 1928 р. існувала організація «Міллі Істіклял» (національна незалежність), довелось ліквідувати в 1938 р. таку видатну особу, як Ф. Ходжаєв, що вийшов з емірів Бухари і був визначним комуністом, а в той же час і великим патріотом. В Таджикистані національна опозиція знайшла своїх речників в особах президента Республіки Н. Максума, прем'єра А. Хаджібаєва, які протиставилися колонізаційній політиці Москви, за що їх усунуто в 1933 р. Але в 1937 р. виникла на тій же підставі нова криза і довелось ліквідувати президента Шотемора та прем'єра А. Рахімбаєва. В Узбекистані та в Таджикистані довго тривала акція «басмачів» — чинний спротив московсько-большевицькій окупації і ще в 1931 р. мало місце повстання під проводом І. Бега. В

Туркменістані, де діяла організація «Туркмен Азатлігі» (туркменська незалежність), на чолі національної опозиції стояли міністри Барієв та Оразов, а пізніше в 1936 р. Н. Аїтанов, один з тридцяти співробітників Сталіна при виробленні конституції СРСР.

В Білорусії під час великої чистки 1934 р. зникли Президент Республіки Червяков, прем'єр Голодед і секретар партії Гикало. В Україні спротив московському імперіялізмові ніколи не вгавав і виявлявся чи то в існуванні таких чисто національних організацій, як Спілка Визволення України, викрита в 1929 р., Український Національний Центр р. 1931, Українська Військова Організація р. 1933, які довелося Советам ліквідувати в тридцятих роках, — чи то в націонал-комунізмі Шумського, Хвильового, Скрипника, які загинули в 1933 р. В р. 1938 Совети зліквідували ціле Політбюро партії України, коли на 14 його членів зникло 13 видатних комуністів з кол. прем'єрами Любченком, Чубарем, міністром Гриньком, Бондаренком. Усунено і президента Республіки Петровського. Потерпіли за недогляд навіть неукраїнці Секретарі партії — Постишев і Косьор.

Всі ці факти національного спротиву заборчій імперіялістичній політиці Москви, які можна б множити без кінця, свідчать про безнадійність намагань здушити національні змагання поневолених неросійських народів та забезпечити успіх російському колоніялізмові. Та головна проба сил прийшла під час другої світової війни, коли німці в 1941 р. рушили на Схід і окупували неросійські країни СРСР аж по Кавказ. Тоді виявилась в повній силі відраза народів до московсько-більшевицького панування. Не зважаючи на злочинно-нерозважні пляни Гітлера щодо тих народів, вони не тільки що не робили спротиву німецькому наступові, але з солдатів Червоної Армії, що опинились в німецькому полоні і вижили в німецьких таборах смерті, потворились військові відділи в складі німецької армії з балтійських вояків, білорусів, українців, кавказців, туркестанців, постала ціла Українська Дивізія. Для боротьби проти Червоної Армії постала Поліська Січ, що згодом перетворилась в Українську Повстанчу Армію. УПА звернула свою зброю проти німців, коли вповні виявились заборчі пляни Гітлера, але по відході німців з України, вона знову скупчила всі свої зусилля на боротьбі проти московсько-більшевицької влади в Україні. Советам довелося укладати в 1947 р. особну вій-

ськову угоду з Польщею та Чехословаччиною для боротьби з УПА. Однак чинний спротив українців не припинився і ще в лютому 1956 р., саме під час тривання XX з'їзду компартії, Совети звернулись до українських повстанців Волині з закликом зложити зброю і обіцяючи, що «Батьківщина, мовляв, вас простить».

Маючи досвід другої світової війни, Сталін вже не покладався на покору неросійських народів. Вже в час війни він почав відкликатись до патріотизму російського народу, назвавши збройний змаг з Гітлером «Отечественной Войной», щоб пригадати росіянам перемогу над Наполеоном. Він виразно поставив ставку на російський народ, виявом чого був його тост з 24. травня 1945 р. на честь того народу, який є, мовляв, найпевнішою опорою жовтневої революції і комунізму. Цей тост був водночас висловом недовір'я до неросійських народів.

Тим не менш Сталін не міг не числитись з питомою вагою цих останніх. Тому він рішив поширити, бодай позірно, права неросійських народів СРСР і вже 1. лютого 1944 р. Москва дозволила союзним республікам мати міністерства зовнішніх справ і оборони. Та ці уступки були лише замилуванням очей і новостворені міністерства ніколи не почали діяти. Знов же Сталін на Ялтанській Конференції в 1945 р., де він домігся визнання прилучення до УССР західньо-українських земель, що до війни належали до Польщі (Галичина і Волинь), Румунії (Бесарабія і Буковина) та Чехословаччини (Закарпаття), наставляв також на тому, щоб Українську і Білоруську СС Республіки було допущено в члени Об'єднаних Націй. Коли це сталося, міністер зовн. справ України Д. Мануїльський в Сан Франціско заявив на одній пресовій конференції, що Україна «готова обміняти дипломатичними представниками з усіма країнами», але ця його заява лишилась порожньою фразою. Бож коли уряд В. Британії запропонував вислати свого амбасадора до Києва, то його звернення лишилось без відповіді.

Тим не менш уступки Советів на річ неросійських народів не є випадковими і не позбавлені політичного глузду. Вони є часткою далекосяглих плянів, що їх свують і ступнево переводять Совети. Річ в тому, що від самого початку вони використовують неросійські народи СРСР для своїх цілей внутрішньої і зовнішньої політики.

Погодившись на самотійність Фінляндії, Совети

створили Карельську Республіку і провадять колонізацію, не лише Карелії, але й півострова Коля, щоб таким чином тримати під загрозою Фінляндію й інші скандинавські держави. З тією метою вони відобрали Фінляндії в 1944 р. Петсамо і здобули спільний кордон з Норвегією, довжиною на 120 миль. Щоб робити тиск на Польщу, Совети створили в 1923 р. в складі УССР Республіки на пограниччі з Польщею так зв. «національну область ім. Мархлевського», яка складається лише з 30 сіл, заселених поляками. Ця область мала б служити лабораторією для плекання польського комунізму, так само, як Молдавська Республіка, сьогодні союзна, має служити розсадником румунського комунізму.

Створення свого часу Автономної Республіки Криму зміряло до того, щоб ССРСР мав «вікно на Туреччину і на Схід». Однак, коли виявилось, що те «вікно» може бути небезпечним для самих Советів в разі конфлікту з Туреччиною, вони його замкнули і татар виселили з Криму. Натомість Вірменська Республіка в складі ССРСР є більш ефективною зброєю проти Туреччини. Вірмени мають давні порахунки з турками і заявляють претенсії на 35.000 кв. кілометрів турецької території з м. Карс. Щоб не дати захопонути вірменсько-турецькій ворожнечі, Совети вживають навіть провокативних способів, як от назвавши новопостале вірменське село на кордоні з Туреччиною «Цейтаум» на пам'ять місцевості, в якій колись турки вирізали вірмен. В Грузинській Республіці Совети утримують при житті автономні республіки Абхазії і Аджар, щоб живити ірриденту в сумежних областях Туреччини, заселених грузинськими музулманами.

З тією ж метою Совети опікуються 80 тисячами курдів Закавказзя, для яких вони створили в 1946 р. навіть окрему республіку Курдістан, яка проіснувала 9 місяців. Бож в Туреччині живе 1,9 мільйонів курдів, в Ірані їх є 800.000. Підтримуючи своїх курдів, Совети тим сприяють заколотам в сусідніх державах. Для того в 1949 р. випущено на курдській мові коло 200 брошурок. Та значно більшу роллю для плянів Советів грає Азербайджанська Республіка в складі ССРСР, коли через неї можна живити ірриденту в Азербайджані, що належить до Ірану і який був окупований Советами 1941-46 рр. По тому ця перська провінція стала вогнищем комунізму і причиною великих заколотів в цілому Ірані.

Ще в 1919 р. Ленін висловився, що Туркестан «має

величезне світове значення, щоб понести революцію на Схід», і знайшовся науковець Діманштайн який розпрацював ленінський плян. Для переведення його в життя, Совети використовують всі засоби. І так напр. пропагується народній епос кіргізів «Манас», в яким не бракує протикитайських ноток, щоб підсилювати ірриденту в китайській провінції Сінкіянґ, сусідній з Туркестаном, і де живе коло 65 тисяч кіргізів, понад 319 тисяч казахів і інші туркестанські народи. Нав'язуючись до того, що національний поет Узбекистану — Новой походив з афганістанського міста Герат, Совети творять біля нього культ, чим намагаються мати вплив на Афганістан.

Сталін звернувся був в 1926 р. до таджикського народу з окремим посланням, в якому підкреслив, що його країна положена «на порозі індуського світу» і заохочував таджиків сприяти поширенню комуністичних ідей в Індії. Коли в 1929 р. скинено короля Афганістану Аманула. Совети проголосили Республіку Таджикистану незалежною, щоб піднести її вагу в очах таджикського населення Афганістану, яке обчислюється в 3 міл. і яке не раз давало притулок «басмачам», що боролись проти сов. влади.

На цьому місці треба згадати про Зовнішню Монголію, яку Совети використовують також в пляні міжнародної політики. Вона не належить до Сов. Союзу і носить назву Монгольської Народної Республіки, однак своєю стислою залежністю від Москви вона наближається скорше до союзних республік ССРСР, як до сателітів.

Зовнішня Монголія до кінця XVII ст. була вповні самостійною державою, а потім визнала зверхність Китаю. По большевицькій революції в Росії, Москва стала втягати Монголію в свою орбіту і в 1924 р. вже було проголошено Монгольську Народню Республіку, яка однак лишалась в складі Китаю. Так зв. Народня Партія Монголії, приступивши до Комінтерну, провадила свою діяльність за вказівками Кремля. Політика уряду під впливом Народньої Партії підняла нагінку проти будійської релігії, стала запроваджувати насильну колективізацію і це викликало народне повстання в 1932 р. Однак за допомогою Советів Народня Партія на чолі з «монгольським Сталіном», Чойбалсаном, перемогла і в 1938-39 рр. здушила національні елементи.

Під час другої світової війни, Монголія брала участь в міжнародньому конфлікті по боці ССРСР про-

ти Японії. Це поставило питання незалежнення її від Китаю, що й сталося в 1945 р., після плебісциту, переведеного більшовицькими методами. В дійсності Монголія вже давно була опанована Советами в ділянках політичній, економічній та ідеологічній. Коли вона й досі не включена в Сов. Союз, то лише тому, щоб Москва могла легше вигравати її проти Китаю чи то Чан-Кай-Шека, чи то Мао-Тсе-Тунґа. Поруч з Киргізією, Монголія є випадовою базою Советів проти Китаю.

Як бачимо, всі способи є добрі для Советів, щоб створювати труднощі для сусідніх держав і народів та ширити в них комунізм і викликати заколоти, використовуючи свої колонії.

Беручи цілокупність умов, в які поставлено неросійські народи в Сов. Союзі, не можна не признати слушности міркуванням Колярджа, який пише: «Народи ССРСР, які під оглядом географічним, культурним та економічним не почуватимуть себе вигідно в новій російській федеративній державі, так чи інакше відкинуться від Росії під час величезного політичного перевороту, який правдоподібно товаришитиме зміні режиму». 7)

7) Там же, ст. 423.

II

НАРОДНІ ДЕМОКРАТІЇ ЕВРОПИ КОЛОНІЯМИ РОСІЇ

1. Опанування Советами

Засяг російського колоніалізму не обмежується країнами, що належали до кол. Російської імперії, але по другій світовій війні він поширився в формі експансії комуністичного режиму на цілий ряд країн Середньої і Східньої Європи. Жертвою його стали Польща, Румунія, Чехословаччина, Мадярищина, Болгарія, Албанія і східня Німеччина, що обіймають простори разом коло 1 міл. кв. кілометрів і начислюють за даними 1956 року коло 94,7 мільйонів людности. Ці країни, опинившись в стислій політичній, економічній та культурній залежності від Сов. Росії, прийняли режими так зв. народніх демократій і стали називатись «сателітами» Сов. Союзу.

Під час війни, постава Советів супроти названих країн мінялася в залежності від політики союзників і від положення Сов. Союзу, який потребував допомоги західніх потуг і мусів числитись з їхніми бажаннями. Як оповідає в своїх спогадах Черчіль, розподіл впливів між Англією і Советами був устійнений на зустрічі його з Сталіним, що відбулась в Москві 9. жовтня 1944 р. Черчіль запропонував, а Сталін погодився, що Совети матимуть в Румунії 90 % впливів, в Болгарії 75 %, в Югославії і Мадярищині 50 %, а Англія застерегла собі 90 % впливів в Греції та решту від того, що лишалось по Советах в інших країнах. «Так трохи цинічно, — зазначає автор, — ми полагодили справи, від яких залежить доля мільйонів людей». 8) Отже, в Середній і

8) F. Fejto: «Histoire de democraties populaires».

Східній Європі було встановлено дві сфери впливів — англійську і советську, навіть без згоди американців, що трохи непокоїло самого Черчіля. Згодом одначе цей розподіл зазнав деяких змін.

Треба відзначити, що на згаданій конференції Сталін висловився, що такі держави, як Югославія і Албанія не можуть мати голосу при вирішенні справ, що характеризують підхід Советів до своїх майбутніх сателітів. Також знаменно, що хоч Югославія прямувала до комуністичного режиму, Сталін легко погодився на відступлення Англії половини впливів в ній.

Пізніше він став зміряти до розширення «зони безпеки» Сов. Союзу. Відкликаючись до того ж мотиву «безпеки», він став домагатись, щоб у країнах Середньої і Східньої Європи владу було передано в руки приязно наставлених до Советів політичних кругів. Це було взято до уваги на Ялтинській Конференції і великі потуги постановили, що влада в згаданих державах буде спиратись на співпраці комуністів і демократичних партій. Така постановка справи відразу давала Советам змогу вмішуватись у внутрішню політику держав Середньої і Східньої Європи.

На основі угоди трьох великих потуг, Москва стала впливати, щоб по звільненні країн від німецької окупації в них творились так зв. Національні Фронти. Ще перед Ялтинською Конференцією в березні 1945 р. до Чехословацького Національного Комітету було прийнято вісім комуністів. Також і Польський Комітет Національного Визволення, створений комуністами в Любліні, погодився в квітні того ж року взяти участь в уряді під головуванням Міколайчика, у якому третина місць мала належати селянській партії. У Румунії Совети залишили короля Михайла на троні, але вимогли, щоб до уряду під головуванням ген. Радеску, що спирався на Національно Демократичний Фронт, було допущено комуністів. В Болгарії уряд на чолі з полк. Георгієвим спирався на Патріотичний Фронт. Так само уряд Мадяричини під головуванням ген. Міклоша мав у своєму складі комуністів. Навіть Антифашистська Рада Національного Визволення на чолі з маршалом Тіто під тиском великих потуг, а зокрема Советів, пробувала співпрацювати з представниками демократів і речниками короля Петра, як от мін. Субашич. Але ці спроби не тривали довго. Бож вже тоді комуністи намагалися тиснути демократів та монополізувати владу по всіх згаданих країнах.

Даючи доручення комуністам йти на руку домаган-ням англо-американців, навіть поступаючись інтереса-ми їхніх країн, як то було з Югославією в справі Тріє-сту, Совети однак не забували дбати про свої власні позиції в країнах, що опинились під опікою великих потуг. І так по мірі того, як ті країни звільнялись від німецької окупації, Совети заключали з ними умови перемир'я, в яких забезпечували свої інтереси, не ду-же числячись з союзниками. Такі договори були підпи-сані з Румунією 12. серпня 1944 р., з Болгарією 22. жов-тня 1944 р. і з Мадярищиною 20. січня 1945 р. В них Со-вети застерегли за собою право власності на все ні-мецьке майно, що знаходилося в раніш окупованих німцями країнах і накинули «визволеним» Червоною Армією кол. сателітам гітлерівської Німеччини від-шкодування: з Румунії та Мадярищини — по 300 міл. дол., які мали бути поділені між Советами і Чехосло-ваччиною, з Болгарії 70 міл. дол. Ці умови перемир'я були пізніше широко використані Советами у їх полі-тиці супроти згаданих країн.

Так надійшов час загальної Мирової Конференції, яка почалась в Парижі 29. липня 1946 р. і де взяло участь понад двадцять держав. Тут вже виявилось, що Совети прибрали до рук деякі з визволених країн Се-редньої і Східньої Європи, обернувши їх в своїх сате-літів. При дискусіях і голосуванні виступали однозгід-но представники Сов. Союзу, Української ССР, Біло-руської ССР, Польщі, Чехословаччини, Югославії. Па-ризька Конференція не внесла змін в уклад сил, що зложився в часі та після війни. Він характеризувався тим, що цілий ряд малих держав Сходу Європи пере-бував в стислій залежності від Сов. Союзу і західні по-тути або не добачали небезпеки від того, або не були в стані їй зарадити. Хоч вже на Потсдамській Конферен-ції, що відбулась восени 1945 р., замість тенденції спів-праці дали себе відчуті тенденції конкуренції між Сходом і Заходом.

В ті часи, в ЗДА ще покутувало наставлення Пре-зидента Рузвельта, який дав себе переконати Бенеше-ві в тому, що Сталінові можна вірити, а Англія була зацікавлена і надто зайнята справами Середземномо-р'я, Німеччини та Австрії, а тому не приділювала біль-шої уваги Східній Європі. Це давало Советам вільну руку та свободу дії на цьому відтинку міжнародної політики. В міру того, як минала воєнна небезпека для Советів, Сталін все менше числився з союзниками і пе-

ребраними зобов'язаннями супроти них.

Коли під час війни Москва вимагала від комуністів країн Середньої і Східної Європи, щоб вони знаходили спільну мову і співпрацювали з демократами та соціялістами, то пізніше Москва стала давати їм децю інші доручення. Вона стала вимагати, щоб комуністи захоплювали командні позиції, щоб вони здобували маси, організували свої сили для рішального бою за владу. При тому їм було дозволено відкликатись до національних інтересів і використовувати навіть націоналістичні тенденції. І так Гомулка міг присвятитись виселюванню німців з теренів над Одрою і Нісою, а Клементіс міг займати гостро ворожу поставу проти повороту судетських німців до Чехословаччини.

З бігом часу демократи і соціялісти в сателітних країнах під тиском комуністів стали втрачати позиції, а подекуди й голови. В Болгарії, напр., де діяли Народні Трибунали, розстріляно двох кол. прем'єр-міністрів, двадцять кол. міністрів, вісім дорадників короля і шістьдесят вісім членів Парляменту. Вже в місяці березні 1945 р. в Румунії, яка перша була «визволена» Советами, прийшов, не без допомоги Вишинського, що її навідав в той час, на становище голови уряду — комуніст Грозеа. Побував Вишинський і в Болгарії, де в жовтні 1946 р. на чоло уряду приходить комуніст Г. Дімітров. В Мадярщині коаліція трималась до літа 1947 року, коли голова уряду Ф. Нодь, член Партії Дрібних Власників, відмовився повернути з-закордону, бо не мав надії втриматись при владі, а може й при житті. В Польщі комуністи захопили владу по нещасливих для демократів виборах і коли в жовтні 1947 р. Міколайчик, член Селянської Партії, втік закордон. Найдовше затрималась коаліція в Чехословаччині, бо аж до лютого 1948., коли комуністи вчинили там державний переворот підготований амбасадором Сов. Союзу Зорінім.

Ці зміни в середині сателітних держав у відносинах їх з Сов. Союзом супроводили події міжнароднього життя, які стоять з ними в певному зв'язку. Навесні 1947 р., Державний Секретар ЗДА ген. Маршал відбув поїздки до Москви, щоб в'яснити стан стосунків з Советами. Він набув переконання, що співпраця з Сов. Союзом не є можлива і що треба ставити спротив дальшій експансії советської потуги. В наслідок того висунено так зв. доктрину Трумана та плян Маршала. Політичний сенс їх зводився до того, що треба помогти зруйнованим війною європейським країнам економічно,

бо комунізм шириться головню на ґрунті матеріяльної нужди, а відбудовою господарського життя Європи усунеться пригожий ґрунт для комунізму. Але в той же час треба допомогти мілітарно країнам, загроженим Советами, як от Греція та Туреччина, щоб вони могли ставити успішно опір політичній експансії чи просто шантажу Советів. І так ЗДА започаткували більш чинну політику супроти Сов. Союзу в формі «стримування» його експансії на Захід.

Треба відзначити, що коли проголошено Плян Маршала, Чехословаччина і Польща були готові пристати до нього, бо перед тим вже шукали позики ЗДА для повоєнної відбудови. Уряд в Празі навіть проголосив це публічно, але Московське Радіо за пару днів подало до загального відома, що Польща відмовляється від участі в пляні Маршала, а чехословацькі міністри, комуніст Готвальд і демократ Масарик, викликані до Москви, мусіли піддатись ультиматові Сталіна і також зректись допомоги Америки. Повернувши з подорожі, міністр зов. справ Масарик сказав мін. Ріпка, що Чехословаччина опинилася в васальній залежності від Москви і представники чехословацького уряду в Москві були безсилі протиставитись волі Сталіна. Ці слова найкраще характеризують стан речей на відтинку взаємовідносин між Сов. Союзом і сателітами його.

В таких обставинах і таким шляхом відбулося «мирне» завоювання країн Середньої і Східньої Європи, встановлення в них режимів «народніх демократій» та васалізація їх Сов. Союзом по другій світовій війні. На кінець 1947 р., всі вони знайшлися на ласці й неласці Москви. Коли дотепер могли бути якісь сумніви щодо намірів Советів, то відтепер було ясно, що Москва є рішена інтегрувати вповні згадані країни в систему Советської імперії і то під всяким оглядом і на всіх ділянках.

2. Політика

Дарма, що сателіти не входять в склад Сов. Союзу, але державний і соціяльний устрій народніх демократій Середньої і Східньої Європи цілком наподоблено до устрою СССР. Їхні конституції уложені на зразок сталінської конституції з 1936 р. Чи не найближче до неї стоїть конституція Югославії, що була прийнята в 1945 р. і спирається на федеративній засаді. Натомість конституції Албанії з 1946. і Болгарії з 1947 р.

здійснюють ідею унітарних держав. Конституція Румунії, прийнята в 1949 р. і дещо змінена в 1952 р., має особну клявзулю, яка стверджує вагу взаємовідносин з Сов. Союзом. Конституція Мадярщини, прийнята в 1949 році, підкреслює роллю в державному житті пролетаріату та його авангарду — комуністичної партії. Конституція Чехословаччини з 1948 р. відхиляється від сов. конституції тим, що надає однакову вагу президентові, парламентові й урядові. В дійсності ж і в Чехословаччині, як Сов. Союзі та по всіх народніх демократіях, влада спочиває в руках ЦК Компартії чи скорше їх Президій.

Всі компартії стоять на позиції, устійненій міністром пропаганди Чехословаччини Копецьким, який колись заявив: «Кожен акт, спрямований проти Сов. Союзу, є неправильний і вся діяльність Сов. Союзу є найбільш правильна, бо вона спрямована на добро працівників всіх націй світу і цілої людности». 9) В цій сліпій підпорядкованості народніх демократій політиці Сов. Союзу полягає істота взаємовідносин між советською метрополією і її сателітами.

Організаційна пов'язаність народніх демократій з Сов. Союзом здійснювалась дотепер шляхом приналежності компартії до Комінформу. Колись лучником між ними був Комінтерн, себто Комуністичний Інтернаціонал. Бюро цього Інтернаціоналу служило додатком до Політбюра компартії Сов. Союзу, щоб було легше керувати політикою і тактикою окремих компартій. Одначе, в обставинах війни і для замилення очей своїх союзників, Москва казала розв'язати в 1943 р. Комінтерн, як в квітні 1956 р. розв'язала Комінформ, що нічим не змінювало взаємовідносин між центром світової революції в Москві і його п'ятими колонами по інших країнах. В 1947 р. Совети вже не потребували в'язатись західними союзниками і тоді відновлено організаційне звено між компаріями під назвою Комінформу. Відтоді сили Компартії стали сильно зростати, про що свідчать наступні числа членства їх в окремі роки:

	Чехословаччина	Югославія	Польща
Перед війною	80.000	15.000	20.000
1947	1.300.000	400.000	800.000
1950	2.300.000		1.360.000

9) Там же.

	Румунія	Мадярищина	Болгарія
Перед війною	1.000	30.000	8.000
1947	710.000	750.000	
1950	1.000.000	950.000	460.000

Для порівняння зазначимо, що Сов. Союз начислював перед війною 6.982.000 членів партії, а в 1956 р. це число піднеслось до 7.215.000. Та вага компартії Союзу в Комінформі не вимірюється числами і вона там є рішальною.

Не від речі буде зазначити, що безпосередньою спонудою для заложення в 1947 р. Комінформу послужило зголошення Чехословаччини до Пляну Маршала, до чого спричинився, мовляв, брак зв'язку між компартіями. Отже, та установа мала улегшити координацію дій між ними і правити за спільну фірму для виступів, що мало надавати їм більшої ваги. Також Комінформ мав би маскувати гегемонію Москви й улегшувати Політбюрові кермувати компартіями. При тому заснування Комінформу було використане Москвою для протиставлення одних компартій іншим, які виявляли тенденції мати окрему політику, як от компартія Югославії. Цій останній в свою чергу було доручено вдарити по компартії Франції та Італії. Тож тут бачимо зручну руку Сталіна, який старався маневрувати підвладні Москві народні демократії через компартії.

Комінформ заложено на особній конференції, що відбулась у Варшаві, у вересні 1947 р. Головним надхненником конференції був Жданов, а докладчиком Гомулка. Югослов'яни старались провести своє визначення «народніх демократій», як устроїв, де комуністична партія посідає керівні позиції. Однак з огляду на тривання в деяких державах коаліції з демократами та соціалістами, прийнято більш помірковану формулу. Під час дискусій устійнено, що Сов. Союз є для всіх сателітів «визволителем» і що відношення до нього є, так би мовити, пробним каменем для кожного комуніста. Цим зайвий раз стверджено повну залежність народніх демократій від «старшого брата».

За осідок Комінформу призначено Югославію, а пізніше його перенесено до Румунії, щоб кінець-кінців силою фактів той осідок опинився в Москві.

З постановам Комінформу, Москва знайшла нове знаряддя своєї політики супроти сателітів і засіб порядкування внутрішніми справами їх. Під керівни-

цтвом Комінформу там відбувається ліквідація позицій і впливів соціалістичних партій, які протягом 1948 р. зливаються з комуністичною партією і тим позбавляють себе змоги грати самостійну роль. Найбільш драстичні форми, що викликали відгомін в усьому світі, набрала ця ліквідація в Чехословаччині. Влітку 1948 року, коли уряд Національного Фронту складався з дванадцяти комуністів і такого ж числа некомуністів, комуністи організували заворушення, щоб поставити до своїх політичних партнерів вимогу: «погодитись на певні соціальні реформи та на затіснення зв'язку з Сов. Союзом», а головню «очиститись від реакційних елементів». Ця остання вимога була явним насильством і не-комуністичні міністри покинули уряд, а Масарик, син кол. Президента, відобрав собі життя. Заряджені вибори дали 30. травня комуністам 90 % голосів, бо понад 1,5 мільйона виборців втрималось від голосування. Президент Бенеш, розбитий параліжем, здемісіонував. Тоді на той пост вибрано Готвальда, а на чолі уряду став також комуніст — Запотоцький. Так кінчилась спроба коаліції демократів з комуністами в Чехословаччині.

Припасування конституцій та політики народніх демократій до сов. зразка йшло в парі з організуванням внутрішнього устрою за сов. прикладом. Вибірні органи різного ступня, подібні до Советів, правила за адміністративні установи, які переводили в життя розпорядження державної влади, збирали податки, ставали до помочі Партії в її діяльності і т. д. Поліцію зорганізовано на зразок кол. ЧЕКА чи НКВД і вона відразу дістала завдання — тримати населення під стислою контролею. Поліційний режим звів нанівець всі свободи, загарантовані конституціями. Не стало меж між підозрою і доведеним злочином. Все могло стати підставою для ревізій, арештувань, засудів і заслань. Замість «чорного ворона» в народніх демократіях розшаліла «хвороба дзвінка», яка трясла людністю, стероризованою страхом перед поліцією з її візитами.

Зпочатку в сателітних країнах не було війська і за таке правила «відділи внутрішньої безпеки», що наближались до поліції, але посідали артилерію, танки і літаки. Згодом, за благословенством Москви і всупереч умовам договорів в народніх демократіях, стало організовуватись справжнє військо. І знов за зразок узято Сов. Союз і советські старшини зробились інструкторами. В Румунії переведено ґрунтовну чистку серед професійних вояків і усунено коло 10.000 старшин. Ор-

ганізаторами нової румунської армії були Владіміреску і Горія К. Крижан, з кол. військовополонених, що дістали політичний вишкіл в Сов. Союзі. Міністром оборони Мадярищини в 1947 р. був відомий москвофіл Фаркаш. Армію Болгарії організували в 1949 р. міністер Панчевський, шеф ген. штабу Греков та його заступник Михайлов, всі кол. старшини Червоної Армії. В Чехословаччині, по усуненні ніби за державну зраду ген. Піка та уступленні з становища міністра оборони ген. Свободи, міністром став комуніст Чепічка, а шефом ген. штабу Прохаска, обидва кол. сов. громадяни. Нарешті, на чолі військових сил Польщі поставлено в 1949 р. сов. старшину генерального штабу Рокосовського, а при нім опинились російські генерали — Туркель, Сухов, Барінов, Коссаков, Русінський і т. д. Їх присутність в складі польської армії говорить сама за себе, а також за ті впливи і контролю, що їх має Москва у військових справах Польщі.

В таких умовах організація, військові статuti, воєнна доктрина армій народніх демократій — не могли далеко відбігати від советських зразків. Румунське військо чи не найбільш наподоблено до советського, навіть зверхнім виглядом. Натомість болгарському дозволено заховати деякі свої питоменності може тому, що воно завжди брало за зразок російську армію, а може тому, що армія Болгарії є найбільше пересякнена комуністичними впливами. Тим часом, як польська армія, найважливіша своєю чисельністю, є мабуть найменш певна щодо її моралі і приязного наставлення супроти Советів.

Щоб запевнити стислішу залежність військових сил народніх демократій від Сов. Союзу, в 1955 р. створено східньо-європейський військово-політичний блок. У Варшаві, на осібній конференції представників Советського Союзу та народніх демократій, підписано 14. травня союзний пакт. Згідно з умовами того договору, уряди вісьмох держав, а саме: ССРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Мадярищини, Болгарії, Албанії і Східньої Німеччини зобов'язалися узгоджувати свої політичні пляни і об'єднати свої військові сили під спільним командуванням. На чолі цього командування поставлено сов. маршала Конєва, (дотепер — командант Карпатської Округи і дорадник Чехословацького уряду). Відтепер під його рукою опинились три військові округи, а саме: Балтійська, Німецько-Польсько-Чехословацька і Балканська.

Цим завершено советизацію військ народніх демократій, їх території інтегровано в стратегічний плян Сов. Союзу, а їх військові сили підпорядковано советській команді. Дарма, що такі держави, як Чехословаччина, а почасти Польща та Мадярщина, мають належні засоби для власного зброєння, їх воєнний потенціал, особливо щодо фльоти та летунства, вповні залежний від Сов. Союзу.

З вище сказаного ясно видно, що армії сателітів не є ніякими самостійними стратегічними чинниками, ані навіть національним військом, але звичайними колоніальними військовими силами на послугах метрополії, що нею є Сов. Союз. Це виразно виходить з заяви кол. заступника Рокосовського, польського генерала Охаба, який при одній нагоді сказав: «Зміцнення братерських зв'язків між польською армією і советською є конечне, щоб наш великий начальник, тов. Сталін, міг завжди послужитись польськими дивізіями так само, як і советськими». 10)

3. Господарство

Рік 1947 був переломовим в політиці Советів супроти своїх сателітів. Відтоді процес інтеграції народніх демократій набрав розгону. Унеможлививши їхню участь в пляні Маршала, Москва підписала в 1947 р. ряд економічних договорів, які зв'язали ті держави з Сов. Союзом ще тісніше. Згідно з тими договорами, товарсвий оборот Сов. Союзу з Болгарією устійнено на 90 мільйонів тонн річно, а з Мадярщиною на 60 міл. тонн. Чехословаччина мала дістати від Советів 200.000 тонн збіжжя, а Югославія — кредит в сумі 135 міл. доларів (в дійсності вона одержала до часу розриву з Комінформом лише 0,25 % цієї суми). Пізніші договори з рр. 1950-55 значно піднесли ці норми торговельного обороту, потроївши їх для Мадярщини й Румунії.

Совети широко використали свої права, застережені умовами перемир'я щодо перебрання ними уділів Німеччини в підприємствах сателітів. При устійнюванні вартості тих уділів вони вимагали оцінок їх значно вищих, як на те були об'єктивні підстави. Власне тому Югославія не могла домовитись з Советами в цьому питанні і в тій країні не постало так зв. мішаних підприємств, в яких мала свої уділи Москва і які постали по інших сателітних країнах. Зате в Румунії Совети

10) Там же, ст. 286.

накинули свої оцінки і тому в «Соврумтранспорті», хоч вони мали лише 5% дійсного капіталу, дістали аж 51,2% уділів. В Соврум Банку, який контролював 40% торговельних операцій, фінансував експорт на 90% і імпорт на 75%, Совети посіли рішальні позиції. На домагання Советів, мішані підприємства були звільнені від податків, що робило їх небезпечними конкурентами; в них на провідних становищах опинились росіяни і їхнє устаткування зчасом стало значно модерніше за устаткування інших підприємств.

Забезпечивши собі такі сильні позиції в окремих сателітних країнах, Совети перевели в січні 1949 р. застосування за пляном Молотова так зв. Комекон (Комітет Взаємної Економічної Допомоги), який протиставився і зрівноважив на сході загально-європейську установу, заложену заходами членів Атлантийського пакту — Комітет Економічної Європейської Співпраці. «Комекон» під проводом Мікояна став контролювати економічне життя і плянувати заходи на цілу зону впливів Советів в Європі, пристосовуючи їх до плянованої господарки Сов. Союзу і накидаючи сателітам систему і ритми сов. розвою у промисловлення. Згодом і в ділянці фінансовій Совети повністю узалежили народні демократії від себе, перевівши в 1952 р. прив'язання валюти тих держав, які ще тримались системи долара (Польща, Румунія, Болгарія), до сов. рубля.

Під тиском Советів, сателітні держави стали остаточно на шлях націоналізації та плянування. Згодом всі природні багатства та засоби виробництва перейшли у власність держави. В Румунії, яка була найбільше виставлена на безпосередні впливи Советів, націоналізація (і то повна) була переведена вже в 1948 р. В Мадярищині націоналізовано до 1949 р. половину підприємств, які не належали чужинцям. В Чехословаччині до 1951 р. націоналізація охопила 91,5% закладів, а в Польщі в 1950 р. було все націоналізовано на 100%. Період відбудови народного господарства в сателітних державах шляхом короткореченцевих плянів тривав до 1949 р. Відтоді запроваджено плянування на довгі реченці, здебільше п'ятилітки. При тому покладено натиск на тяжку промисловість і потворено великі промислові комбінати, як от Нова Гута в Польщі та Сталінварош в Мадярищині, для яких устаткування було привезено з Сов. Союзу і де керма перебуває в руках советських техніків. З допомогою Советів будується також канал Дунай-Чорне море. Годі не добачити в

цьому останньому прямої вигоди Советів, яким той канал улегшить використання теренів Середньої Європи та Балканів для власних плянів як економічних, так і політичних.

Система і темпи розбудови промисловости, накинєні Сов. Союзом сателітам, вимагають величезних капіталовкладень, що лягає тяжким тягарем на ті країни. Коли раніш ті капіталовклади не переходили 4 % національного прибутку, то нині вони перевищують 22 % і доходять до 24 %. І так Чехословаччина для першої п'ятилітки мусіла вложити 5.800 мільйонів дол., а Мадярщина — 2.200 міл. дол. Напрям даний під впливом Советів господарству народніх демократій захитує їхню фінансову базу і доводиться переводити так зв. фінансові реформи. І так в Польщі в 1950 р., в Болгарії 1951 р., а в Румунії 1952 р. — вартість гроша зменшено на дві третини. Загальним наслідком нової господарки в сателітах є обниження життєвого рівня, коли промисловість не в стані постачати виробів широкого вжитку, коли переходи до несприятливих обставин готові викликати, як це було в 1954 р., гостру кризу.

Нормальний розвій народніх демократій порушено також в ділянці хліборобства через запровадження там колективізації. Треба признати, що в сателітах колективізація переводиться дещо обережніше, як свого часу в Сов. Союзі, а особливо в Україні. За прикладом Советів, тут застосовано як колгоспи, так і радгоспи. Ці останні нічим не різняться від советських радгоспів. Натомість колгоспи в сателітних країнах уподоблено скорше до кооперативів.

При чому практикується два роди господарств. В одних (Польща і Румунія) в основу покладено засаду трудоднів, як в Сов. Союзі, а в других (Мадярщина і Болгарія) — учасники колгоспів зберігають бодай номінально власність на землю, на інвентар і розрахунок заробітку переводиться на основі власности. Але кооперативний характер в обох випадках є лише переходовою стадією. Запроваджено також в сателітах моторово-тракторні станції. Як в Сов. Союзі, у сателітних країнах держава має монополію на закуп збіжжя та інших продуктів хліборобства, але в цих країнах тим часом лишається більше продуктів для вільного ринку, як в Советах.

Система народнього господарства, запроваджена в сателітних країнах, викликає поважні труднощі вже тепер, як ось недотягнення в хліборобстві, порушення

рівноваги між окремими ділянками промисловости, брак виробів широкого вжитку, обниження життєвого рівня. Однак Совети з тим не числяться і вимагають від сателітів виконання плянів та додержання зобов'язань супроти них. А коли доходить до порушень їх інтересів, вони вважають це за саботаж і шукають винних в тих країнах.

Власне за недодержання темпів господарського життя було засуджено в 1951 р. секретаря партії Чехословаччини Сланського, а також усунено від проводу в Румунії трійку Лука, Георгеску і Паукер в 1952 році, з яких дехто заплатив головою. Цікаво відзначити, що в обох випадках відіграв свою роль і антисемітизм, на який хворів тоді «вождь народів». Сланського, який був жидівського походження, названо «талмудистом», згадувано і про жидівське походження А. Паукер.

Одною з цілей економічної політики Советів супроти своїх сателітів є — пов'язати їх якнайтісніше з Сов Союзом і узалежнити їх від нього. В нормальних умовах сателітні країни мали живий торговельний зв'язок з Заходом, куди вони спроваджували 80 % свого експорту. Тим часом, як вивіз до ССРСР хитався в залежності від окремих країн між 0,1 % та 4,2 % їхнього експорту, а привіз з ССРСР — між 0,1 % та 1,2 % імпорту. Сьогодні Сов. Союз абсорбує, в залежності від окремих країн, 50 % до 80 % їхнього вивозу, який за один рік 1949 - 50 упав з 131,8 міл. тонн на 81,7 міл. тонн. Ці цифри свідчать з одного боку про відсунення народніх демократій від європейського ринку, а з другого боку — про все зростаючу залежність їх від Сов. Союзу. В тім же напрямку діє і той факт, що тяжка промисловість сателітів є в значній мірі сперта на сирівцях з ССРСР. Напр., Україна мусить постачати залізну руду для комбінатів Чехословаччини та Мадярищини.

Не від речі буде навести кілька прикладів, на доказ, як Совети дбають про інтереси своїх сателітів, накидаючи їм свою економічну політику. В 1945 р. Польща мусіла продавати своє вугілля по ціні в десятеро нижчій, як їй пропонувала Данія. А в 1948 р. Совети виговорили собі монополію перепродування болгарського тютюну і есенції рож, щоб збувати їх по ціні значно вищій як самі платили болгарам. В наслідок нової економічної системи, накиненої Советами країнам Серед. і Східньої Європи, торговельний рух на тих просторах значно занепав. Це видно з того, що транспорт по Дунаю за короткий час зменшився з 10 міл. тонн

річно на 2 міл. тонн. Совети запровадили контролю над цією переважливою артерією Південно-Східної Європи, створивши особну міжнародню комісію, в якій секретарем є звичайно росіянин.

Всі повищі дані виразно свідчать, що країни Серед. і Південно-Східної Європи, опинившись на ласці і неласці Советів, є визискувані цими останніми, як звичайні колонії. Ситуація тим більш парадоксальна, що деякі з тих країн, як ось напр. Чехословаччина, не маючи таких великих природних засобів як Сов. Союз, стоїть значно вище за нього під оглядом культурним і технічним. Однак політична і чисельна перевага Союзу дає Москві змогу господарити в тих країнах як у себе дома. За обчисленням співробітників американського часопису «Ньюсвік», Совети пограбували своїх сателітів на 30 мільярдів доларів всякого роду добром і неоплаченими послугами. 11)

Застановляючись над економічною політикою Советів супроти сателітів, Конференція Секції Середньої і Східної Європи Європейського Руху прийшла в 1952 році до висновку: «Сучасна економічна політика в Східній Європі є проваджена в той спосіб, щоб забезпечити мілітарні потреби Сов. Росії, без огляду на господарські потреби країн і життєвий рівень людности». 12) До цього треба додати, що в своїй політиці Совети кермуються крім стратегічних міркувань також політичними цілями, як рівнож егоїстичними інтересами Росії.

Річ в тому, що Совети широко використовують матеріальні засоби, промисл і техніку своїх сателітів, щоб шахувати західні потуги на східних ринках і шляхом різних обіцянок, а то й дійсних допомог, втягати в свою орбіту новопосталі держави, які ще недавно були колоніями і заховують відразу до своїх вчорашніх метрополій. І так, від 1952 р. за проводом Сов. Союзу підписано сателітами сім договорів з Індонезією, п'ять з Пакістаном, два з Бірмою, два з Японією і один з Цейлоном. Чехословаччина зобов'язалась побудувати і устаткувати в Індії кілька фабрик та доставити 2.000 вагонів різного краму. Та сама Чехословаччина доставила Єгиптові зброю, а Мадярщина сім залізних, рухомих мостів. Завод Шкода дістав від Туреччини замовлення на 150 залізничних вагонів і на устаткування ткальних фаб-

11) «Newsweek», 16. 4. 1956, ст. 22.

12) Mouvement Europeen. Conference de l'Europe Centrale et Orientale, Janvier 1952, ст. 165.

рик. В заміну за це Сов. Союз і сателіти дістають від Єгипту і Сирії бавовну, а від Бірми риж, яких вони не були в стані збути в якісь інші країни. Річ ясна, що це забезпечує Советам прихильність згаданих країн. Щодо постачання зброї Єгиптові, то, як відомо, це глибоко вплинуло в 1955 р. на хід подій та на відносини на Середньому Сході і то не в користь західних потуг.

4. Суспільне й культурне життя

Новий державний лад і соціально-економічний режим, запроваджені в країнах Середньої і Південно-Східної Європи, внесли докорінні зміни в політичне та суспільне життя тих народів. Той факт, що затерлись межі між владою законодавчою, виконавчою і судовою призвів до того, що зникли всякі свободи; не стало свободи слова, свободи зібрань, свободи сумління. Право людини також потоптане у внутрішньому житті народів, як право націй на суверенність спотворено колоніальною залежністю їх від російсько-советської метрополії.

Націоналізація і колективізація в країнах-сателітах звели нанівець право приватної власності. Це право ще лишається в якійсь мірі в ділянці хліборобства та в підприємствах, що своїм засягом і характером стоять близько до ремісництва. Та цей сектор приватної власності є засуджений на зник, а тому він є упосліджений і зазнає всяких утисків в формі непосильних податків.

Власність не є вже базою соціальних різниць, але це не значить, що ті різниці зникли при комуністичному режимі. На їх місце виникли різниці функціональні і то доволі значні. І так, в Чехословаччині директор більшого підприємства дістає платню до 40.000 корон місячно, тоді, як звичайний робітник дістає 2.500, що не є вистачальне для прожитку більшої родини. До цих різниць долучуються різниці, що походять від положення особи в партійному чи адміністративному апараті. На тій підставі витворюється в країнах-сателітах нова кляса упривілейованих, на зразок достойників комуністичного режиму в Сов. Союзі.

Кляса робітників, всупереч теорії комунізму, не стала в народніх демократіях паном положення. Робітники втратили право штрайків і тиску на працедавця, яким стала держава. Професійні спілки там втратили свій характер оборонця інтересів працівників і обернулись в урядові установи, обов'язком яких зробилось бо-

ронити інтереси держави. Їхнім завданням зробилось бути погоничем над працівниками, дбати про підвищення видатності праці, підносити професійні кваліфікації та провадити політичну пропаганду поміж робітництвом. Серед робітництва запроваджено виробничі змагання на зразок стахановщини і нагородою за успіхи не раз є подорож робітників країн сателітів до Сов. Союзу.

Регляментація праці у народніх демократіях є побудована на советських зразках. Напр., статут гірників Чехословаччини і Румунії є скопійований з сов. статуту. Також і в процесі колективізації є застосовувані ті самі методи нищення «кулака», що і в Сов. Союзі.

Такими способами, в народніх демократіях Середньої і Східньої Європи знищено свободу праці і право працівника розпоряджати плодами свого труду. Працівник там позбавлений змоги контролювати економічне життя і зробився невідьником. Включений в процес виробництва, він дістає мінімальну винагороду, а до того держава витискає з нього останні соки шляхом державних позичок. З тією метою потворено батальйони «добровольців праці» для виконання робіт загально-суспільного значення, як от для направи доріг, копання каналів, різного рода будов. Не обходиться і без таборів примусової праці типу Воркути, число засланих доходить в народніх демократіях до мільйона осіб. У виробничий процес втягнуто на тих же умовах невідьничої праці також жінок і молодь.

Отже, і в ділянці соціального життя бачимо повне наподоблення народніх демократій Середньої і Південно-Східньої Європи до системи Сов. Союзу. Та просякання цієї системи йде далі і захоплює також ділянку духового і культурного життя тих народів. Тут вона набирає характер русифікації, яка практикується над народами ССРСР вже від довгих століть, не doprovадивши однак до повної асиміляції поневолених народів.

Насаджуючи в своїх колоніях комуністичний режим, Сов. Союз дбає про зацплення підвладним народам відповідної ідеології і поборює всяку релігію атеїстичною доктриною. За прикладом російських большевиків, комуністи народніх демократій вели війни проти Церкви і її клиру. Вже в 1948 р. в Мадярщині заарештовано кардинала Міндсенті за його спротив комуністичній навалі і вірність Св. Престолові. На процесі йому пришило всякого роду протидержавні злочини і навіть фінансові зловживання, щоб тим шляхом

скомпромітувати його в очах вірних. Є всі підстави думати, що від кардинала вимушено тортурами фальшиві признання, як то робиться в Сов. Союзі.

В Чехословаччині подібна доля зустріла єп. Бера-на, як також його наступників єпископів Бузалко і Зела, яких суджено за державну зраду. В обох країнах монастирі розв'язано і ченців розігнано, депортовано або засуджено на примусові роботи.

В Польщі комуністи були дещо обережніші, а з другого боку католицький клир виявив там більше гнучкості. Тим не менш і там начислюють до 1000 священиків і монахів, що їх було виарештувано чи засуджено. В Румунії і в Болгарії православна Церква вповні підпорядковувалась новій владі, але в Болгарії комуністи виточили в 1949 р. процес протестантським пасторам, щоб тим шляхом компромітувати релігію. Протирелігійна пропаганда провадиться в усіх сателітних країнах по всіх народніх і середніх школах, як також і в пресі.

Новий режим в народніх демократіях повів атаку проти всіх старих культурних установ і закладів, їхні статuti позмінювано як також позмінювано членів Академій та професорів на Університетах. Запроваджено нові статuti на зразок советських і попризначувано нових адміністраторів, які прийняли нову ідеологію комунізму. Російська мова стала обов'язковою по всіх школах сателітних країн, тобто вона стала ніби другою урядовою мовою. Советські шкільні підручники широко застосовуються в школах сателітів. Часопис «Правда» в Братиславі писав у 1951 р., що знання російської мови підносить видайність праці, а в дійсності вона помагає культурній і політичній асиміляції Советами народів народніх демократій. З тією метою Жданов у 1951 р. пропагував «культурне плянування», яке повинно помагати Компартії. В Будапешті założено Інститут російської мови, літератури й історії, професори якого стали контролювати науку лєнінізму-сталінізму по всіх вищих школах Мадярщини. Керівні особи в сателітах повинні знати «Історію комуністичної партії в Сов. Союзі» і кермуватись досвідом тої партії в своїй діяльності.

Наука і мистецтво народніх демократій змушені брати за зразок методи і теорії, офіційно прийняті в Сов. Союзі. Це ставить часом мистців та науковців в прикре і тяжке положення. І так, коли Сталін звелів величати царів і генералів Російської Імперії, а зокре-

ма вивищив царицю Катерину за здушення селянського бунту під проводом Пугачова, то мадяри мусіли б вивищувати цесаря за здушення бунту селянських провідників Горіо і Клоско, а це аж ніяк не укладалось в національну традицію. В кожному разі, артисти повинні наслідувати стиль «соціалістичного реалізму», театри і кіно виводити советські п'єси і фільми, преса повинна друкувати повідомлення сов. Агенції ТАСС, всі вони накупі повинні славословити «геній російського народу», його винаходи, історію і традиції.

Головним знаряддям русифікації сателітів служать Товариства приязні з Советами, які існують по всіх народних демократіях, але які є кермовані з Москви. В Польщі ці товариства начислюють коло 4 мільйони членів, а в Чехословаччині коло 1 мільйона. В Болгарії ця установа має 4.600 філій, а в Румунії коло 20.000 філій. Товариства приязні організують і утримують курси російської мови, що їх в одній Чехословаччині одвідують 300.000 слухачів. Заходами їх уряджуються різні урочистості, як от дні Червоної Армії, «визволительки» народів Серед. і Схід. Європи, дні народження Сталіна, які є офіційними святами і позаяк те народження припадає на грудень місяць, то воно часом править за Різдво. В цей день дотепер урядові установи бували замкнені і щойно по ХХ. З'їзді Компартії Сов. Союзу і розвінчанні Сталіна Хрущовим, цей порядок, мабуть, буде змінений. Тими способами твориться культ Росії і Сов. Союзу.

Постає питання: який психологічний ефект викликають серед народів-сателітів всі ці заходи, спрямовані на їх духову асиміляцію Росією і Советами? Адже ж ті народи, хоч деякі з них, як от чехи та болгари, були дотепер русофільсько наставлені, мають свої культурні й історичні традиції, свою національну свідомість і самопошану, свої аспірації. Відповідь на це питання дає дослідник народних демократій, що сам походить з тих країн, Ф. Фейто, коли він пише: «Грубі способи, якими намагаються накинути міт абсолютної вищости Сов. Союзу, сов. людини, культури і техніки Советів, часто справляє ефект зовсім протилежний тому, якого хотілось би досягнути». 13)

Це щодо одної сторони медалі, так би мовити, ідеологічно-політичної. Маємо підстави думати, що і під оглядом психологічним ефект проросійської пропаган-

13) F. Feito, op. cit.

ди є так само від'ємний і що ті народи, які дотепер мали свого роду набоженство до Москви, зазнавши на власній шкідливості благодаті її зверхности, поволі виліковуються від русофільства.

5. Національний спротив

Колоніальна політика Москви супроти країн Середньої і Східньої Європи не лишилась без реакції національних елементів тих народів. Хронологічно першу і найрішучішу відсіч дістали Совети з боку Югославії, на чолі якої стояв маршал Тіто.

Вже зараз по поразці Югославії у війні з Німеччиною, почали діяти в 1941 р. партизани під проводом відомого комуніста Броз-Тіта. Доки тривала війна і загроза з боку гітлерівської Німеччини для Сов. Союзу, Москва ставилась до акції югослов'янських партизанів обережно. Вона до кінця 1943 р. не давала їм військової допомоги, радила Тітові співпрацювати з ген. Михайловичем і не раз заявляла своїм союзникам, що не несе відповідальности за їхню дію. Це значить, що між Тітом і Москвою були розходження і коли перший дбав насамперед про інтереси Югославії, то друга — готова була жертвувати тими інтересами, щоб лише додержати співпраці і мати поміч західніх потуг.

Тіто провадив свою власну політику, яка не раз розходиласть з плянами Советів. А коли він на конференції в Москві, в жовтні 1943., предложив свій меморандум, в яким повідомляв про постанову II Сесії Антифашистівської Ради в справі проголошення в Югославії республіки, це було схарактеризоване Сталіном, як «удар в спину» Советів. На цій Сесії, до речі, Рада надала Тітові рангу маршала.

Також заяву Тіта в справі Триєсту, коли той сказав, що Югославія не буде служити розмінною монетою, ані стояти на послугах будького, Москва уважала за «ворожий акт» і для усунення конфлікту, Тіто мусів вибачитись перед Сталіном.

Однак, коли війна доходила свого кінця і коли партизани Тіта очистили майже цілу Югославію від німецьких військ, а Червона Армія вступила в цю країну, Москва захотіла перебрати на себе роль визволительки. Ген. Жданов дістав наказ від Сталіна — вступити першим до Білгороду. Та Тіто не міг до того допустити і його партизани форсовним маршем підійшли до столиці і увійшли до неї в жовтні 1944., одночасно з советськими військами.

Згодом відносини між Москвою і Білгородом децю наладнались і в червні 1945 р. між двома державами було заключено союзний договір. Однак маршал Тіто дальше тримався незалежно супроти Москви і західніх потуг. Не зважаючи на постанови Ялтинської Конференції і поради щодо співпраці з прихильниками короля, він у листопаді 1945 р. перевів вибори до Скупщини і його комуністична партія дістала 90,48 % голосів, після чого було проголошено Федеративну Республіку Югославії.

Не менш незалежну поставу займав маршал Тіто і в питанні Балканської Федерації. Вже в 1944 р. він провадив переговори з лідером болгарських комуністів Дімітровим про об'єднання двох країн в одну державу. Між ними було розходження в точці: чи Болгарія має стояти в тій державі на рівній нозі з цілою Югославією (позиція Дімітрова), чи вона має бути рівнорядною з кожним з сьоми членів існуючої федерації (позиція Тіта). Запитаний в тій справі Сталін схилився раз до одної позиції, а раз до другої. Розмови відновились в 1947 році, і тоді Дімітров зажадав допущення до Балканської Федерації Греції, ба — навіть Польщі, чому рішучо спротивився Тіто. Тоді Сталін рішучо висловився проти всякої ідеї федерації.

Французька агенція так зінтерпретувала цю поставу Сталіна: «СССР не має інтересу, аби побіч нього постала друга федерація народів, еволюція яких може піти своїм шляхом, зумовленим їхніми інтересами і характером складових частин її». 14)

Коли московська «Правда» з'ясувала позицію Москви, Дімітров визнав її «корисним і цінним попередженням» для себе і скорився перед волею Сталіна.

Розходження між маршалом Тіто і генералісіміусом Сталіном поглиблювались і в 1948 р. дійшло до розриву і до вилому Югославії з комуністичного бльоку. Це сталося на терені Комінформу, де неподільно панував довірений Сталіна, Жданов. На конференції в Румунії, в червні 1948 р., Комінформ виніс резолюцію, якою виключав Югославію з тої установи і то з мотивів, що «націоналістичні елементи, які дотепер діяли закаптурено, в останніх місяцях переважили в проводі Компартії Югославії». 15) В наслідок цього, всі члени Комінформу мусіли відкликати союзні договори з Югославі-

14) Agence «France Presse», 24. I. 1948.

15) F. Fejto, op. cit., ст. 220.

сю і проголосити економічний бойкот її. Річ ясна, що перед у цій атаці вів Сов. Союз і московське радіо відсудило Компартії Югославії право називатись комуністичною, а Білгород було представлено, як «центр американської шпідонажі». Совети відкликали своїх дорадників і експертів, що сиділи в Югославії.

Вищенаведена резолюція Комінформу з'ясовує справу Югославії доволі правильно, але не повно. І так напр. в ній не сказано, що маршал Тіто спротивився економічним плянам Москви, яка хотіла накинати сателітам спеціалізацію в тій ділянці і розпоряджати югослов'янським збіжжям по своїй уподобі. Безпосередньою причиною до розриву між Білгородом і Москвою було те, що маршал Тіто протиставився сваволі сов. представників в Югославії... Не маючи повного довіря до Тіта і до його партії, ті представники стали звертатись по інформації понад голови югослов'янських лідерів, просто до підрядних партійних і військових чинників. Уряд Югославії заявив протест. Совети почулись ображеними і засудили Тіта за антимарксизм і націоналізм.

П'ята Конференція Компартії Югославії в липні 1948 р. відкинула всі обвинувачення Комінформу та Москви, виключила і засудила таких своїх членів, як Жуйовича та Гебранга, які цілковито передалися на бік Советів, а також засудила деяких генералів (Дончева, Іоановича і ін.), які мусіли тікати. Щойно в 1955 році, після смерті Сталіна, Москва переглянула справу Югославії і дала повну сатисфакцію маршалові Тіто, запобігаючи його приязні. Але і після того маршал Тіто, маючи науку з Советами, не захотів відновляти стосунків з Москвою в площині міжпартійній, але виразно поставив їх в площину міждержавну.

Обставини розриву Югославії з Сов. Союзом є дуже знаменні, бо вони унаглядують імперіялістичну й егоїстичну політику Москви супроти своїх сателітів. Конфлікт Сталіна з Тітом не уразумив Совєів і вони далі продовжували свої практики, трактуючи сателітів як свої колонії. Щобільше, цей конфлікт спонукав їх взятися до чистки Компартій тих країн від національно-наставлених елементів.

Використовуючи справу Югославії, Москва рішила розправитись з національною течією в рядах компартії Мадярщини. Лідером тієї течії був колиш. генер. секретар Партії Райж, що займав становища міністра внутрішніх справ, а пізніше зовнішніх в уряді країни.

Це була людина ідейна, особисто не зв'язана з Советами, а тому Москва не мала до нього великого довір'я. Арештований в травні 1949 р., він був оскаржений за «фракціоналізм», за зв'язки з Тітом, за співчуття до ідеї Балканської Федерації, яка, мовляв, пропагувалася за вказівками Черчіля з метою віддалити Балкани від ССРСР.

Тут ясно видно руку Москви і її мотиви ворожості до Райка. Ще більш виразно слідно її в зізнаннях, вимушених у оскарженого тортурами, коли він ніби признавався до вини, заявляючи, що Сов. Союз є найкращим оборонцем незалежності Мадярщини, що діяти проти Советів рівнозначне діянню проти своєї батьківщини і т. д. Вкінці, Райка було засуджено на смертну кару і страчено. Фактично процес Райка був процесом маршала Тіта і засуд був засудом розриву з Москвою.

Услід за Райком прийшла черга на речника національного напрямку в Болгарії — Костова, заступника голови уряду. Він був остільки національно наставлений, що противився ідеї Балканської Федерації і не раз підносив голос проти вмішування Москви у внутрішні справи Болгарії. За це власне і засуджено його в грудні 1949 р. Костову пришило не лише приязнь до Тіта, а також співпрацю з нацистами, службу в поліції, а на решті троцькізм, а все це було неправдою. Бож Костов свого часу підписав резолюцію Комінформу про виключення Югославії. Організатори процесу Костова хотіли примусити його до фальшивих зізнань. Однак на суді він відкинув всі обвинувачення і суд мусів перервати засідання, щоб ще раз натиснути на підсудного. Та він твердо стояв на своєму. Костова страчено, не зламавши його спротиву. Щойно після його смерти було оприлюднено покайний лист, безперечно фальшований, в якому він ніби признавався до закидуваних йому провин.

Гомулка був одним з представників націонал-комуністів Польщі. В уряді Міколайчика він займався заселенням німецького Шлеську польською людиною і вкладав в ту справу багато енергії. Він не радо бачив переслідування Церкви в Польщі і хотів щадити селянство, приневолене до колективізації. Це, мабуть, і зробило Гомулку підозрілим для Москви, а тому його заарештовано в 1950 р. разом з ген. Спихальським, Татаром та Кіршмаєром. З питомою підступністю комуністичний суд закидав йому, що він ніби хотів відступити новонабуті землі на Одері й Нісі німцям. До того

долучено обвинувачення, що він ніби хотів запровадити в Польщі режим на зразок тітівського в Югославії. Як виявилось вже по реабілітації Гомулки, над ним не було властиво переведено ніякого суду, а просто замкнено у в'язниці, як небезпечну особу. Тут діяв звичайний терор.

В Чехословаччині розгром національних елементів Компартії наступив з арештуванням і ліквідацією в 1951 р. міністра зовнішніх справ — Клементіса та секретаря партії Словакії — Гусака. Їх також обвинувачено в «буржуазнім націоналізмі», може тому, що перший був знаний з свого антинімецького наставлення, а тим часом Совети стали дедалі більше дбати про інтеграцію в сов. систему східної Німеччини. Разом з названими лідерами засуджено також за ті самі провини другорядних комуністів, як от Слінга та Смервову. Натомість процес Сланського не мав національних моментів, хоч і цьому «космополітові» прищивались деякі національні мотиви.

До цих прикладів боротьби проти національних елементів у сателітів можна ще долучити справу румунського національно наставленого комуніста Петраскану, ліквідованого ще в 1947 р. та албанського приятеля Тіта — Дзодза, усуненого в 1949 р.

Не від речі зазначити спонтанну реакцію на сов. режим, що мала місце в Берліні в липні 1953 р. Щоправда, тут не видно виразно виявлених національних побудок, ані ясно означених речників їх. Однак бунт робітників схід. Німеччини і розправа з ними сов. війська укладаються в рами реакції на політику Москви супроти своїх сателітів. І то тим більше, що й тут можна помітити розбіжність між більш промосковською групою Ульбріхта і більш незалежною групою Гротевольа.

Кінчаючи цей короткий огляд національних реакцій серед сателітів на політику Москви, ми можемо доповнити її словами знавця відносин в названих країнах, який пише: «Скрізь національне почуття, завжди на сторожі, протриває вимогам безмежної відданості та бездумного послуху Сов. Союзові і «батьківська» постава Советів відчувається як образа національної гідності». 16)

І дійсно, повстання в Польщі та Мадярищині в 1956 році вповні підтверджують ці його слова. Ображене

16) F. Fejto, idem.

національне почуття в першу чергу вимагало усунення сов. окупаційних військ з тих поневолених Росією країн, як ображене національне почуття казало свого часу маршалові Тіто чинити спротив Сталінові. Москва і досі не розуміє суті її конфлікту з сателітами, а тому намагається відзискати втрачені позиції дрібними, а до того ж нещирими уступками, як от реабілітація знищених нею націонал-комуністів Мадярищини, Болгарії тощо. Тим часом для неї і для поневолених народів нема іншого виходу, як повний розрив між колоніями та метрополією.

III

ІМПЕРІЯ БЕЗ ВИГЛЯДІВ НА МАЙБУТНЄ

1. Внутрішня побудова

Коли приглянутись Советській імперії як цілості, доводиться ствердити, що вона є дуже різноманітна як своїм складом, так і своєю внутрішньою побудовою. Складовими частинами її є нерівнорядні одиниці, як от: формально незалежні держави, сфедеровані республіки, автономні республіки, автономні області, національні округи, які часто виступають на рівній стопі. Вони пов'язані між собою часом конституціями, а часом союзними договорами. Однак всі вони підпорядковані центральній владі московської метрополії, якою є Компартія Советського Союзу, цей правдивий суверен і то найбільш абсолютний, який тільки може бути. Для улетіщення вивчення советської імперії спробуємо звести цю конструкцію до певної схеми.

Ядром Советської імперії є Росія, називана тепер Російською Советською Федеративною Соціалістичною Республікою, простором у 16.901.000 кв.км. та з 112,6 міль. населення. Під національним оглядом Росія не є одноцілою, бо має в своїм складі автономні республіки, автономні області та національні округи, оточені здебільшого російським етнічним морем і заселені національними меншинами. Деякі з них можуть уважатись внутрішніми колоніями. Довкола цього ядра з заходу і з півдня від Росії лежать союзні республіки, разом чотирнадцять, простором у 5.502.000 кв.км. з населенням 87.6 міль. душ. Географічно, етнічно й історично вони є чужі Росії хоч і були колись провінціями Російської імперії, а тепер є колоніями Советської імперії Ні-

ми є Україна, Білорусія, Грузія, Вірменія, Азербейджан, Естонія, Латвія, Литва, Молдавія, Узбекистан, Таджикистан, Казахія, Кіргізія, Туркменістан. Ще даліше від центру Советської імперії лежать т. зв. народні демократії — Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія і Сх. Німеччина, разом простором у 1.019.000 кв. км. з населенням 94,7 міл. душ. Вони є новими колоніями Москви. Спільно ці дві групи колоній творять 6.521.000 кв. км. з населенням 182,3 міл. Лишаємо на боці Монгольську Народню Республіку, простором у 1.531.000 кв. км. з населенням коло 1 міл. душ, що являється прибудівкою до Советської імперії.

Отже, союзні республіки, положені на периферії Сов. Союзу, служать ніби оборонним валом Росії, в той час як республіки т. зв. народніх демократій є аванпостами Советської імперії супроти зовнішнього світу.

Вчислені країни є розложені на двох континентах — європейському та азійському — і належать до цілком різних геополітичних просторів та культурних комплексів. Коли Україна, Білорусія та країни-сателіти є стисло пов'язані з рештою Європи як своїм минулим, так і теперішністю, як духовістю, так і життєвими інтересами, то країни Туркестану лучаться з старими культурами Азії. Кавказькі народи стоять між двома світами, а сама Росія творить окремий світ — Евразію, відмінну від їх обох. Територіально-політичний блок Советської імперії тримається разом системою адміністративно - економічно - військової взаємозалежності, визначуваної Компартією, яка є рішальною для всіх країн Советської імперії. Стисло централістична Компартія стоїть під безпосереднім проводом Москви, як осередку історичного російського імперіалізму. Сполука московської державної традиції та партійної ідеології большевизму і творить душу Советської імперії.

Советська імперія зложилась двома етапами, які припадають на час після першої світової війни і після другої. В обох етапах Москва застосовувала ті самі політичні методи: накидування силою незалежним державам союзу з Московщиною, а відтак перетворення того союзу в підпорядкованість слабших народів російській владі. В першій випадку так сталося з щойно визволеними, ще неокріпкими державами поневолених старою Росією народів, яким накинено союзний договір з 26. грудня 1922 р. В другій випадку це сталося з щойно звільненими з-під німецької окупації державами

центро-східньої Європи, яким Совети накинuli мирові договори 1944-45 рр. Без огляду на зміст цих договорів, Москва поставила силою фактів «визволені» нею країни в положення колоній. Пізніше Москва запровадила для однієї і для другої групи країн нові форми залежності, які однак не змінили колоніального характеру їх. В першій випадку новою формою стала конституція Союзу Советських Соціалістичних Республік з 1923 р., яку дещо змінено в 1936 р. та в 1944 р. В другій випадку нею стала угода між ССРСР та сателітами з 18. січня 1949 р., знана під назвою «плян Молотова» про т. зв. «Совет экономической взаимопомощи» (СЕВ, або Комекон), а також «Варшавський пакт» з 14. травня 1955 р., який пов'язав тих самих партнерів військовим договором.

Оскільки диктатура Компарії лишає дещо поля діяння для правно-політичних норм у взаємовідносинах між метрополією та колоніями, варто приглянутись ближче згаданим державним і міждержавним актам, які, будучи колективними договорами між складовими частинами Советської імперії, визначають її внутрішню побудову.

Конституція ССРСР устійнює взаємовідносини між Російською Советською Соціалістичною Республікою і сфедерованими з нею союзними республіками, як рівнорядними одиницями. В дійсності годі говорити про федерацію, бо ж з переліку в конституції компетенцій центральної влади ССРСР виходить, що їй застережено майже все, а для влад союзних республік не лишається майже нічого. Конституція ССРСР устійнює соціальний лад, адміністративні норми, судівництво, вибори і т. д. для всіх союзних республік і тим менше лишає місце для їх номінального права суверенності, чим робить те право звичайною фікцією. Всесоюзний уряд має в своїй складі 30 міністерств, а інших 30 ділить з урядами республік, залишаючи для цих останніх яких 6 до 8 самостійних міністерств другорядного значення.

Щоправда, існує в конституції ССРСР § 17, який застерігає для союзних республік право виходу з Союзу і цим ніби стверджує суверенність їх. Однак конституція не визначає, яким шляхом це право може бути здійснене. Тому не дивно, що коли ЦК Компарії Грузії одного разу заявив волю Грузії те право застосувати і вийти з ССРСР, то всі його члени опинились на засланні, а Грузія і надалі лишилась в ССРСР. Фіктивність суверенності національних республік виявляється

ся ще й тим, що фактично не існує громадянства окремих республік, а лише одно советське громадянство, яке не зв'язане з місцем походження і місцем перебування громадянина. А тому під час виборів до Советів жовніри-українці советської армії, перебуваючі в Німеччині, голосували по Російській Советській Соціалістичній Республіці, а ті, що перебували в Австрії — у виборах по Українській Советській Соціалістичній Республіці. Брак рівнорядности складових частин советської імперії видно і по тому, як вони заступлені в Раді Національностей. Російська Советська Соціалістична Республіка посідає там 35% делегатів, Українська Советська Соціалістична Республіка лише 4%, а тим часом Грузинська Советська Соціалістична Республіка аж 10%, хоч вона вдсятеро менша за попередню. Такий розподіл мандатів впливає з того, що до Ради Національностей союзна республіка висилає 25 делегатів, автономна — 11, автономна область — 5, а національна округа — 1. А зрештою Рада Національностей має чисто декоративне значення і не має жодного впливу на державні справи.

Чистою фікцією є також право союзних республік мати в їх урядах міністерства зовнішніх справ і військові міністерства, бо ті пости лишаються не обсадженими, або ті міністерства не функціонують. Хіба Україна та Вілорусія, які є членами Об'єднаних Націй, пригадують від часу до часу світові тим чи іншим жестом про те, що в них є такі міністерства. Однак ні Київ, ні Мінськ не мають своїх дипломатичних представників закордоном, а ні при їх урядах не є акредитовані чужинні посли. На ХХ. З'їзді багато говорено про суверенність союзних республік з нагоди передачі республікам керми деяких промислових підприємств і створення нових міністерств по республіках. В дійсності йшлося про децентралізацію промислової адміністрації з чисто технічних мотивів, щоб керма була ближче самих підприємств. А тому деякі нові «міністерства» опинились не в Києві, а в Дніпропетровську, від чого очевидно суверенність уряду Української ССР не поширилась, ані не звузилась.

Кінчаючи наш огляд конституції Союзу Советських СР, доводиться приєднатись до висновків О. Юрченка, який в одній з своїх праць 1) зазначає, що засада фе-

1) О. Юрченко: «Природа і функції советських федеративних форм». Мюнхен, 1956.

дерації, яка завжди і скрізь служить для вивершення державної організації одноцілої нації, будучи застосована до багатонаціонального Союзу ССР є тут зовсім не на місці і стоїть в суперечності з природою тієї конструкції. Покликана розв'язувати проблему міжнаціональних взаємовідносин, вона тут не в стані усунути внутрішні суперечності, які розсаджують СССР з середини і розхитують Советську імперію.

Не краще стоїть справа і з державно-правними нормами, які мали б регулювати відносини між метрополією і новішими колоніями, що ними є держави-сателіти і про які ми вже згадували.

Зараз по другій світовій війні Москва підпорядкувала собі економічно держави Центрo-Східної Європи на підставі права переможця, накинувши їм здебільшого воєнні контрибуції. Однак, коли виник плян Маршала, Совети висунули зустрічний «плян Молотова». В січні 1949 р. вони уложили і підписали вже згадуваний договір про «Совет экономической взаимопомощи» з наредніми демократіями Європи. Завданням СЕВ-у було відтяти сателітів від Заходу з одного боку і унормувати взаємовідносини з Советським Союзом, які дотепер зводились до вивозу з народніх демократій устаткувань та фабрикатів й до ввозу до них сирівців з СССР. Текст договору мабуть не був оприлюднений, але тим не менше був і є застосовуваний. Його вплив дав себе відчути зараз же в 1949-50 рр. на статистиці, що стосується імпорту та експорту між шістьма народніми демократіями з одного боку та західними державами. головнo ЗДА, Канадою та В. Британією з другого боку. Ці цифри відразу падають. І так товарообмін сателітів з Заходом, який в 1948 р. становив 52,5%, в році наступному спустився до рівня 38,2%, а натомість товарообмін тих держав з СССР в тім часі піднісся з 47,5% до 61,8%.

Завдання, поставлене перед СЕВ, було ще раз устійнене в директивах ХХ З'їзду, де сказано: «Советський Союз буде всіми способами розбудовувати співпрацю з країнами народньої демократії в напрямку найбільш доцільного використання, в інтересах окремих країн і цілого соціалістичного табору, господарських засобів і виробничих спроможностей шляхом координації окремих ділянок народньої господарки, спеці-

ялізації і кооперування». 2) Йдучи за цими директивами, Рада економічної взаємодопомоги на своїй сесії в Берліні 18.-25. травня 1956 р. розглянула «координацію господарських плянів», що означає, як пише Є. Гловінський, «ніщо інше, як втручання в господарське життя сателітів з боку московського центру і підпорядкування його інтересам Советської імперії». 3) Використовуючи дані «Комуніста» та «Правди», цей автор стверджує «синхронізацію господарських плянів сателітів та ССРСР шляхом запровадження від 1956 р. п'ятиліток» на місцях різнореченцевих дотеперішніх плянів по країнах Центрально-Східної Європи.

СЕВ діє в системі численних економічних договорів, заключених двосторонньо між ССРСР та сателітами, а також між самими сателітами, починаючи від совето-чехословацького договору з 1950 р. Кермований Мікояном СЕВ організує також многосторонні торговельні угоди з країнами позаєвропейськими, як от договір Чехословаччини з Китаєм з 1950 р. Таким чином, СЕВ став керівним органом економічної політики цілої Советської імперії.

14. травня 1955 р. у Варшаві підписано т. зв. Варшавський Пакт та протокол до нього, які мали впорядкувати взаємовідносини між Советським Союзом, а власливо Москвою, з одного боку та сателітами з другого боку в ділянці військовій. Цей пакт був викликаний фактом схвалення західними державами Паризького Договору, який встановлював Західно-Європейську Унію за участі Німеччини та фактом приступлення цієї останньої до НАТО. Завданням Пакту було ніби організувати спільну оборону учасників його, охорону кордонів союзників і т. д. В тій цілі створено спільне військове командування, якому підлягають частини військових сил учасників Пакту, а також Політичний Комітет, який рішає про дислокацію цих сил. На чолі спільного генерального штабу поставлено советського маршала Конєва, заступниками якого є представники сателітів. Москва приділила до генеральних штабів окремих сателітів своїх старшин, як от маршала Рокосовського, який навіть був військовим міністром Польщі. До Румунії відправлено ген. Боднарєса (Боднарєнка), в Угор-

2) «Рад. Україна» з 25. 6. 1956 р.

3) Є. Гловінський: «Новий етап в економічних стосунках між ССРСР і його сателітами». «Сучасна Україна», ч. 17., 1956 р.

щину ген. Бата, в Болгарію ген. Михайлова. Вже з цього видно, скільки Варшавський Пакт служить цілі підпорядкування сил сателітів Москві.

Вага Варшавського Пакту є многостороння. Він служить інструментом для упорядкування окупаційних режимів, що задержались до того часу по сателітних країнах. Через застосування Пакту уряди тих країн ніби дістали право голосу. Але водночас вони опинились в більш стислій залежності від Москви. Варшавським Пактом Совети ніби узаконнили свої військові залоги в Румунії та в Мадярічині, звідки вони мали їх вивести після підписання миру з Австрією в 1955 р. А зрештою вага Пакту полягає ще й у тому, що в ній передбачено розтягнення його сили і на ділянки економічну та культурну. Тим шляхом Варшавський Пакт мав би стати широким союзним договором, яким був договір з 26.12.1922 р., заключений між Росією та республіками України, Білорусії і Закавказзя заки створено Сов. Союз в 1923 р. та який би правив за свого рода статут нових колоній в лоні Советської імперії. Тим часом він є використовуваний Советами в політичних цілях. Ним ніби узаконнюється перебування советського війська у сателітів. А коли б це ставало не вигідним, то Пакт дає право Москві домогтися висилки напр. чехословацького війська до Мадяріщини, про що вже була мова під час повстання в Угорщині. Наскільки Варшавський Пакт є одіозний для сателітів, свідчать настирливі домагання мадярських революціонерів, а також польських відповідальних чинників щодо виводу советського війська, ба навіть виступлення з Пакту тих країн.

Вище наведені акти — конституція СРСР, Рада економічної взаємодопомоги та Варшавський Пакт — є призначені служити заслоною фактичної колоніальної залежності поневолених країн від Москви. Конституція ніби регулює взаємовідносини між метрополією і ближчими колоніями Советської імперії, а договори роблять це в ділянках економічній та військовій для дальшої периферії. Однак, дійсний стан речей щодо суверенності союзних республік лишається далеко позаду конституції, тоді як договори маскують стан окупації сателітів позірною згодою їх на це. Наведені три документи служать правною підставою для втримання колонії при метрополії в однім спільнім гроні Советської імперії.

Може поставати сумнів, чи ці три акти нерівнорядного значення дають підставу говорити про Советську

імперію, як державну цілість в означенім засязі. Ми вважаємо, що Советська імперія не є меншою реальністю, як Бритійська імперія, що також не має одної писаної конституції, а тим часом існує і діє. Можна сперечатись, наскільки Вестмінстерський Статут, що в'яже Домінії з Вел. Британією, є подібний до конституції СРСР, чи наскільки імперські Конференції є не-подібні до сесій Комінтерну чи Комінформу, або наскільки постанови СЕВ нагадують постанови Отавської Конференції, — фактом є, що одна і друга імперії тримаються ситемою внутрішніх зв'язків з одним звеном в центрі кожної системи. Компартію СРСР цілком добре можна прирівняти до Її Величності Королеви Англії, з тією різницею однак, що перша має багато більше реальної влади, як друга. Знов же правна різниця між союзними республіками, сателітними державами і т. д. відповідає різниці між правним становищем доміній, протекторатів, чи колоній.

Також може виникнути питання друге. Наколи Варшавський Пакт може уважатись за правну підставу Советської імперії, то чи не можна добачати імперії також і в Атлантійському бльоці держав? І то тим більше, що коли на чолі військових сил одного стоїть советський маршал, то на чолі військ другого стоїть американський генерал. Думаємо, що тут аналогія не має місця. Велика і рішальна різниця між двома конструкціями полягає в тому, що в Советській імперії цілою державною машиною кермує одна суверенна воля Компартії, тоді як в Атлантійському бльоці того нема. Ця то воля надає рух і цілість Советській імперії, і то без огляду на те, чи існує Комінтерн, чи Комінформ, чи їх нема. То значить, що осідок тієї волі знаходиться деінде, а саме в ЦК, чи Президії Компартії Советського Союзу. Лишається відкритим питання, як може цей гурт партійців, адміністраторів, технократів кермувати велетенською складною державною машиною і не раз переважати своєю політикою і тактикою західних політиків та дипломатів? Шукаючи відповіді на це питання, ми приходимо до висновку, що тут маємо до діла з традицією, державною чи скоріше імперіяльною традицією, яка кермує Советською імперією руками часом пересічних людей.

Треба думати, що керівна кліка Кремля діє силою, так би мовити, збірної свідомости, виробленої не трьома декадами існування Советського Союзу, але сотками літ існування Московського князівства, а пізніше ро-

сійського царства. Ця держава, а скорше імперіяльна свідомість почала, мабуть, плекатись ще за часів імперії Джінгіз-Хана, а вже в XVI ст. створила відому теорію Третього Риму. Вона оформлювалась під царюванням Івана Грозного, Петра I та Катерини II, аж до Миколи II. Одночасно вона просякала в демократичні кола, плекала в них централізм, щоб на останку відродитись в большевиків, які здвинули Советську імперію. У всіх етапах держава все була в центрі збірної свідомості московського народу, який почував себе паном і господарем своєї і чужих земель. Ця то свідомість і помагає большевикам спочатку будувати імперію, а відтак кермували нею. А тому мав підстави Сталін, коли в 1945 р. підносив тост за здоров'я російського народу, як остой советської держави і советського режиму.

І от без збірної свідомості московського народу яку одідичили большевики, ці три наведені нами акти не мали б значення і лишились би мертвою буквою. Тим часом вони є нині, через ту свідомість, хребтом і знаряддям Советської імперії.

Однак свідомість провідної верстви московського народу, скупчена на самій собі, є сліпа на все, що лежить поза Росією і Компартією, зокрема сліпа на волю і життєві інтереси поневолених Москвою народів. Наколи ця її сконцентрованість і засліпленість є силою до певного часу, поза тією межею вони стають слабкістю, яка підточує Советську імперію і може стати причиною її розвалу.

2. Положення в світі

Два чинники визначають положення в світі Советської імперії: чинник географічний і чинник політичний. Наколи географія дає вихідні позиції, то політика дає напрям дальшого розвою потуги. Оскільки Москва стоїть при кермі імперії, вона її спрямовує в бік опанування цілого світу. Цей гін Москви до світової гегемонії витворює стан напруження міжнародніх відносин довкола Советської імперії і мобілізує проти неї т. зв. вільний світ. З другого боку комуністична ідеологія робить з деяких держав, які вільно, чи невільно пристали до неї, політичних союзників Советської імперії. І так витворюється два ворожих табори: табір держав комуністичного бльоку і табір протикомуністичний.

Ідеологічна спорідненість забезпечує советській імперії союз з Китайською Народньою Республікою, Пів-

нічною Кореєю і Північним В'єтнамом, які всі разом становлять велетенський континентальний блок розміру 35 міл. кв.ккм. простору з 920 міл. мешканців. В той спосіб Советська імперія є заслонена з півночі Льодовим океаном, з півдня китайським територіальним масивом. Відкритою є Советська імперія зі сходу, де їй сусидить небезпечна Японія, з заходу, де вона боїться Німеччини, а також з південного сходу Азії, який Черчіль назвав «м'яким підчерев'ям Советів». Противники Советів, а головню ЗДА подбали, щоб власне на цих відтинках фронту розставити відповідні сили і побудувати належні бази, які тримали б Советську імперію в шорах і перешкоджали її дальшій експансії в світ.

На сьогодні існує навколо Советської імперії ціла сітка міжнародних воєнно-політичних договорів, які сповнюють ролю сторожі. З них головним є Атлантийський Пакт, або НАТО, який постав в 1949 р. і складається з таких держав: Злучені Держави Америки, Велика Британія, Франція, Бельгія, Голяндія, Люксембург, Італія, Данія, Норвегія, Ісландія, Німеччина, Португалія, Греція, Туреччина, Канада — разом 20,6 міл. кв.ккм. з 442 міл. мешканців. Другим таким з'єднанням є Полуднево-Східній Азійський Пакт, або СЕАТО, що постав у 1954 р. в складі ЗДА, Великої Британії, Франції, Нової Зеландії, Пакістану, Тайлянду, Австралії і Філіппін — разом 18,3 міл. кв.ккм. з населенням 394 міл. мешканців. Третім з ряду протисоветським угрупованням є АНЗУС, що постав в 1951 р. в складі ЗДА, Н. Зеландії і Австралії — разом 178 міл. мешканців. «М'яке підчерев'я» є прикрите групою держав Багдадського пакту в складі Туреччини, Ірану, Іраку та Пакістану — разом 129 міл. мешканців. Всі ці держави, які входять до одного, чи до кількох з наведених угруповань, становлять разом 32 міл. кв. ккм. і мають населення 602 міл. душ, отже, простором цей блок трохи менший від комуністичного блоку.

Протикомуністичний блок огортає комуністичний чи то своїми кордонами, чи то своїми воєнними летунсько-морськими базами. Тих баз советські автори нараховували під час другої світової війни 434, а тепер їх мабуть ще більше. Вони позначені на мапах в таких країнах: Японія, Південна Корея, остр. Окінава, Тайван, Філіппіни, Півд. В'єтнам, Сауд. Арабія, Лівія, Марокко, Іспанія, Франція, В. Британія, Німеччина, Ісландія, Гренляндія. В той спосіб Советська імперія перебуває в павутинні ворожих воєнних баз і шляхів і

не дарма чується zagrożеною. Однак, становлячи суцільний континентальний блок, ця потуга має ту вигоду, що може діяти по внутрішніх стратегічних лініях. Ці два моменти стратегічного положення Советської імперії взаємно себе зрівноважують.

Поза сіткою політичних в'язань, виразно ворожих Советській імперії, дотепер залишались так зв. Балканський блок в складі Югославії, Греції та Туреччини, з яких дві останні держави належать до НАТО. Існує ще Арабська Ліга, що об'єднує Єгипет, Сауд. Арабію, Йорданію, Ліванон, Судан, Ємен, Лівію, Сирію — разом коло 50 міль. мешканців — постава яких дотепер була здержаною супроти одного і другого блоку, але які від певного часу стали перехилатись в бік советської імперії. Зрештою віднедавна заіснував велетенський блок так зв. Бандонгу або Афро-Азійський, що налічує 1400 міль. населення і складається з 29 країн, а саме: Індія, Індонезія, Філіпіни, Цейлон, Камбоджа, Китай, Японія, Пакістан, Тайлянд, Бірма, Ляос, Сауд. Арабія, Лівія, Сирія, Іран, Ірак, Йордан, Туреччина, Єгипет, Ліванон, Судан, Етіопія, Золотий Берег, Напаль, Ємен, Ліверія, Афганістан, Півн. В'єтнам і Півд. В'єтнам. Поставши в 1955 р., цей блок починає відігравати щораз помітнішу роль в міжнароднім житті, а зокрема в Об'єднаних Націях, і є предметом запобігань як одного, так і другого ворожого табору, а особливо Советського Союзу та ЗДА.

Коли Ленін виробляв, студіюючи Клявзевіца, свою стратегію опанування світу силами комуністичних потуг, а насамперед Росії, тоді ще бракувало складника, який нині в тій справі відіграє рішальну роль, а саме атомної зброї. Атомна та воднева бомби докорінно міняють стратегію змагань між двома блоками і будуть рішальними в питанні виходу з сучасної ситуації. Нині годі сказати з певністю, котрий з блоків має перевагу, але правдоподібно Захід посідає більший запас тих бомб. Не знати також, як є з міжконтинентальними ракетами, які мають мабуть не меншу вагу, як винахід атомної вибухової сили. Вже не раз визначувано реченець, в яким два табори мали би зрівнятись в своїй потужності щодо атомної зброї. Останній для нас відомий реченець припадав на 1960 р., але не виключено, що і він відсунений на далі. Не виключено, що взагалі атомна зброя не буде вжита в міжнароднім конфлікті, як то було з газами. А також можливо, що власне та зброя зробить світову війну неможливою. Адже ж атом-

на зброя затрожує не лише державі, проти якої вона була б застосована, але також потузі, яка б її вжила першою. Щобільше — та зброя могла б знищити цілу нашу цивілізацію ба навіть ушкодити фізично земну планету. Це мусить стримати відповідальні чинники перед ужиттям атому, як засобу міжнародньої боротьби. Чи не тому власне нині змаг щораз більше переноситься з ділянки військової в ділянку політичну і економічну. Тим не менш приклад воєн Кореїської і В'єтнамської каже, що місцеві війни, навіть з застосуванням тактичної атомної зброї, не є виключені ні тепер, ні на майбутнє. Тому власне є вказаним порівняти воєнний та економічний потенціал двох ворожих таборів.

На підставі приступних для нас матеріалів, Советська імперія в цілому, себто разом з сателітами розпоряджала на 1956 р. силами приблизно 264 дивізій, 20.000 літаків, 500 тисяч тонн воєнної фльоти і 1,6 міл. тонн торговельної фльоти, себто коло 4,4 міл. вояків, 760.000 літунів, 880.000 моряків. З тієї кількості на сам Сов. Союз припадає 184 дивізії з 2.800.000 вояками, 700.000 літунами і 850.000 моряками, а на сателітні держави: 80 дивізій з 1.800.000 вояками, 60.000 літунами і 30.000 моряками. В той самий час сили НАТО обчислювано на 192 дивізії, 11.750 (?) літаків, 6 міл. тонн воєнної фльоти і 60 міл. тонн торговельної фльоти з 3.500.000 вояками, 1.500.000 літунами і 1.400.000 моряками. Співробітник «Нью Йорк Таймс» (New York Times) Болдвін обчислює мобілізаційні спроможності комуністичного блоку на 9,5 міл., а протикомуністичного на 8,3 міл. В ці обчислення не включено військові сили Зах. Німеччини, які щойно творяться і які передбачено в розмірі півмільйонної армії. Як бачимо, військова та воєнна потужність двох ворожих блоків менш більш зрівноважуються. Однак, вона не висловлюється одними числами вояків та муніції чи зброї. Оскільки ці числа є важні для початку воєнного конфлікту, остільки для вислідів його є важні числа, що стосуються промислової і взагалі економічної сили.

Пригляньмося матеріяльним засобам двох ворожих таборів Східнього і Західнього та зіставмо числа, які відносяться до основних ділянок господарки і які можуть впливати на військовий та економічний потенціал.

Запаси твердого вугілля Сов. Союзу обчислюються на 1654 мільярдів тонн, що становить 38,5 % світового запасу того джерела енергії. На цій точці Сов. Союз до-

рівнює США. Велика більшість мінерального палива лежить в Рос. Сов. Соц. Республіці, а то в області Кузнецька та Лени, тоді як поклади Донбасу і Волги не переходять 92 мільярдів тонн, а поклади Казахстану дорівнюють 52 мільярдів тонн. Щодо сателітів, то ми не маємо даних, але думаємо, що в загальному вони не змінюють відношення сил. Отже, щодо потенціалу на точці твердого вугілля спроможності СРСР та США зрівноважуються. Однак, щодо ефективної **розрібки вугілля**, то тут Советська імперія в цілому, себто разом з сателітами, не дорівнює противникові. В 1950 р. в ній добуто 362,7 мільйонів тонн вугілля, що становить 33% світового видобутку і наколи в 1953 р. на одного мешканця США припадало 2728 клг. видобутого вугілля, то в СРСР лише 1116 клг. З вищенаведеної загальної кількості видобутого 1950 р. в Советській імперії вугілля Рос. Сов. Фед. Соц. Республіка постачала 160,2 міл. тонн, себто 44%, а колонії — 202,5, себто 56%. Зіставлення повищих чисел свідчить, що положення Советської імперії супроти зовнішнього світу на точці видобутку вугілля не є надто вигідне, а крім того, що метрополія в великій мірі залежить від колоній.

Звернемось тепер до металургії. В 1950 р. Советська імперія видобула 42.508 тисяч тонн залізної руди, в той час як західний світ здобув 246.492 тис. тонн, себто майже ушестеро більше. Понад половина добутого в Советській імперії металю походить з України й інших колоній. Особливо це стосується манганової руди, так важливої для металургії і яка розробляється в Україні та Грузії, що постачають майже половину світової кількості мангану. Чавуну Советська імперія виробила в 1950 р. 23.787 тисяч тонн, тоді як Захід — 64.638 тис. тонн. З повищої кількості чавуну Рос. Сов. Фед. Соц. Республіка дала 10.007 тис. тонн, себто 43%, а колонії — 13.780 тис. тонн, себто 57% загальної кількості. Щодо сталі, то Советська імперія в тім же 1950 р. виробила 35.425 тис. тонн, а Захід — 152.304 тис. тонн, себто майже вп'ятеро більше. З поданої кількості Рос. Сов. Соц. Республіка дала 18.524 тис. тонн, себто 53%, а колонії — 16.901 тис. тонн, себто 47%. Для доповнення наведемо числа, устійнені дослідниками Європейського Руху щодо виробу сталі на душу. Вони є для США 579 клг., для Зах. Європи — 173 клг., Схід. Європи — 83 клг. і Сов. Союзу — 136 клг. (Советська імперія — 122 клг.). З цих чисел видно, як московська метрополія використовує свої колонії, щоб розвивати свою тяжку промисловість,

але, не вважаючи на це, вона відстає від Заходу.

Щодо нафти, то це питання заслуговує, особливо в поточну хвилю, особної уваги.

В тягу XIX ст. і в початку XX ст. Європа мала величезну перевагу над іншими континентами, бо була багата на тверде вугілля, яке стало головним джерелом енергії і підставою новітнього промислу. Ще в 1920 році вугілля постачало 83,5% енергії цілого світу, тоді як нафта — 11,6%, природний газ — 2,7% і водні електривні — 2,2%. Ця енергія рухала промислові варстати і транспорт. Але в 1953 р. вугіллям рухалось лише 13% кораблів, а натомість нафтою аж 54%. Виключно нафтою порушувались авта, літаки, трактори. Європа ще і тепер послуговується в значній мірі енергією видобутою з вугілля, а сама Франція на 63,2%, тоді як з нафти на 22,2% і з водних електривень на 14,2%. Тим часом, як ЗДА добуває енергії з вугілля лише на 29,5%, з нафти на 41,2%, з води на 3,8%. З повищого бачимо, яку важливу роль відіграє питання нафти при устійненні воєнного, а також економічного потенціалу двох ворожих блоків.

Обчислення родовищ нафти є дуже розбіжні і змінюються в міру того, як відкриваються нові джерела. І так згідно зі заподанням «Вордл Ойл» (World Oil) за 1954 р. арабські країни Азії посідали 57% світового запасу нафти (інші дослідники оцінюють ці найбагатші родовища на 75%), тоді як ЗДА мали 21,07% (ціла Америка — 32,3%), Советська імперія — 7,69% (сам Сов. Союз — 7,16%), Зах. Європа — 0,4% і Півд. Схід. Азія — 1,96% світового запасу нафти. Щодо розрібки нафти, то в 1954 р. Советська імперія видобула 72.951 тисяч тонн, а Захід в попереднім році видобув 588.385 тис. тонн, себто в вісім разів більше, а коли б порівняти числа того самого 1954 р., то різниця була би ще більша. З заподаної кількості Рос. Сов. Соц. Республіка постачала 38.208 тис. тонн, себто 53%, а колонії 34.743 тис. тонн, себто 47% загальної продукції. Зіставлення чисел, що стосуються запасів і видобутку, показують, що розрібка нафти в ЗДА провадиться надто інтенсивно, а тому джерела наближуються до вичерпання скорше, як в Советській імперії. З другого боку, видобуток в Советів нафти ледве вистачає для задоволення власних потреб. Тим не менш Совети мусять уживати деяку кількість нафти для експорту, головню до скандинавських країн, які занадто переставились на це джерело енергії.

Та показники економічного потенціалу були б не повними, якби ми не навели чисел, що стосуються хліборобства, до речі, найбільш вузького місця господарки комуністичного блоку. Бож наколи советська система підвищила видатність промислу, то вона скрізь знизилася продукцію хліборобства, так само видатність землі, як і видатність хлібороба. Подаємо числа, які ми знаходимо у виданнях Європейського Руху. Згідно з тими заподаннями колективізація зменшила продукцію збіжжя до рівня, залежно від окремих країн, від 62% до 80% попередньої за нормальних часів продукції. З часом видатність в країнах Центральної і Східної Європи, себто в нових советських колоніях, дещо піднялась, та і дотепер вона не досягнула рівня передвоєнних часів. І наколи загальна річна продукція для Західного блоку виносить 200 міл. тонн, то для Советської імперії вона є 136 міл. тонн. То значить, що на одного мешканця припадає збіжжя в ЗДА 896 клг., в Зах. Європі — 221 клг., в Схід. Європі — 623 клг., а в Сов. Союзі — 376 клг. (Советська імперія — 485 клг.). Отже, країни Советської імперії, які донедавна були головними постачальниками збіжжя для Європи, нині не в стані належно прохарчувати свого власного населення. Щоб запобігти цьому бракові, Совети намагаються побільшити простір засівної площі, використовуючи цілини та неужитки (30 міл. гектарів), головню в Казахстані, та поширивши плекання більш видатних рослин, як от кукурудзу.

На останку киньмо оком на справу національного прибутку в обох блоках. Спосіб обчислення національного прибутку в Советській імперії є цілком відмінний від способу Заходу. За теорією Советів національний прибуток висловлює собою «вартість живої праці на душу населення в данім році». 4) Ми знаходимо в советських публікаціях порівняння національного прибутку різних країн у відсотках, але не находимо абсолютних цифр. З того виглядає, що національний прибуток від 1948 р. до 1951 р. у Франції зріс на 4,9%, в Англії на 9,3%, в ЗДА на 7,8%, а в ССРС на 58,6%. Допустимо, що ці заподання відповідають дійсності. Беручи під увагу, що добробут чи рівень життя в ССРС за вказаний протяг, часу не змінився, треба думати, що набуті засоби пішли головню на збільшення виробничої спроможності.

4) А. Петров: «Национальный доход СССР». «Московский рабочий» з 1. 8. 1954.

сти дотичних країн, а насамперед на розбудову тяжкого промислу, який дійсно в Советській імперії росте надзвичайно скорим темпом. Більш вірогідним показником життєвого рівня населення є числа Європейського Руху. Національний прибуток, зведений до одного знаменника в долярах, мав би бути для ЗДА 1553, для Зах. Європи — 330, для Схід. Європи — 316, а для Сов. Союзу — 298 одиниць (Сов. імперія — 303). Як бачимо з цих чисел, національний прибуток, який показує водночас продукційні спроможності і життєвий рівень населення в ЗДА, вп'ятеро вищий за показник Советської імперії.

Наш короткий перегляд потенціалу двох супротивних таборів показує, що між ними наразі існує певного роду рівновага, однак, рівновага нестала. Головною причиною несталості тієї рівноваги є людський чинник. Для Західного блоку він лежить в площині політичній. Наведені нами міжнародні з'єднання є доволі нетривкі і перевага їх над Советською імперією в великій мірі залежатиме від постави Афро-Азійського блоку країн, який охоплює майже половину людства. Для Советської імперії причина нетривкості сучасного стану речей полягає в питанні, як довго людність імперії буде нести жертви на розбудову воєнного промислу без ніякої компенсати для її життєвих потреб. Події останніх років, ба навіть останніх місяців, вказують, що несталість рівноваги буде щораз то збільшуватись аж доки один з противників не скапітулює, не розложиться знутри, чи не хопиться акту розпуки, яким може бути війна. Думаємо, що стороною, яка скорше впаде під тягарем непосильних жертв, буде Советська імперія.

3. Міжнародна політика

Остаточною метою, до якої зміряє російсько-комуністична влада Москви, є встановлення світової советської республіки. Про це виразно говорив Сталін на I. З'їзді Советів у грудні 1922 р., коли укладався і схвалювався союзний договір між чотирьома тоді вже існуючими сов. соц. державами, а саме — Росією, Україною, Білорусією та Закавказькою Республікою. До тієї мети мають провадити різні шляхи і їй служить міжнародна політика Советської імперії.

Перефразовуючи Клязевіца, можна сказати, що світова комуністична революція є продовженням советської міжнародної політики іншими способами.

Підмулювання режиму ворожих держав є класичним методом Советської імперії, знаряддям якої є компартії різних країн з центральним керівництвом при ЦК Партії СРСР. Зразком такої дії большевиків могла послужити революція чи скорше громадянська війна в Греції, що тягнулась до 1948 р., доки ЗДА, згідно з доктриною «здержування» советської експансії, проголошеної Труманом, не дали збройної допомоги національному таборові, що й примусило Совети звинувити їх акцію і відкликати до Москви провідника грецьких комуністів Захаріоса. Всі компартії, або інакше «п'яті колонії», є на послугах Москви і їх провідники мусіли одного дня десь в 1952 чи 1953 р. заявити прилюдно, що в разі міжнародного конфлікту їх країн з СРСР, компартії стануть по боці цього останнього.

Однак з часом вигляди на комуністичну революцію в Європі стали маліти. Тому Москва мусіла приходити з допомогою компартіям, щоб вони могли провадити далі свою підривну роботу, кожна в своїй країні. В цьому до певної міри полягає новий курс міжнародної політики Советів, підготовлюваний вже зараз після смерті Сталіна і започаткований в 1955 р., що прибрав назву «коєкзистенції». Тут використано позицію Леніна, яку він зайняв у противенстві до ідеї Троцького про «перманентну революцію» і яка зводилась до тактики: відступити один крок назад, щоб скочити два кроки вперед. Схвалюючи нову політику співіснування і співпраці різних режимів, XX. З'їзд Компартії СРСР в 1956 р. ствердив також парляментарний шлях до «здійснення соціалізму», себто — спілкування комуністів з некомуністами в парляментах з метою підмулювання існуючих режимів.

Одним з допоміжних засобів зборення існуючого у вільному світі так зв. капіталістичного ладу мав би служити також інспірований Москвою «світовий рух за вдержання миру». Він був піднятий Советами в 1950 році голосною свого часу так зв. Стокгольмською петицією в справі заборони атомної зброї, коли комуністам вдалось зібрати під цією ідеєю півмільйона підписів мешканців всіх країн світу. Пізніше постала під головуванням світової слави спеціаліста атомної енергії, французького науковця Жоліо - Кюрі, так зв. Світова Рада Миру, яка стала скликати Конгреси Народів в Оборону Миру, де зправила схвалювались резолюції по лінії советської політики й пропаганди. Конгрес 1952 р. у Відні зібрав 1857 делегатів, з яких лише 20% були

комуністами. Це значить, що Советам вдалось включити в Рух різні організації, як от Світову Федерацію Профсоюзів, Світову Федерацію Жінок, Світову Федерацію Молоді й запрягти їх у віз своєї міжнародної політики. Вправно орудуючи гаслом «мир для всього світу», Москва намагалася обеззброїти широкі маси морально й політично та вбити у вільних народів дух відборонності супроти її агресії. І це їй до певної міри і до певного часу вдавалося.

Москва не марнує жодної нагоди, щоб саботувати організацію міжнародного життя і відносити в усіх ділянках. Власне з тією метою вона відпочатку й послідовно обстоює засаду «вето» в Об'єднаних Націях і нею зручно орудує, унеможливлюючи продовж років приступлення до тієї установи багатьох народів. Одним з відтинків міжнародних зносин, на якому вона переводить цей саботаж, є ліквідація наслідків другої світової війни, а зокрема справа з'єднання Німеччини. Головною причиною, через яку Совети противляться об'єднанню двох частин Німеччини, є страх перед відновною воєнної потужності цієї країни, а також небажання втратити вигідних для них політично-стратегічних позицій в Берліні та в Східній Німеччині, які могли б улегшити для них комунізацію всієї Європи. Колись подібну гру провадили Совети навколо Трієсту, доки західні потуги не полагодили тієї справи без згоди на це Москви.

Питання обмеження зброєнь та заборони атомної зброї є для Советів дуже догідним прунтом для саботажу міжнародних відносин. Тут висувається безліч проектів з різних сторін, на яких годі погодитись, бо Совети не бажають собі жодної угоди. Їм бо йдеться не про що інше, як про роззброєння противників і про недопущення до зброєння Німеччини. Один з проектів, висулених Советами в 1955 р., пропонував заборону виробу атомних бомб, обмеження в певних рамках вояків для п'ятиох великих потуг, негайну ліквідацію воєнних баз на чужих територіях і т. д. Ціла справа, однак, розбилась на питанні контролі. Бож тут потрібно мінімум доброї волі партнерів, а її цілковито бракує. Тому всі плани і проекти, включно з останнім в 1956 р., де Совети допускали повітряну контролю в зоні глибиною на 800 кілометрів обабіч залізної заслони, були і є згори засуджені на неуспіх. Тим не менше справа обмеження зброєнь є для Советів добрим засобом пропаганди.

Поряд з мирними пропозиціями, Совети завжди го-

тові на військові авантури, якщо вони можуть служити їхнім цілям і не криють в собі надто великого ризика. Найбільшою такою авантюрою була друга світова війна, яка стала наслідком пакту Молотов-Ріббентроп з 1939 р., що розв'язав Гітлерові руки і пхнув його на виступ проти Польщі, а відтак проти західних потуг. У висліді цієї війни Совети могли поширити комуністичний режим на сателіти. Іншими авантурами була насамперед блокада Берліну в 1948 р., Корейська війна 1950 р., в яку Совети вмотали Китай, уложивши з ним в лютім того року союзний договір. Ця війна не принесла Советській імперії жодних вигод, хіба що дещо більш уза-лежнила Пекін від Москви. Нарешті війна 1953 р. в Індокитаю, де Совети стояли на другім місці, висунувши Китай на передові позиції. Цією війною Москва висадила Францію з північного В'єтнаму цілковито і з південного наполовину. Однак в південному на її місце прийшли США. Нині, коли пишемо ці рядки, Советська імперія стоїть на порозі можливої війни на Близькому Сході, метою якої було б опанування за пляном Шепілова арабських країн Азії та Африки, а також встановлення контролю Москви над Суецьким каналом. Але до неї мабуть не дійде, бо вона є дуже ризикозна.

Та чи не найбільш поплатним засобом міжнародної політики Советської імперії від самого початку була і далі є гра на антиколоніалізмі. Вже Ленін вказував, що коли б Москві вдалося опанувати Китай та Індію, які були тоді в стані колоніальної чи напівколоніальної залежності, комунізм здобув би рішальні позиції. Йдучи за цією думкою, Москва скликала в 1920 р. в Баку Конгрес Народів Сходу за участю 2.000 делегатів, де було висунуено гасло визволення всіх колоніальних народів з-під влади їхніх метрополій. Услід за тим в Москві створено окремий Інститут Трудящих Китаю ім. Сун-Ят-Сена, а також Комуністичний Університет Трудящих Сходу ім. Сталіна. В тих і подібних установах Совети протягом десятків років виховували сотки й тисячі пропагандистів різного походження і різного призначення, які пізніше стали голосити доктрину антиколоніалізму та комунізму.

Провідною ідеєю Москви в підтримці визвольних рухів в колоніях було відібрати метрополіям джерела сировини та ринки збуту промислових виробів, щоб тим викликати соціальні заворушення в капіталістичних країнах. Комуністи всього світу дістали наказ підтримувати всі визвольні рухи, коли вони не були звернені

проти Советської імперії. А тому в різних колоніях, як от в Індонезії, Індокитаю, Маляї, на Філіпінах, в Кенії і т. д., коли вибухли збройні повстання і розгорталась боротьба проти метрополії, перед вели комуністичні партії, робітничі синдикати чи особи, виховані в Москві. І так по другій світовій війні за допомогою Советів визволилось багато країн і майже у всіх, коли і не приходило до встановлення комуністичного режиму, то в кожному разі залишались в народніх масах симпатії до Советів. Так є з Індонезією і Бірмою, Цейлоном і Маляєю. У Єгипті ця тактика Советів збудила надії на поміч з їх боку, хоч компартія там є заборонена. Назагал в арабських країнах народні маси є доволі прихильні комунізму, але провідні кола ставляться до нього вороже.

На цьому відтинку використання визвольного руху колоній Совети виявили великий сприт, і гнучкість. Будучи в Сов. Союзі дуже непримиренними і послідовними щодо чистоти комуністичної ідеології і генеральної лінії, вони допускали значні уступки, коли йшлося про колонії. Москва визнала рацію існування в Китаю національної буржуазії, як «прогресивного явища», бо та буржуазія протиставилась пануванню метрополітального промислу. Вони встановили для азійських країн цілу градацію спільнот від соціалістичної, де всі засоби продукції є усуспільнені, через народню демократію, де того ще немає, але є гегемонія компартії, до звичайної демократії. В одних країнах, мовляв, відбувається процес переходу від соціалізму до комунізму, в других — від демократії до соціалізму, а в третіх — від феодалізму до демократії. І все це «прогресивні процеси» на шляху до комунізму. В своїй пропаганді серед колоніальних народів Совети клали наголос на визволення, на національну суверенність, лишаячи соціальні моменти на другому плані, і тим здобували собі прихильність та вдячність, ставлячи ті народи проти західніх метрополій.

Москва не виріклася антиколоніальної пропаганди, навіть шукаючи «коекзистенції» з метрополіями. Їздючи в 1955 р. по Індії, Бірмі й Афганістані, Хрущов та Булганін наговорили там дуже прикрих речей для Англії й англійського народу. При тій же нагоді большевицькі достойники виявили ще іншу зброю в советській міжнародній політиці, якою є економічна допомога технічно відсталим країнам. Річ в тому, що в програмі, проголошеній в 1947 р. президентом Труманом, ЗДА по-

ставили собі за завдання поборювати в Європі і в Азії матеріальну скруту, щоб тим способом підносити життєвий рівень в Європі і відбирати комуністам змогу жирувати на людській нужді і ширити комуністичні ідеї. Совети стали на той самий шлях, але з наміром здобути прихильність народів тим, що почали пропонувати свою допомогу недавнім колоніям чи то капіталами, чи то машинами, чи то технічним персоналом. При тому вони вказували на дуже шкоре упромисловлення деяких з країн Сов. Союзу, як от країн Середньої Азії. Цими способами Совети потрапили створити між людністю недавніх колоній свого роду містику упромисловлення, яка стала їм служити в їхній міжнародній акції.

ЗДА призначили на 1956 р. допомогу країнам Африки і Азії на велику суму, з якої на мирні цілі припало: в Північній Кореї 207 міл. дол., Тайвані — 76 міл. дол., Ляос, Камбодж і Північ. Вієтнам — 216 міл. дол., Індії — 64 міл. дол., Іранові — 86 міл. дол., Туреччині — 47 міл. дол., Іракові — 86 міл. дол., Йорданії — 13 міл. дол., Єгиптові — 15 міл. дол., Лівії — 10 міл. дол., Ізраїлеві — 35 міл. дол., Етіопії — 3 міл. дол. Щоб не лишитись позаду, Сов. Союз у тому ж самому році зобов'язався купити риж Бірми і заплатити за нього промисловими устаткуваннями, Індії дав устаткування металюргійного заводу на суму 160 міл. дол. Афганістанові призначив на заводнення країни 140 міл. дол., а Єгиптові і Сирії Совети вислали багато зброї, ба — навіть обіцяли фінансувати побудову велетенської греблі на Нілі, Ассуан. Та чи Совети будуть спроможні додержати ті зобов'язання, того не знати. Адже ж, не зважаючи на свою економічну скруту, вони взялися дати Китаєві суму 1.400 міл. дол., потрібну для переведення п'ятилітнього плану, а також уділити Югославії 300 міл. дол. позики, навіть Аргентині — 30 міл. дол.

Всі ті фінансові і торговельні трансакції укладаються в рами міжнародної політики Советів.

Ми вже вказували на важливе потягнення Советів у Єгипті, як підготову до можливої воєнної авантури на більшу скалю. Це потягнення має свою економічну сторінку й переслідує мету ослаблення західних потуг, вдаривши в їх найбільш чутливе місце. Мабуть не без намови Советів Єгипет націоналізував Суєзький канал і допровадив до гострого конфлікту з західними потугами, перетягнувши доставку нафти до Європи з Азії найбільш коротким і дешевим шляхом. Тим дано відчути

Заходові, яку сильну зброю посідає Єгипет і взагалі арабські країни, а тим і Совети, що хотіли б стояти за ними проти Заходу. Адже ж нафта служить джерелом енергії для Англії на 13%, для Франції на 22%, для Голландії на 24%, для Італії на 32% і для Швеції на 40%. Плинним паливом рухається механізована зброя, а на-самперед літаки, панцерники. Відобрати Заходові нафту, це значить спараліжувати в значній мірі промисел і армію. Справа Суєзу є типовим прикладом завдань, які собі ставить міжнародна політика Советської імперії і тих методів, яких вона вживає. Тут і антиколоніальна політика, і перекуплення Нассера позикою і зброєння його чехословацькими танками, і шахування Заходу, і підважування його господарки. Бракувало лише воєнної авантури з висланям до Єгипту «добровольців» з Сов. Союзу, щоб зруйнувати мілітарні бази в Північній Африці, що їх там тримає від часів війни Америка і які тепер є точками оперття Атлантийського Блоку.

Та головним завданням міжнародної політики Советів є розірвання ланцюга міжнародних союзів, який опутує Советську імперію в її побідному русі, а передусім розбиття чи унешкідливлення Атлантийського пакту, що є головним звеном того ланцюга. Той пакт був подуманий і здійснений, як оборонна зброя, як засіб стримання експансії Советської імперії. Він витримав іспит з блокадою Берліну Советами, що була провокацією проти Заходу, витримав іспит Корейської війни і війни у Вієт-Намі. Коли в 1955 р. в рамках Атлантийського Блоку організувалась Західньо-Європейська Унія за участю Німеччини, щоб тим шляхом влонити цю останню в блок, Совети заявили готовість приступити до Унії, очевидно з метою зруйнувати її, а згодом і сам блок. Їм у тому відмовлено і так їх підступ було уневажнено. Тоді вони заклали в травні 1955 р. Варшавський пакт, який мав служити протидією до західного блоку. Коли і це не помогло, щоб застрашити противника, тоді вони пішли на тактику «коекзистенції», сподіваючись розложити західній блок знутри.

Був момент, коли заходи Советів знаходили вдача-ний ґрунт для знищення Атлантийського блоку. Це тоді, коли Англія і Франція рішили, не порозумівшись з ЗДА, приборкати єгипетського диктатора і в жовтні 1956 р. рушили походом проти Єгипту. Тоді піднесли свій голос і заявили вимогу припинити воєнні дії одночасно ЗДА і Совети, як також вмішались Об'єднані На-

ції. Під тиском цих міжнародніх чинників Англія і Франція відступили від своїх плянів. Здавалось, що ЗДА і СРСР опинились у одному таборі проти Англії і Франції. Совети знов стали маневрувати, щоб допровадити до поділу світу на дві сфери впливу між двома потугами, до чого вони виразно зміряли й раніше. Здавалось, що плян Шепілова з його ставкою на арабів вдасться легше, як всі попередні намагання Молотова, і Атлантийський блок розпадеться. Однак того не сталося і союзники, порізнівшись на якийсь час, стали знову знаходити спільну мову. Щобільше, інтриги Советів довкола Суезу дали Айзенгауеру притоку висунути доктрину стримування їх експансії на Середньому Сході, подібну до доктрини Трумана щодо московської експансії в Європі. Своєю постановою в січні 1957 р. ЗДА дали до пізнання, що в разі потреби вони не спиняться перед війною і тим ніби включились до Багдадського пакту, чого Совети найбільше собі не бажали.

Видче ми старались накреслити головні шляхи і тактику Советів на міжнародньому полі, щоб дати канву, на якій советська дипломатія гаптує свої візерунки. Маючи її перед очима, наші читачі матимуть змогу стежити за дальшими потягненнями советської міжнародньої політики. Для улегшення цього завдання, спробуймо ще поробити деякі підсумки на найбільш важливому відтинку тієї політики, а саме — колоніяльному.

Перед другою світовою війною на всій земній кулі начислювано 2100 мільйонів мешканців. З того на політично незалежні країни припадало 1100 мільйонів, на колоніяльні країни — 815 міл., а на комуністичні — 170 міл. душ. В 1956 р. людство начислювало вже 2500 міл. мешканців, а з них у вільних країнах — 1400 міл., в колоніях — 170 міл., а в комуністичних країнах — 955 міл. душ. Це значить, що за вказаний протяг часу звільнилось від колоніяльної залежності 646 міл. мешканців таких країн: Етіопія в 1941 р., Сирія в 1944 р., Йорданія та Філіппіни в 1946 р., Індія та Пакістан в 1947 р., Корея, Бірма, Цейлон та Ізраїль в 1948 р., півн. Вієт-Нам, Камбодж, Індонезія — в 1949 р., Тибет та Лібія в 1951 р. За той самий проміжок часу дістались під комуністичний режим 740 міл. душ таких країн: Естонії, Латвії, Литви в 1940 р., Туну-Тува, Болгарії та Албанії в 1944 р., Сахаліну та Зовн. Монголії, Курильських островів та Румунії в 1945 р., Польщі та Угорщи-

ни в 1947 р., Чехословаччини в 1948 р., Тибету в 1951 р., півн. Вієт-Наму в 1954 р. Знов впадає в око, що під комуністичним режимом опинились країни, які сусідують з Сов. Союзом чи Китаєм. Бож крім Китаю жодна з них не прийняла добровільно того режиму і він був там насаджений чужими заходами.

Та ці успіхи Советів на відтинку колоніальних чи напівколоніальних народів рівноважаться труднощами, яких вони зазнають в середині їхньої імперії в питанні відносин між метрополією і колоніями. Тактика коекзистенції призвела до визнання перед маршалом Тіто в 1955 р. засади так зв. національних шляхів до соціалізму. Знов же розвінчання Сталіна в 1956 р. осмілило національні елементи в сателітних країнах, де економічні умови вимагали ревізії методів советської політики. Почалось з повстання в Польщі в липні 1956 року. Вслід за тим Польща на чолі з Гомулкою стала ставити чоло гегемонії Москви, а Мадярщина зі зброєю в руках стала домагатись виводу сов. військ. Увесь вільний світ дав моральну підтримку сателітам, які намагались спекатись московської опіки. Маршал Тіто, який засудив політику Москви, попав знову в гострий конфлікт з Советами. Виглядало, що визвольні рухи, які самі Совети підсилювали антиколоніальною пропагандою, перекинулись до колоній Советської імперії і стали загрожувати цій останній. Вони спричинили заворушення навіть в самій метрополії, де молодь стала протестувати проти вчинків советського війська в Мадярщині.

Зіставлення безуспішности заходів Советів щодо соціальної революції в країнах вільного світу, невдача тактики коекзистенції, малоуспішність саботажу Об'єднаних Націй, морально-політична поразка Советів в Польщі та Мадярщині, критичне ставлення до сов. політики в країнах Афро-Азіатського блоку, викликане справою Мадярщини, захитання авторитетів компартій в Советській імперії і поза нею, все це вказує, що міжнародна політика Советів не має позитивного білянсу, хоч в окремі моменти могло здаватись, що Советська імперія має перевагу над Заходом. Ті успіхи виявились переходовими.

4. Економічна політика

Ми вже мали нагоду вказувати на економічні заходи Москви супроти союзних республік і народніх демо-

кратій, заходи, що носять характер колоніальної політики. На цьому місці хочемо приглянутись цілості економіки Советської імперії, бодай в головних рисах і наскільки нам дозволяють статистичні дані, що ними розпоряджаємо. Ці дані черпаємо ми здебільшого зі згаданого вже «Статистичного Збірника», виданого в Москві 1956 р. Не будучи в ніякій мірі спеціалістом в ділянці економіки, ми в багатьох випадках здаємось на думки авторитетних дослідників сов. господарки.

Пригадаймо основні числові дані, які треба мати перед очима, розбираючись в господарських справах Советської імперії. Площа імперії виносить 23.422.103 кв.ккм. З того Сов. Союз займає 22.403.000 кв.ккм., в ньому Рос. Сов. Фед. Соц. Республіка — 16.901.000 кв.ккм., себто 72% площі Советської імперії, а всі колонії взяті разом — 6.521.000 кв.ккм., себто 28 %, з чого союзні республіки — 5.502.000 кв.ккм., себто 25 % площі Сов. Союзу, а народні демократії — 1.019.000 кв. ккм. Щодо населення, то вся Советська імперія начислює кругло 295 міл. мешканців, з того Сов. Союз — 200,2 міл. мешканців, з яких на Рос. Сов. Фед. Соц. Республіку припадає 112,6 міл. мешканців, себто 38,3% людности Советської імперії, а на колонії — 182,3 міл. мешканців, себто 61,7 %, з чого окремо на союзні республіки — 87,6 міл. мешканців, себто 43,8 % людности Сов. Союзу і на народні демократії 94,7 міл. мешканців.

Правда, Совети часом підносять питання інтересів союзних республік, але це лише для пропаганди. Дарма, що в першій по другій світовій війні п'ятиріччі на 1945-50 рр. передбачалось «забезпечити всебічне зміцнення і ріст республіканської господарки в системі народньої господарки ССРСР», однак, ця постанова лишилась на папері.

Згідно з даними згаданого Збірника, загальна продукція Сов. Союзу за п'ятнадцять років 1940-55. збільшилась на 320 %, при тому продукція Рос. Сов. Фед. Соц. Республіки виказує збільшення на 313 %, тим часом коли Укр. Сов. Соц. Республіка лише на 219 %. Ці числа свідчать про упослідження колоній перед метрополією. Той самий факт знаходить своє потвердження при зіставленні продукції на душу населення в РСФСР і нерос'йських союзних республіках. І так, виріб чавуну в 1955 р. був для першої 145 кг., а для других — 200 кг., але вже сталі— для першої — 240 кг., а для других — 213 кг.; виріб автомашин був того ж року для першої 3,6 штук на тисячу душ населення, а для других

лиш 0,4 штук на тисячу душ; виріб тканин був для першої 47 метрів на душу, а для других — 7 метрів. Отже, колонії служать скорше за постачальника сировини і півфабрикатів (чавун) тоді, як метрополія виробляє з них фабрикати (сталь), широко використовуючи природні запаси колоній.

Ці числа як також дані щодо економічного потенціалу, наведені раніш, вказують, що вага колоній Советської імперії супроти метрополії полягає не так в територіальному просторі, як в людських та господарських засовах. Колонії здебільшого є окремими одиницями, що зложились на основі природних даних в ході історичного розвою. І от не вважаючи на це, економічна система Советської імперії не лише не числиться з особливостями окремих країн, але діє всупереч їм. Ми вже вказували на те, що при районуванні не береться під увагу геоекономічних умовин союзних республік. Щобільше, як пише А. Поплюйко, «в советській економіці діють сили, які перешкоджають створенню раціонально замкнутих, внутрішньо-районових кооперацій і які гальмують вільний, самобутній розвій народньої господарки національних районів. 5) Тими силами є намагання Советів затіснити взаємовідносини між складовими частинами Советської імперії з одного боку та сприяти розвою ядра імперії, що ним є Росія, — з другого боку, як також відповісти вимогам стратегії щодо відборонности.

Ми вже мали нагоду показати, як союзні республіки та народні демократії визискуються Москвою та як вони пов'язуються з цілістю Советської імперії. Власне для цього служить розбудова деяких ділянок господарки, головню добування сирівців в колоніях. А тому не треба дивуватись велетенським показникам, якими хваляться Совети, порівнюючи продуктивність окремих країн перед першою світовою війною і після другої. Дуже показним є те, що чим відсталішою була країна (Сибір чи Середня Азія), тим значніші ті показники, що є нормально. Однак динаміка економічного розвою під Советами приводить А. Поплюйка до такого висновку: «На найближчі десять років при захованні старих темпів розвою національної господарки, со-

5) А. Поплюйко: «Социалистическое размещение промышленности и экономическое развитие союзных республик». «Вестник Института по изучению СССР», ч. 6., 1954 р., ст. 31.

юзнi республiки нi в абсолютних цифрах, нi у вiдносних показниках пiднесення їх участi у всесоюзному прибутку не могли буть дорiвняти тому, що дається помітити в рості розвою центральної смуги» 6) (Сов. Союзу). Головною причиною цього є той факт, що заклади підставового промислу в Сов. Союзі будуються в областях менше виставлених на удари з-зовні і які покриваються з центральною смугою Російської Сов. Фед. Соц. Республіки.

Досліджуючи це явище, автор визначає велику смугу в формі комети, голова якої знаходиться вколо Москви, хребет переходить через Челябінськ та Іркутськ, а хвіст сягає до Амура. Смуга довга на 5,5 тис. клм. і широка на 800 клм. займає площу в 4,4 міл. кв. кілометрів, себто — 20% площі ССРСР і 18% РСФСР. В тій смугі лежить велетенський Урало - Кузнецький комбінат вугілля і заліза, в ній знаходяться 75-78 % всього важкого промислу Сов. Союзу, а також головні об'єкти воєнного промислу. Темпи економічного розвою того району перевищують темпи всіх інших районів ССРСР. Піднесення його збільшує економічне і політичне значення Рос. Сов. Респ., переносячи центр ваги її за Урал. А тому, коли ХХ. з'їзд визначував місце осідку Бюра Рос. Компартії, себто свого роду столицю властивої Росії, він вибрав Новосибірськ. Отже, метрополія оформлюється економічно і адміністративно на новій базі.

Знаменним є той факт, що остання війна мала неабиякий вплив на еволюцію Зауралля. Під час тієї війни Москва наказала, «щоб запобігти випадкам», будувати там заводи-дуплікати, подібні до тих, що знаходились в Україні і які були надто виставлені на удар з-зовні. І так постали там нові заклади — хемічні, машинобудівельні й інші. З 1360 великих підприємств, перенесених під час війни з західних областей ССРСР, майже всі опинились в цій «оборонній смугі», себто в Росії і лише 18 % в Казахстані. Тож не дивно, що за роки війни промисловість збільшилась в Сибірі в 2,8 рази, на Поволжжі в 3,4 рази, а на Уралі в 3,6 разів. Від того росте відносна вага промислу цілої Росії і так, напр., довоєнна продукція Рос. Сов. Соц. Республіки збільшилась для вугілля з 44 % до 56,8 %, для чавуну з 38 % до 49 %, для сталі з 53 % до 63 %, а для нафти з 22,6 % до 41 % у відношенні до продукції цілого ССРСР

6) Там же, ст. 30.

Ці числа виразно вказують все зростаючу перевагу метрополії над колоніями в ділянці важкої промисловости.

Розбудова вказаної «оборонної смуги» вимагає великих капіталовкладів. Тому, коли порівняти суми вложені за час п'ятилітки 1945-50 рр. по різних республіках, то викажеться, що в десяти з неросійських республік ті суми є нижчі від показчика для цілого Сов. Союзу, тим часом як для РСФСР той показчик є 60 %, хоч населення її становить лише 57 % людности цілого Союзу.

Цими й іншими способами Москва забезпечує для Росії свого роду монополії на різні роди виробництва. Такі монополії плекаються чи задержуються в ділянці будови авт (91,3 % продукції всесоюзної), тракторів (73,2 %), ткацтва (89,2 %), а крім того в ділянці медикаментів, контрольних апаратів, будови літаків і взагалі в ділянці воєнного промислу. За всі ці вироби колонії мусять солоно платити метрополії.

Колоніальну залежність союзних республік видно і з бюджету. З цілої суми всесоюзного бюджету на ті республіки в 1956 р. припадає лише 23,7 %, а в 1951 р. припадало ще менше, бо лише 20,8 %. Цей зріст відсотку треба пояснювати тим, що в зв'язку з ХХ. з'їздом компартії багато підприємств (67% в Україні) було передано республіканським урядам і це збільшило кошти адміністрування їх, а за тим і відсоток республіканського бюджету. В дійсності та колоніальна залежність союзних республік дедалі збільшується, що видно хоч би з втрати питомої ваги їх в господарстві ССРСР. За 1945-50 рр. показчики Укр. Сов. Соц. Республіки впали для чавуну з 61,2 % до 49,7 %, для сталі з 47 % до 37 %, для електроенергії з 24,9 % до 16,7 % у відношенні до всесоюзної продукції. Порівняння цих чисел з числами поданими вище щодо РСФСР свідчить, що поскільки економічна вага Росії збільшується, остільки вага України в системі ССРСР з бігом часу зменшується.

Роблячи підсумки своїх дослідів, А. Поплюйко приходить до висновку, що союзні республіки мають у всесоюзній економіці однобокі завдання, які лише в нечисленних випадках можна пояснити доцільністю і природними умовами (поклади сирівців, зменшення пробігу кранів і т. д.). Ті завдання спричинюють однобокість розвитку країн і збільшує взаємозалежність між республіками, а особливо залежність їх від РСФСР. Назагал розподіл продукційних сил і промислових закла-

дів у Сов. Союзі під оглядом чисто господарським є недоцільний, на що автор дає численні докази, як напр. виріб цвяхів виключно в європейській частині СРСР. В багатьох випадках ця недоцільність пояснюється воєнно-стратегічними мотивами, як напр. сполука Кузнєцька і Магнітогорська в один комбінат, не вважаючи на величезні відстані довозу сирівців. Споруда комбінату за Уралом виправдується тим, що, будучи базою воєнного промислу, є він тут ліпше схоронений перед нападом з-зовні, як деінде.

Коли країни Центрo-Східної Європи були включені під час другої світової війни в Советську імперію, вони силою фактів підпали системі сов. економіки, на що ми в іншому місці дали численні докази. З другого боку вони немало вплинули на советську економіку, даючи їй більший розгін, а почасти — нове спрямування. Одночасно вони вплинули на внутрішні відносини в Сов. Союзі.

Нові колонії піднесли дуже помітно економічний потенціал Советської імперії, особливо коли мова про промисловість, а також вплинули на відносну вагу складових частин імперії. Для унагляднення відносин між метрополією та колоніями наведемо кілька чисел, що стосуються підставових ділянок господарки.

В 1950 р., на загальну кількість розробленого в Советській імперії вугілля (362,7 мільйонів тонн) РСФСР дала 160,2 міл. тонн, себто 44 %, а колонії всі разом — 202,5 міл. тонн, себто 56 % (з чого союзні республіки — 100,9 міл. тонн, а сателіти — 101,6 міл. тонн). Виріб чавуну в тому ж році в Советській імперії виносив 23.737 тисяч тонн, з чого РСФСР дала 10.007 тис. тонн, себто 43 %, а колонії — 13.780 тис. тонн, себто 57 % (в тій кількості союзні республіки — 9.068 тис. тонн, а сателіти — 4.712 тис. тонн). Виріб сталі в Советській імперії того ж року досягнув 35.425 тис. тонн, з чого в Рос. Сов. Фед. Соц. Респ. — 18.524 тис. тонн, себто 53 %, а в колоніях — 16.901 тис. тонн, себто 47 % (в тій кількості союзні республіки дали 8.805 тис. тонн, а сателіти — 8.096 тис. тонн). Видобуток нафти в 1954 р. в Советській імперії дорівнював 72.951 тис. тонн, з чого в Рос. Сов. Фед. Соц. Респ. — 38.208 тис. тонн, себто 53 %, а в колоніях — 34.743 тис. тонн, себто 47 % (в тій кількості союзні республіки — 21.073 тис. тонн, а сателіти — 13.670 тис. тонн).

З вище наведених чисел виходить, що економічна

потужність Советської імперії більш як на половину спирається на колоніях.

Маючи природні багатства і промислові заклади народніх демократій в своїх руках, а в кожному разі під своєю контролею, Москва намагається своєю політикою насамперед і якнайскорше спаяти нові колонії з рештою Советської імперії, про що ми вже згадували на іншому місці. Це спаювання відбувається різними способами, які ми перейдемо по черзі.

Москва старається узалежнити нові колонії, штовхаючи їх на розбудову важкого промислу, для якого вони не мають сирівців. І так великі заводи Польщі та Мадярщини дістають залізну та манганову руду з України. По підрахунках французького економіста Б. Апремона, Совети доставили досі пересічно 3,1 мільйонів тонн мінералів, себто коло 11% свого видобутку і це служило разом з залізним зломом підставою для металургії сателітів. Однак, коли починаючи з 1952 р., запаси злomu, що його полишила війна, стали вичерпуватись, Совети, щоб забезпечити виробництво сателітного металургійного промислу, мусіли б збільшити постачання руди. Але це відбилося б некорисно на металургії Сов. Союзу, а тому Москва на це не пішла і довелося уповільнити виробництво сателітів. Як бачимо, метрополія, використовуючи колонії, не є схильна жертвувати своїми власними інтересами.

Москва узалежнює сателітів і в ділянці промислового устаткування. Нові металургійні заводи народніх демократій дістають варстати з українських машинобудівельних заводів і фабрик, як також дістають з СССР авта та трактори. Румунський нафтовий промисл одержує рури з Нікополя, Маріюполя та Дніпропетровського.

Хрущов на XX. з'їзді згадував, що Совети беруть участь в будові 391 підприємств і 90 цехів в сателітних державах. Це значить, що коло 36% устаткувань на сталеварнях сателітів походить з Сов. Союзу, який вивозить до тих країн і понад 12% свого виробу устаткувань для електрівень. Цікаво відзначити, що Совети прикладають багато більше зусиль до розбудови устаткуваннями промислу європейських сателітів, як комуністичного Китаю.

Третій спосіб, яким Совети прив'язують до себе сателітів, це фінансова допомога. Дотепер вони дали народнім демократіям позиками, згідно з заявою Хрущова, 21 мільярд рублів (5,25 мільярд. дол.) на різні речен-

ці. І тут знову позики для Китаю не дорівнюють позикам сателітним державам, бо перші не перевищують 1,7 мільярда рублів. Дотепер Москва протівилась, щоб її сателіти користувались позичками, а тим більше допомогою в товарах з боку західних держав. Щойно заколоти в Польщі дещо змінили цю її поставу і один час ЗДА були готові дати, а Польща прийняти позику Америки.

Нарешті Москва ніби допомагає сателітам техніками й спеціалістами. Та в дійсності, як показують числа, вона більше користує з них, як видає. Сьогодні в Сов. Союзі працює 2300 технічних робітників, що походять з країн-сателітів, тоді, як число сов. спеціалістів в тих державах не переходить 1500 душ і то, мабуть, більше для контролю, як для технічної допомоги. Тим не менше фактом є, що Совети розпоряджають дуже численними кадрами технічного персоналу, але вони мусять постачати його також азійським країнам, технічно відсталим, щоб в той спосіб тримати їх під своїм впливом. І не є виключене, що сателітні техніки помагають Советам обслуговувати азійські народи.

На підставі повищих даних, згаданий французький автор робить таке зауваження: «Сов. Союз, скріплюючи взаємозалежність між сателітами, остерігається ставати на шлях, який би наражував його власний промисл на невігоди надмірного поділу праці з народними демократіями». 7) Правда, говориться про «суперплян», який мав би охопити всі ділянки господарства Советської імперії, але наразі той плян ще не діє. Тим часом спеціалізація, пропагована сов. пляновиками серед сателітів, не повинна відбиватись некорисно на сов. господарці і виснажувати промисловість метрополії. Щоб цього не сталося, Москва дозволяє від 1953 р. сателітам діставати сирівці з технічно відсталих країн і довозити устаткування з зах. Німеччини.

Та ці пляни лібералізму в господарських стосунках країн Советської імперії мають коротке тривання і здебільшого політичні цілі. Під час підготовки політики «коєкзистенції», Совети не раз запрошували до Москви різні торговельні делегації і робили їм різні пропозиції, даючи надію на далішні торговельні зносини. В дійсності ці заходи мали за завдання справити вра-

7) B. Apremont: «L'economie de l'URSS dans ses rapports avec la Chine et les democraties populaires». «Politique Etrangere», № 45, 1956.

ження, що йде до відпруження міжнародних відносин. Однак скоро події в Польщі та Мадярщині з одного боку, а конфлікт за Суез з другого боку примирчив надії на мирне співіснування двох супротивних таборів, кінчилась і гра Советів з Заходом в ділянці торговельних зносин. Натомість лишилась перспектива економічної конкуренції двох таборів перед технічно відсталими країнами, яку започаткувала подорож по Азії Хрущова та Булганіна в 1955 р.

До цікавих заключень приходить другий економіст. В. Марченко, вивчаючи зовнішню торгівлю Советської імперії, а зокрема торгівлю Сов. Союзу. Він стверджує насамперед, що «країни-сателіти перебувають в політичній залежності від ССРСР, не мають властиво самостійної народньої господарки. Їх економіка розвивається за советськими наказами, в згоді з політичними і господарськими плянами ССРСР». 8) До 1950 р. це відбувалось в пляні стягання воєнних контрибуцій. Щойно по заложенню «Совета Економич. Взаимопомощи» (СЕВ чи Комекон), економічні взаємини між московською метрополією і сателітами - колоніями набрали більш урядованого характеру. «Однак, не зважаючи на формальні зміни, вказані країни лишаються і надалі частиною советського господарського організму» — додає В. Марченко і демонструє це своє твердження численними прикладами з ділянки міжнародних торговельних зносин. 9)

Основною тенденцією економічної політики Советів є за В. Марченко — «встановити економічну незалежність ССРСР від усіх несветських країн і такий розвій советської господарки на основі власних засобів та найбільш вдосконаленої техніки, який забезпечував би силу нищівних воєнних ударів по несветських країнах». 10) В цьому реченні вказано на три моменти: незалежність, самовистачальність і воєнні цілі советської економіки. І дійсно, ці моменти слідно в числах, що стосуються товарообміну Советської імперії з закордоном. Коли в 1950 р. сума експорту й імпорту між Сов. Союзом і сателітами становила 66,9 %, то подібна сума що-

8) В. Марченко: «Внешняя торговля СССР». «Вестник Института по изучению СССР», ч. 3, 1954., ст. 32.

9) Там же, ст. 33.

10) Там же, ст. 36.

до інших країн і Сов. Союзу не переходила 33,1 %. Торгівля з несоветськими країнами мала забезпечити Советам посідання необхідних воєнних запасів, машин, зразків нової техніки і взагалі стратегічних матеріалів. Поза цим зовнішні ринки мало чим цікавили советську імперію.

Захоплення чужих ринків, — пише Янсон, — ніколи не було завданням зовнішньої торгівлі. Метою сов. експорту є здобування валюти для покриття витрат за імпорт. СССР має необмежений попит на своєму внутрішньому ринку, який може поглинути всю продукцію СССР» (цитуюмо за Марченком). Конкурування Советів з Заходом на азійських ринках має виключно політичний характер, бо зміряє з одного боку до здобуття союзників, а з другого боку до підваження господарки капіталістичного світу. З третього боку Совети шукають способу піднести свій воєнний потенціал. Щоб уневажнити ці апресивні пляни економічної політики Советів, західні держави домовились в 1949 р. перешкодити довозу до СССР стратегічних матеріалів і зложено було список 150 товарів, яких члени НАТО не повинні постачати Советам і взагалі комуністичним країнам. Напад на Корею спонукав західні потуги загострити контролю торговельних зносин з комуністичним блоком і в 1951 р. Об'єднані Нації видали заборону довозити ті матеріали до Китаю. Ці протизаходи ще більше знизили зацікавленість Советів зовнішніми ринками.

З вище наведених даних виходить, що економічна політика Советів змагає насамперед до негайного використання господарських засобів колоній. Дальше вона зміряє до інтеграції всіх частин Советської імперії в одну суцільну економічну систему, шляхом відповідного розміщення заводів та спеціалізації окремих країн. При тому Росії забезпечується гегемонія, скупчуючи на її території головні й підставові ділянки промислу. Розміщення заводів, як також методи зовнішньої торгівлі мають за завдання забезпечити Советській імперії, згідно з вимогами стратегії, всі засоби відборонности супроти вільного світу. Зовнішні ринки мало цікавлять Советську імперію, яка намагається здійснити автаркію, щоб бути незалежною від решти світу та могли переводити свою міжнародню політику також засобами економіки.

5. Особливості Советської імперії

Перше, що впадає в око при розгляді Советської імперії, це те, що назва її основної частини, Сов. Союзу, не має в собі ні національного, ні географічного означення. І це не є випадок. Тому власне ми й визначаємо назву імперії без цих прикметників. Річ в тому, що в мент заснування Сов. Союзу, була думка назвати його Союзом Сов. Республік Європи і Азії, але її відхилено. Це значить, що по ідеї творців імперії, вона мала розростатись на весь світ шляхом приєднування до неї всіх нових країн, з усіх континентів, щоб вкінці перетворитись в Світову Советську Республіку. З часом, дедалі частіше, замість «Союзу» починають вживати виразу «Комонвелт» і то однаково — як прихильники, так і противники Советів. Однак ми не вважаємо за можливе і доцільне уживати цього означення в застосуванні до Советської імперії, бо воно не відповідає природі цієї конструкції. Ми бо відрізняємо поняття «імперії» від «комонвелт» тим, що перша конструкція була здійснювана звичайно силою, а друга добровільною згодою зацікавлених народів. В нашому випадку йдеться про конструкцію, збудовану насильством.

Другою особливістю державної конструкції, яку розглядаємо, є її ідеологічна база, визначена в прикметниках «советська» та «соціалістична», основної частини ССРСР. Спільність комуністичної ідеології і соціально-політичного режиму є обов'язкова і зв'язує всі складові частини Советської імперії. Однак в режимах окремих частин допускаються певні різниці і установлене певне ступенювання від режиму комуністичного через режим народніх демократій до напівбуржуазних демократій з соціалістичними прямованнями. Ця комуністична ідеологічна база наближує Советську імперію до кол. Арабської імперії, де релігія Магомета правила за внутрішній цемент і давала поштовх в зовнішній експансії Ісламу. Ця спорідненість щодо ідеологічно-релігійної бази між двома імперіями дозволяє багато чого зрозуміти в поставі і поступованню провідників советської імперії, починаючи від Леніна і кінчаючи на Хрущову, який також глибоко вірить, що він є покликаний поховати капіталістичний лад в усьому світі та заступити його комуністичним. Чи не так написано в марксівському корані?

Доволі характерним для Советської імперії є той факт, що вона дістала федеративний устрій своєї ос-

новної частини, Сов. Союзу, як зрештою і Рос. СФС-Республіки, не знизу, але згори. Звичайно, федерація твориться волею окремих частин спільноти, яка, будучи роз'єднана політично чи державно, змагає утвердити чи зберегти свою цілість. Так було з Німеччиною XIX. ст., коли вона відновляла свою єдність через митний союз, і так було з ЗДА, коли вони старались задержати цілість. Рідше федеративний устрій здійснюється волею вже готової цілоти, як то було в Бразилії чи в Австрії.

Як ми вже вказували, федеративний устрій був встановлений для членів Сов. Союзу конституцією. Натомість зв'язок між СССР і сателітами спирається на союзних колективних договорах і більше нагадує конфедерацію, коли складові частини зберігають їхнє окреме військо. Особливістю Советської імперії є і той факт, що в ній, всупереч іншим федераціям, де панує децентралізація, — законом є стисла централізація і то в усіх ділянках державного, суспільно-політичного і господарського життя.

Немаловажною рисою Советської імперії є і те, що вона, на відміну від інших імперій, є суцільним континентальним бльоком. Подібні бльоки творили імперії Китаю та Чингіз-Хана, тоді, як імперії Римська чи Арабська в давнину, Еспанська та Голляндська пізніше або Французька та Бритійська в наші часи — були чи є поділені морями, ба — навіть океанами, а тому їх можна назвати «амфібіями». Можна думати, що континентальність імперії сприяє довшому збереженню їх перед внутрішнім розкладом, бо шляхи сполучення улегшують втримання колоній при метрополії. Але виглядає, що морські шляхи служать не гіршим засобом сполучення і зв'язку, як суходольні. Тятлість в просторі Советської імперії не відіграє в її триванні більшої ролі, як то було з іншими імперіями. Безпосереднє і часте зіткнення окремих етнічних груп сприяє не лише взаємовпливові, але також і взаємопротиставленню. Тому московська метрополія не була в стані засимілювати свої колонії і мусіла визнати в лоні континентального бльоку, на просторі від Балтики до Тихого океану, численні національні спільноти з їх незалежними, союзними, автономними республіками та національними округами. І дуже сумнівно, щоб комуністична доктрина чи процес упромисловлення могли ту асиміляцію провести.

Великі імперії наших часів визначаються тим, що

існує певна диспропорція між простором метрополії і простором колоній. І так, напр., перед другою світовою війною Англія володіла простором в 140 разів більшим, як її власна територія, і населенням в 10 разів численнішим, як її власна людність. Франція ще недавно посідала колонії простором в 20 разів більші за її територію з населенням в 1,5 рази численнішим за її людність. Тим часом для Советської імперії пропорція між територією метрополії і колоній є зворотна, бо простір метрополії є майже тричі більший за простір колоній, а натомість населення метрополії є майже двічі менше за людність колоній.

З правила колонії є для метрополії джерелом сировини, які ця остання або продає, або переробляє, з яких в кожному разі вона тягне великі зиски. До другої світової війни західні держави діставали з колоній 64 % видобутої в світі міді, 96 % олова, 95 % нікелю, 82 % золота, 71 % срібла, 97 % гуми, 67 % вовни, 99 % юти. З цих чисел видно, яку вагу мали колонії в народньому господарстві метрополій і в якій мірі ці останні були зацікавлені в посіданні перших. І не зважаючи на це все, багато країн були змушені відмовитись від колоніальних посілостей, а подекуди і тепер точиться боротьба за втримання тих посілостей.

Пропорція, в якій московська метрополія використовує свої колонії, далеко не дорівнює вищеподаним розмірам. Про це свідчать вже подані нами числа. Пригадаємо, що колонії постачають 56 % вугілля, понад 50 % залізної руди, 47 % нафти для цілої Советської імперії, а решту дає метрополія. Отже, щодо сировини, то Росія в багато меншій мірі є залежна від колоній, як інші метрополії. Тим не менш важкий промисл колоній важить багато для Советської імперії.

Треба ствердити, що ступінь визиску колоній в інших імперіях значно вищий, як визиск в Советській імперії. Досить навести кілька прикладів.

Перед другою світовою війною населення колоній, що становило третину людства, діставало лише 5 % національного прибутку усього світу, що становило коло 50 дол. на душу. В цих умовах життєвий рівень колоніальних народів був значно нижчий, як в метрополіях. В Індії припадало на душу населення тканини в 5-6 разів менше, як в Європі, а сталі там вживалося на душу в 29 разів менше, як в Англії. У Советській імперії життєвий рівень колоній здебільшого вищий за

рівень метрополії. Але назагал цей рівень в Советській імперії є низький, що видно з наступних чисел.

Коли в ЗДА споживання на особу в американських фунтах є — м'яса — 187,7, молочних харчів — 353, цукру — 95, то в Сов. Союзі (за час. «Огонек» 1953 р.) припадає на душу м'яса — 22 фунти, молочних харчів — 250 ф., цукру — 19 ф. З другого боку, щоб заробити на один фунт, робітник мусить працювати в ЗДА: на м'ясо 31 хвилини, на хліб — 6 хв., на масло — 30 хв., на цукор — 4 хв., а в Сов. Союзі: на м'ясо — 132 хв., на хліб — 14 хв., на масло — 270 хв., на цукор — 110 хв. Зіставлення цих чисел виразно вказує, що організація праці і її наслідки в Советській імперії далеко не дорівнюють ЗДА.

Для належної оцінки психологічного ефекту вищенаведених явищ залежності колоній Советської імперії, треба брати до уваги культурний рівень і життєвий стандарт населення, як тепер, так і в недавньому минулому. Примітивні колоніальні народи легше й довше зносять цю залежність та визиск їх культурнішими народами. У Советській імперії, всупереч загальному станові речей, метропольний народ, московський, стоїть значно нижче під багатьма оглядами за більшість поневолених народів. Маємо на увазі рівень народніх мас, пересічний рівень цілості націй. Значна більшість сателітів і більшість народів Сов. Союзу ще й тепер затримали вищість рівня, а в кожному разі задержали пам'ять про ліпші умови життя, як ті, що їм створила Советська імперія.

Власне ці спомини були одною з причин повстання робітників Познаня, а далі й всієї Польщі, як також Мадяричини в 1956 р. І не треба дивуватись, коли більш культурні і технічно розвинені колонії Советської імперії (як то є з Польщею та Мадяричиною) з великою відразою ставляться до зверхности над ними московського народу. Для них це є питання чести і тут мало поможуть такі гасла большевицької пропаганди, як «жити стало краще й веселіше».

В колоніальних системах не маловажну роль відіграють колонізація малозаселених просторів і взагалі пересування людности. В деяких випадках ці явища носять характер стихійних явищ, а в інших вони являються наслідками певної політики. Більшість метрополій перекидає надмір свого населення до колоній. Так було з англійцями, коли вони заселяли північну Америку, а потім Канаду, Австралію, Нову Зеландію,

південну Африку. Так робила й Франція, коли вона висилала своїх переселенців до Канади, а пізніше до Алжиру. Друге явище, властиве колоніальній системі, це витиснення тубільців поза межі їхнього краю. Так сталося в значній мірі з ірландцями, більшість яких мусіла покинути їх зелений острів під тиском англійців і перенестись до Америки. Щось подібного є і з арабами північної Африки, які мусіли покидати їхні країни і заповняти копальні Франції та Бельгії.

Наслідки опанування Московщиною немосковських країн були подібні до вищенаведених пересунень людности. Після зламання збройного спротиву Кавказу, головню під проводом Шаміля, тисячі мусулманського населення виїхали до одновірної Туреччини. Та головні маси переселенців в кол. Росії, передусім з України, покидали свої країни під тиском економічних причин — наслідком голоду на землю. Серед тих 4,5 міл. переселенців, що в рр. 1886-1916. виїхали за Урал, було багато українців. Також і за большевицьких часів на Сибір за 1926-39 рр. вибралось коло 3,5 міл. переселенців, а до Середньої Азії — 1,7 міл. душ. Після другої світової війни цей рух переселенців на схід набрав пляновости й цілеспрямування, бо мав освоювати нові цілинні землі. Москва, плянуючи й переводячи упромисловлення Західних Земель України, мала намір виселити звідтам немало українських селян. Щобільше, за свідченням Хрущова, Сталін готов був виселити з України всіх українців і, коли не зробив цього, то лише тому, що їх було забагато й не було місця для їх поселення, або скорше не вистачало технічних засобів для переведення такої операції. Тут уже грали поважну роль поряд господарських ще і політичні мотиви як також стратегічні вимоги.

Голод і злидні завжди були вірними супутниками колоніальних систем, які не сприяли, а часом і перешкоджали господарському розвоєві підвладних країн. Бразилійський науковець, де-Кастре, досліджуючи питання колоніалізму, стверджує, що: «Голод був викликуваний головним чином нелюдським визискуванням колоніальних багатств, системою лятифундій та монокультурної господарки, що виснажували колонії, в той час як визискувачі набували необхідну їм сировину за безцін» (цитуюмо за Ф. Фейто). Для прикладу він вказує на Китай, де протягом 19 ст. від голоду вигинуло до 100 міл. людей, та на Індію, де згинуло коло 21 міл. Як знаємо, щось подібне мало місце за советської коло-

ніяльної системи і в Україні, де в 1932-33 рр. заморено голодом понад 5-6 мільйонів людей. Отже, і під цим оглядом російський колоніалізм дотримує кроку іншим колоніалізмам. Але він має свої особливості й на цій точці.

К. Кононенко, розглядаючи в своїй статті («Сучасна Україна» за 1956 р.) справу голоду в Україні, викриває справжні мотиви, що спонукали Совети викликати це нещастя. Він твердить, що це не було зроблено з метою зламати спротив українського селянства колективізації, як прийнято думати. Беручись до змеханізування сільського господарства, Совети мали обчислити, що в Україні є надмір хліборобських рук. То значить, що частина селян є зайвими з'їдачами хліба і конкурентами держави в її запотребуванні збіжжя, призначеного на експорт. Отже, Москва рішила зменшити число ротів, організуючи штучний голод, і тим способом упростила свої господарські завдання. Більшого цинізму в трактуванні колоній годі собі уявити. Він переверщує навіть акти народотубства, що його dokonали Совети, виселюючи поголовно по другій світовій війні цілі народи, як от північно-кавказців чи кримських татар, щоб тим способом покарати їх за спротив і упростити собі воєнно-стратегічні завдання оборони Криму та Кавказу.

При вивчанні взаємовідносин між московською метрополією і колоніями дається помітити, що з давніх давен, себто від часів колонізації москалями Сибіру і аж до значно пізнішого просякання їх в країни Середньої Азії, росіяни легко перемішуються з тубільцями. І так до слов'яно-фінської крові долучується немало монгольської, а тому мабуть має рацію проф. Покровський, коли твердить, що в жилах росіян пливе не більше 20 % слов'янської крові. Ця спорідненість росіян з азійськими народами була не раз відзначувана чужинними спостерігачами. Вона потягає за собою наявний факт відсутности будьякого упередження з боку перших до других. Расова мішанина в Сибірі набуває своїх деяких властивостей культурно-психологічного характеру, що давало себе відчути в так зв. «областнічестві» з тенденціями до сепаратизму. Але під нівелюючим впливом большевизму ці властивості втрачають всякий політичний зміст. Отже, ми є схильні уважати, що обабіч Уралу живе та сама московська нація, євразійська своїм географічним положенням та етнічним складом, однаково зближена і далека східним та захід-

нім культурно-психологічним типам. Тим не менш ідеологи російського євразійства свідомо в'яжуть їхню національну традицію з спадщиною імперії Джінгіс Ха-на і мають виразну погорду до Заходу.

Особливості російсько-советського колоніалізму діють частинно на користь, а частинно на шкоду метрополії. І так, напр., континентальність Советської імперії дозволяє центрові тримати цупкіше колонії при метрополії, хоч периферійне положення країн завжди становитиме загрозу їх відходу. Натомість пропорція населення є виразно некорисна для дальшого панування Москви над неросійськими народами імперії. Це до якогось часу може зрівноважуватись впливами компартії, яка однак щораз більше тратить свої позиції в колоніях. Упромисловлення колоній, принесене комуністичним режимом діє на руку метрополії, але з другого боку піднесення життєвого рівня, що приходить з упромисловленням, робить колоніальний гніт над ними менш культурної Московщини ще більш незносимим. В кожному разі — втрата колоній значить для Советської імперії значне зниження її воєнно-економічного потенціалу, однак і в тих умовах Росія залишилась би далі великою потугою і становила б поважну небезпеку для Заходу. Головним наслідком тієї втрати було б відсування Росії від Європи в бік Азії та підсилення її євразійського характеру.

В цьому лежить світове значення відпаду колоній від Росії і зникну Советської імперії, як такої.

6. Майбутнє Советської імперії

Якщо є якась закономірність в історії, то вона записана насамперед в природі спільнот і установ, що є об'єктом подій. Це стосується і Советської імперії. Доля її залежатиме насамперед від неї самої, а вже в дальшу чергу від зовнішніх чинників. Такий підхід маємо ми, намагаючись передбачити її майбутнє.

Советська імперія складається з ряду етнічних і національних груп, з яких сім мають статут незалежних держав (сателіти), п'ятнадцять є в положенні сфедерованих республік (союзні республіки), шіснадцять є наділені статутом автономних республік, дев'ять — статутом автономних областей і десять — статутом національних округ. Разом з Монгольською Народньою Республікою, що стоїть на межі між сателітом і членом ССРСР, це становить 58 окремих національних одиниць.

територіально й політично окреслених, які сусідують з собою або вкриті в більші комплекси. До них Москва мусіла шукати належного підходу, щоб їх пов'язати в одну державну конструкцію і тримати їх разом під одним політичним проводом.

Та будуючи Советську імперію, Москва не знайшла належного підходу до народів і націй, яких визнавала за певні історичні явища, беручись ними керувати, підійшла до свого завдання чисто механічно. Вона не узяла до уваги ані історичних традицій тих народів, ані їх культурного рівня, ані економічних інтересів, ані національних особливостей. Для визначення найвищого типу членів СРСР застосовано лише такий критерій. окрайнне положення, населення не менше одного мільйона і виразна перевага однієї етнічної групи. Для різного роду країн і народів вироблено чотири типи статутів: союзної республіки, автономної республіки, автономної області і національної округи. Ці статuti різняться засягом політичних прав, але в основі є побудовані за одним зразком. Деяко більшою різноманітністю позначені конституції народніх демократій, але і для них зразком служить конституція РСФСР. Зрештою, неприхованою думкою Москви було відпочатку — поступенне переведення народніх демократій на статут союзних республік.

Механічний підхід Москви і Советів до народів імперії впливає почасти з марксівської теорії, яка уважає нації за пережиток минулого, а почасти від національної недозрілості самих росіян. Москалям до останнього часу бракувало почуття своєї національної окремішности. Маючи імперіальну свідомість, вони не відрізняють себе від інших етнічних груп, оскільки ці останні належать до їхнього державного тіла, що ми бачили вже на прикладі монголів. Вони пощирості вважають українців чи білорусів за «істинно-руських», бо три етнічних групи творили колись спільну державу під проводом Києва. В тім полягає слабкість, а в той же час і сила росіян, як господарів Советської імперії. Брак ясно скристалізованого національного почуття дозволяє, ба — навіть спонукує росіян проєктувати всі політичні справи в площину державну. А з другого боку цей брак перешкоджає їм розуміти інші нації і ладнати міжнаціональні відносини в інтересах співжиття і співпраці.

Інакше є з іншими імперіальними народами. Нам видається, що британці, посідаючи в високій мірі імпе-

ріяльну свідомість, мають також виразне почуття власної національності, ба — навіть регіональності (школи, галіції). Це їм допомагає розв'язувати національно-колоніальні проблеми в рамках їхньої імперії.

Ту саму непорадність в питаннях національних відносин слідно у росіян як в рамках Советської імперії, так і поза її рамами. Совети і по цей день не знайшли розв'язки для питання взаємовідносин між чехами й словаками та не видумали нічого кращого, як відновити неприродний утвір Чехословаччини. Не полагодили вони й питання Семигороду, але механічно включили його в Румунію, як менш небезпечну для них в порівнянні з Угорщиною. Справа Балканської федерації, коло якої заходились Тіто і Дімітров, провалилась в значній мірі через спротив та інтриги Сталіна. Питання Трієсту було поладжене без, а то й проти Советів, які хотіли лише вигравати його для своїх вузьких цілей. Повну безконцепційність бачимо ми у Советів в справі Ізраїля, відносини до якого, як також і до арабів, Москва узалежнює від переходових подій і своїх плитких розрахунків. В цьому випадку, як також у випадку Туркестану, на який ми вказували раніше, Москва кермується відомою засадою, яка каже — «діли і пануй» (*divide et impera*), але тим ще не розв'язує навіть своїх власних труднощів.

Перечитуючи ново оприлюднені листи Леніна в справі питання «автономізації» колоній, яка була актуальною в момент заснування Советського Союзу, ми набираємо враження, що він ще дещо глибше входив в національну проблематику. І будучи імперіалістом та централістом, Ленін умів бодай доглянути в національних відносинах супротивні сили, щоб їх зручно маневрувати. Натомість його співробітники і наступники, включно зі Сталіном, який дещо перебрав від свого учителя, не уміли заглиблюватись і тому національна проблема їм вирвалась з рук. Їхні теорії про націю та мову видаються нам плиткими і дуже мало реальними, щоб не сказати наївно-утопійними. Це стосується в першій мірі писань Сталіна, коли він плянує, як то ступнево народи дійдуть до спільної мови і як та мова виглядатиме. Ті теорії вистачали, щоб розбудити до національної свідомости примітивні етнічні групи, якихось черемисів чи мордву, але цілком не вистачають, щоб кермувати національними взаємовідносинами в імперії. І тому не дивно, коли доходить до таких тра-

гічних і безвихідних ситуацій, які склалися в жовтні 1956 р. у Польщі та в Угорщині.

З огляду на вище сказане, треба признати рацію проф. Г. Кохові, коли він пише, що «доля Сов. Союзу (а ми додамо: Советської імперії) рішатиметься не російським державним народом, але іншими народами Сов. Союзу». Та доля визначиться у висліді розв'язок, які застосують кожен з них для себе і всі разом неросійські народи Советської імперії. В зв'язку з тим постає питання: чи українці мають свою розв'язку і як вона має виглядати? Маємо не увазі українців, як національну спільноту, не абстрактну, а реальну, не той хуторянсько-патріархальний народ, що його стара еміграція винесла в своїм серці на вигнання, ані той легендарний підпільний нарід, що вона його виплекала в своїй уяві серед тути за Батьківщиною, але Україну, як вона є тепер під Советами. Україну, значна більшість людності якої вродилась і виховувалась під комуністичним режимом, народ, який своєю соціальною структурою вже не є хліборобський, але робітничо-селянський, народ, що пам'ятає голод заподіяний Москвою, який перебув другу світову війну, бачив на своїй землі західного окупанта, мав вгляд в життя вільного світу, народ — який піднявся проти східного і західного наїздників, який поховав двічі Сталіна і приглядався колективному керівництву. Приблизно те саме зазнали й інші народи ССРСР, а згодом і сателіти.

Тож стоїть питання: чи в якій мірі народи Советської імперії спроможуться повторити гасло Хвильового: «Геть від Москви!» Ми вже маємо відповідь, коли мова про Мадяричину, а також часткову відповідь щодо Польщі. Відкритим питанням лишається відповідь інших сателітів, а головню народів ССРСР.

Та на тих відповідях справа не вичерпується. Щоб народи за залізною заслоною знайшли вихід з рабсько-підневільного положення, не покладаючись на чужинну інтервенцію, ані на атомову бомбу, треба, щоб між ними була солідарність і свідомість їх історичного шляху. Важно, щоб у окремих народів і в певних більших комплексах їх жила і діяла свідомість відмінності їх долі від долі Росії. Дарма, що шляхи тих народів не завжди однакові. Інші перспективи стеляться для народів Центрo-Східньої Європи, як от Україна, Вілорусія і сателіти, а інші для народів Кавказу та Азії. Сьогодні вони мають однакові позиції і можуть йти разом, а в дальшому ході історії шляхи їх порізняться

відповідно до того, до якого комплексу належить який народ. Однак, їх постава супроти Росії може і повинна бути однакова. Це не є маловажна справа і брак синхронізму під час жовтневих подій 1956 р. в Польщі та в Мадярщині є дуже повчаючий і цей приклад вартий того, щоб над ним застановитись.

З другого боку резонанс клича «Геть від Москви», як також ефект силового аргументу, яким поневолені народи його підіпруть, залежатиме в значній мірі від того, наскільки визвольна акція їх відповідатиме ритмові історичних подій і оскільки вона зіпреться на стан світової громадської opinio. Перше й друге діють на користь неросійських народів ССРСР.

Наша доба є добою дискредитації імперій в їх класичному вигляді та розвалу зсередини багатьох з них. Це не значить, що падають всякі великі державні з'єднання. Відходять в небуття методи завоювання і будування великих політичних конструкцій силою та проти волі народів. Натомість добровільна злука вільних партнерів породжує саме в наші часи нові конструкції. В кожному разі Бритійська імперія розкладається і від неї відходять колоніальні народи та стають незалежними або переходять на рівну стопу з метрополією і на місці «імперії» постає «Комонвелс», як нова форма з'єднання. Ці зміни відбуваються, коли не числити боротьби в Кенії і на острові Кипрі, безкровно і то тому, що по боці визвольної боротьби стоїть світова opinio. А також і тому, що Англія з усіх сучасних імперіальних народів найбільш наділена політичною мудрістю, яка підказала їй нову розв'язку співжиття народів.

Перед другою світовою війною людність колоніальних країн становила 60 % всього людства. Та від того часу багато дечого змінилось. За советськими авторами, звільнилось від колоніальної залежності 19 країн простором на 23 міл. кв.ккм., з населенням 1245 міл. душ. То значить, що відбувся величезний здвиг в людській свідомості, і ми були свідками, як визволялись Індія і Індонезія, Пакістан і Цейлон, Бірма і Малайя, Індокитай і Сирія, Ливан і Йорданія, Єгипет і Судан, Марокко і Туніс, Лівія і Нігерія. І це сталося без збройної боротьби, яка точиться подекуди й тепер. За час війни, під впливом подій, а також пропаганди різних конкуруючих чинників, як ось Японія чи Англія — свідомість колоніальних народів швидко дозріла.

Годі заперечити, що тому дозріванню в великій мірі сприяла систематична пропаганда Советів. Нині по-

дібну роллю пропагандиста, особливо перед африканськими народами, проти колоніалізму перебрав на себе Єгипет. Так чи інакше — визвольний рух колоніальних народів в усьому світі набрав характеру космічного явища, якому не в стані опертися найбільша сила імперій.

Найголоснішим і найавторитетнішим речником того руху стала Конференція в Бандунгу, в якій взяли участь представники народів, що становили добру половину людства. «Бандунг визволив потужні сили, зродив новий дух і нові ідеї» — сказав одного разу Президент Індії Негру. І дійсно, Бандунг був велетенською маніфестацією волі народів до свободи і незалежності. Тож не дивно, коли 18. квітня (дата конференції) стало святочною датою для багатьох країн і народів. Хай би подібна конференція вже ніколи не збиралась, але піднесені в Бандунгу гасла залишаться потужною зброєю народів в боротьбі проти колоніальної системи і за їх незалежність. На конференції в Бандунгу представник Цейлону висунув резолюцію проти комуністичного колоніалізму, яка була вимірена в першу чергу проти Советської імперії і це також було неабиякою новиною, бож довший час чужинці не добавляли того колоніалізму.

Довший час світ не хотів вірити в колоніальний характер посідання Росією периферій царської імперії. Це мало місце під впливом старої російської еміграції, яка пощирости думала, що російський імперіалізм не існує. Пізніше чужинну опінію збивала большевицька пропаганда проти колоніалізму. Тут мало значення і традиційне уявлення про Росію, як про суцільний національний комплекс і континентальний характер його. Щойно по другій війні і поневоленню країн середньої Європи, Захід став здавати собі справу з колоніального характеру Советської імперії. Однак, для багатьох і досі російський колоніалізм спинається на кордонах імперії з 1939 р. Щойно події в Польщі та Мадящині змусили декого глянути глибше. Ті події показали з повною очевидністю, що йдеться не так про режим, як про чужинний гніт Москви. Думка західного спостерігача стала сягати глибше за залізну заслону і приглядатися уважніше до минулих та сучасних подій в неросійських країнах СССР.

Зміни, які відбуваються як в стані світової промадської опінії, так і в політичному положенні колоніальних країн, не можуть не впливати і на свідомість ро-

сіян. Безперечно — вона нині не та, що була в часи революції, перед другою світовою війною, чи перед Бандунгською конференцією. Вже те, що Ленін уложив конституцію СРСР на основі засади федералізму, не минуло марно для його земляків. Пізніше факт існування окремих національних республік в складі Сов. Союзу доводив наочно російському народові, що поруч нього існують інші нації з правом на національний суверенітет і правом відходу від Росії. В той спосіб міт суцільного «російського народу» був заперечений. Залишався ще міт «старшого брата» між народами Советської імперії. Ця думка була виплекана у росіян давньою традицією і новітньою ролею большевиків і на ній спекулював Сталін, відновлюючи культ російського національного героя і винахідника. Цей культ підтримувала Москва ще в 1954 р., під час святкування Переяславського договору. Та, видно, самі москалі помітили, що надмірне вивищування Росії не робить доброго враження. Тому вже в 1955 р. про добродійства Росії для колоній говорилося вже менше, а в 1956 р. Кириченкові було дозволено на XX. з'їзді поставити Україну в ряд з Росією, бодай в ділянці промислового розвитку і поступу.

В останніх роках сталися події, які мусіли вплинути на уяву російського народу та його провідної верстви в напрямі більш реального підходу до питання ваги і місця Росії та компартії в світі. Вже той факт, що Хрущов і Булганін їздили до Тіта, не підніс престижу Москви. Тіто домогся визнання націонал-комунізму і тим ідеологічно притямив московські авторитети та здобув право існування для позицій інших «соціалістичних націй». Розвінчання Сталіна ще більше знизило престиж російського комунізму та його лідерів. Коли за Сталіна Москва мала вигляд комуністичної Мекки, по XX. з'їзді ситуація дещо змінилась. Виявилось, що поруч Москви існують два інших центри світового комунізму, якими є Вілгород і Пекін. А вже події в Польщі та Мадяричині 1956 р. зовсім захитали престиж Советів, а за тим і Росії. Все це не могло не відбитись на самосвідомості російського народу. Він мусів зрозуміти, що компартія вже не є єдиним і непомильним жерцем комуністичної релігії, а з цього він мусить зробити висновок, що питання його місця і ролі серед соціалістичних націй є під дискусією. По тому всьому — під дискусією є і його право верховодити колоніями.

З другого боку, імперіяльна свідомість росіян вже є

захитана і на відтинку протикомуністичної громадської опінії такими росіянами, як Федотов, що написав знамениту студію «Судьба Імперії». В ній він вказав своїм землякам, що большевики відновили імперію силою зброї, тримають її залізним обручем терору і що її тіло поволі розкладається. Він належно оцінив відосередні сили і передбачив момент упадку Советів, коли поневолені народи обернуться проти Москви. Автор вказував, своїм землякам на те, що «для самої Росії насильне продовження її імперіялістичного існування значило б втрату надії на її власну свободу». Він бо був свідком, як імперіяльна політика пожирала сили і снагу Московщини, потрібні для розвою російського народу під оглядом як духовим, так і матеріальним. Для Федотова «ликвідація последней частной Империи (себто Сов. Союзу) станет вопросом международного права и справедливости». 11) Тим більше це стосується Советської імперії.

В силу вище наведених обставин і під впливом наведених думок у росіян воля до влади, свідомість свого права на провід між народами є безперечно підважені. Тож пружина, яка рухає Советською імперією, може одного дня лопнути.

Майбутнє Советської імперії є виписане в самій її природі, в її внутрішньому змісті, в її побудові. Від початку свого існування, вона є повна суперечностей, які її роздирають і від яких вона колись згине, розложиться, розпадеться.

Над колискою Советської імперії, як ті легендарні Парки, ворожили три мужі, які були одночасно — її творцями і гробокопателями. Ленін, Сталін і Хрущов відіграли зийнятково важливу ролю в долі імперії. Дарма, що всі три вірили в колектив, але всі три діяли, як особистості, будучи ведені чи їхнім генієм, чи їхніми вадами. І не даром Хрущову довелося поборювати культ особистості. Розвінчуючи Сталіна, він тим самим підмулював основну підвалину твору Леніна і на місці неї ставив свою хаотичну особу. Розумом і руками цих трьох мужів кермував, властиво, справжній господар Советської імперії — московський нарід, його національна вдача, його державна традиція, тим не менше — Советська імперія є приватною імперією, яка

11) Г. П. Федотов: «Новый Град». «Сборник статей». Нью Йорк, 1952.

трималася і тримається особами або партією, а не волею народів, що до неї належать.

Так сталося, що три згаданих мужі були різної національності: один — типовий москаль, євразієць, етнічно і духово. Другий — грузин, хоч і ренегат свого народу. Третій походить з московсько-українського суміжжя і хоч не має української національної свідомости, має разом з прізвищем щось з української імпульсивности в гіршому виданні. Всі три, свідомо чи не свідомо, були ведені проблемою міжнаціональних відносин не менше як соціальною проблемою. Вийшовши з позицій московського непошанування чужої національності і бездушного централізму, творці імперії торували для неї путь в міжнародньому житті, воюючи гаслом антиколоніалізму, національного визволення. Ним вони здобули довір'я поневолених. Ним вони розбудили в цілому світі національні пристрасті та містику суверенности, які вкінці перекинулись і на простори Советської імперії, від яких найбільше стала терпіти сама імперія.

Оформлення Советської імперії на старому зрубі Російської царської автократії сталося саме тоді, коли форма імперії дійшла свого логічного кінця, себе вижила, вичерпала свої можливості. За упадком Оттоманської Порти, Австро - Угорської монархії, Німецького Райху прийшла черга на Французьку Унію та В. Бритійську Імперію. Ідея імперії була дискредитована цими розвалами. І от саме в цей мент постала Советська імперія, як завершення московської деспотії. Саме тоді, коли на місце насильства, яким тримались старі імперії, прийшла засада добровільного злучення народів в більші міждержавні з'єднання. Навіть большевики мусяли визнати цю засаду, маскуючи насильницький характер їхньої імперії. Однак це не рятує її від розвалу.

В остаточному рахунку, розв'язка політичної проблеми в лоні Советської імперії буде залежати від розв'язки проблеми культур. Советська імперія своїм географічним положенням та культурно-духовими первнями належить чи не в однаковій мірі двом огнищам світових культур, що ними є Європа і Азія. В самому московському народі ці два первні борються від початку 18 ст. Як цілість, Советська імперія є Євразією, як Євразією є сама Росія, її найбільший складник і метрополія. Відхід від Росії західних колоній — країн Центрально-Східньої Європи разом з Україною і Білорусією — лише підсилить первні азійські, не усунувши основної

внутрішньої суперечности Росії, що нею є співіснування в російській культурі первнів Сходу і Заходу. Боротьба цих первнів в лоні Советської імперії є також одним із чинників, який діє в напрямі розвалу її.

ДЖЕРЕЛА, З ЯКИХ АВТОР ЧЕРПАВ МАТЕРІЯЛИ

- Walter Kolarz — «La Russie et ses colonies» traduit de l'anglais Ed. Fasquelle, Paris 1954.
- François Fejto — «Histoire des democraties populaires». Ed. Seuil, Paris 1952.
- Marc Tougouchi-Goiannee — «U.R.S.S. face au problème des Nationalités». Ed. Soledis, Liège 1946.
- M. D. Kammari — «The Development by J. V. Stalin of the Marxist-Leninist Theory of the National Question», Moscou 1954.
- Hubert Deschamps — «La fin des Empires coloniaux» Ed. Presse Universitaires en France, Paris 1950.
- Mouvement Européen — «Conference de l'Europe Centrale et Orientale». Rapports. Janvier 1952.
- Mouvement Européen — «Le potentiel économique de l'Europe», 1952.
- О. Юрченко — «Природа і функції советських федеративних форм». Мюнхен 1956.
- Б. Крупницький — «Федералізм на сході Європи». Париж 1956.
- Ю. Бойко — «Російське історичне коріння большевизму». Мюнхен 1955.
- О. Сулима — «Етапи розвитку російського советського імперіялізму та Україна в рр. 1941-1954». Мюнхен 1955.
- «Народное Хозяйство — Статистический Сборник». Центральное Статистическое Управление при Совете Министров СССР. Москва 1956.

- Л. П. Федотов — «Новый Град». Сборник статей. Нью Йорк 1952.
- Н. А. Булганин — «Заявление о Варшавском Советании Европейских Государств». Госполитиздат 1953.
- В. М. Молотов — «О международном положении и внешней политике правительства СССР». Госполитиздат 1955.
- М. И. Лазарев — «Конгрес народов в защиту мира». Госполитиздат 1953.
- А. Леонтьев — «Атлантический пакт орудие поджигателей войны». Госполитиздат 1952.
- А. Петров — «Национальный доход СССР». «Московский рабочий», 1954.
- Б. Л. Леонтьев — «Внешняя политика советского государства — политика мира». Госполитиздат 1954.
- Л. И. Иванов — «Авантюристическая стратегия американского империализма». Госполитиздат 1951.
- А. Л. Леонтьев — «Как народы колоний борются за свое освобождение». Госполитиздат 1953.

Періодичні видання

- «Вісті Братства кол. Вояків І-ої Укр. Дивізії УНА». Травень - червень 1955.
- «Сучасна Україна». Орган української визвольної думки, річник 1956.
- «Українське Слово». Видання 1-ої Української Друкарні у Франції. Париж 1956.
- «Розбудова Держави». Журнал державницької думки, річник 1956.

- «Вопросы Экономики». Издательство «Правда», чч. 7-8,
за 1953 р.
- «Комунист України» за 1956 р.
- «Коммунист» за 1956 р.
- «Правда» за 1956-57 рр.
- «Радянська Україна» за 1956-57 рр.
- «Вестник Института по изучению истории и культуры
СССР», чч. 3, 4, 6 за 1956 р.
- «The New York Times» 1956-57.
- «Newsweek». April 16, 1956.
- «Politique Etrangere», Novembre 1956.
- «Le Monde», 1956-57.
- «Le Figaro», 1956-57.

--- Державні кордони --- Етнічні кордони --- Огороження струга.

